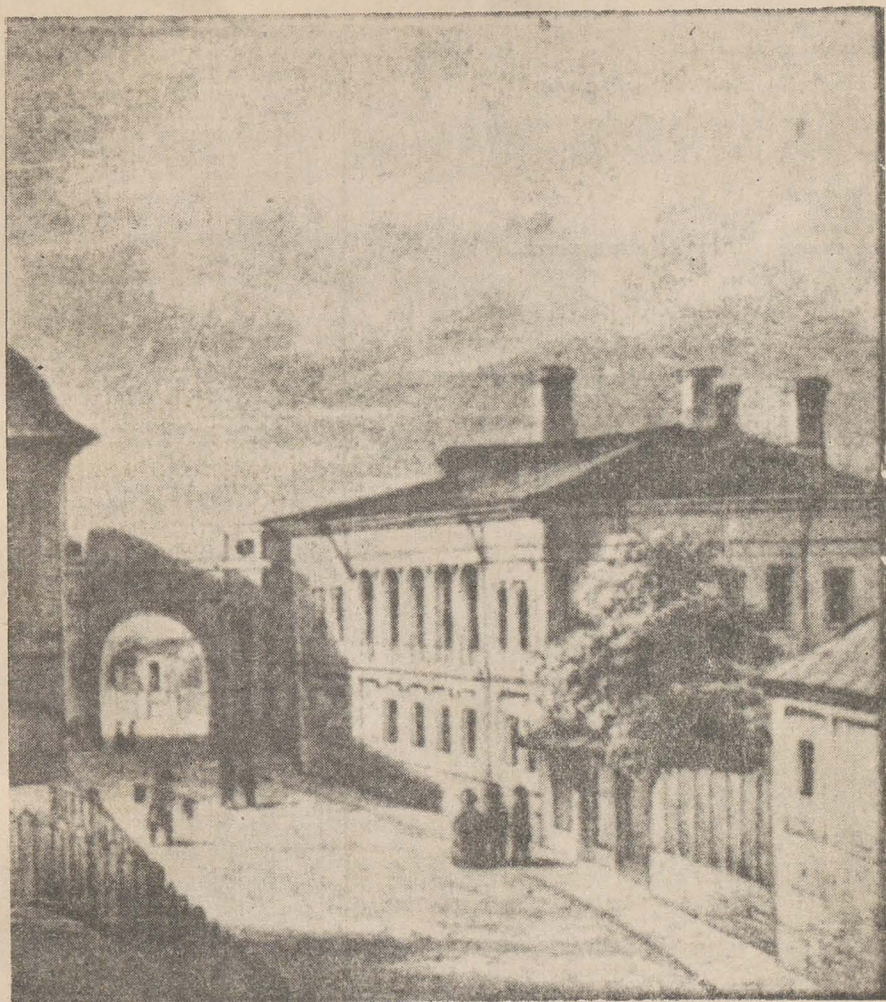

REVISTA ARHIVELOR

APRILIE • MAI • IUNIE

2/1985

C U P R I N S

EPOCA CEAUȘESCU — ANI DE STRĂLUCITE
INFĂPTUIRI

N. FROST — Congresul al IX-lea al P.C.R., începutul
celelaltei mai strălucite epoci din istoria poporului român 121

9 MAI — PAGINĂ LUMINOASĂ ÎN ISTORIA NAȚIONALĂ

P. ABRUDAN — Documente privind participarea ar-
matei române la războiul antihitlerist 125

STUDII ȘI COMUNICĂRI

GH. DUZINCHEVICI — Amănunte asupra legăturilor
moldo-polone în timpul lui Cazimir al IV-lea (1447—1492) 137
FL. IVANJUC — Rarități cartografice din colecția
Serafina și Gheorghe Răut 148
D. IVĂNESCU — 150 de ani de la înființarea Aca-
demiei Mihăilescu din Iași 159

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

A. CACIORA — Selecționarea documentelor în inte-
riorul unităților arhivistice din fondurile judecătorești 169
T. MOȚ — Considerații privind selecționarea interio-
ară a unităților arhivistice 172

LEGISLAȚIE

D. BLĂNARU — Aspecte juridice ale activității arhi-
vistice privind documentele secrete de stat 178

ACHIZIȚII NOI

L. MERA — Noi achiziții la Arhivele Statului Cluj
(1981—1982) 181

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

L. ȘTEFĂNESCU — Fondul documentar „Matei Ba-
sarab” de la Muzeul de Istorie a Municipiului Bucu-
rești (Catalog) (I) 184

DOCUMENTE

FL. TÂNĂSESCU — Cărturari români despre idealul
neamului patriei 191
M. APOSTOL — Un dramaturg necunoscut : Nicolae
Caragea-Costache 199
M. SPIRIDONEANU — Din jurnalul Irinei Mavroc-
dat (VI) 203

ȘTIINȚE SPECIALE

M. CIUCA, T. MATEESCU — Arhiva generală a Ță-
rîi Românești 213

ARHIVIȘTI DE IERI ȘI DE AZI

AL. MATEI — Ion Rusu-Sărățeanu 223

VIATA ȘTIINȚIFICĂ 226

RECENZII ȘI PREZENTĂRI 233

CONSILIUL DE CONDUCERE

Vasile Arimia, Dan Berindei,
Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Elena Gheorghe, Mihail Guboglu,
Ștefan Hurmuzache, Petru Ignat,
Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu,
Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu,
Mircea Mușat, Emilia Poștăriță,
Ioan Pușcaș, Mihai Rachieru,
Ioan Ranca, Traian Rus,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Vasile Arimia, Ioana Burlacu,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Elena Gheorghe,
Ștefan Hurmuzache — președinte,
Corneliu Lungu, Mihai Rachieru,
Mioara Tudorică.

Redactor șef :

ȘTEFAN HURMUZACHE

Redactor principal :

Ana-Cristina HALICHIAȘ

Secretar de redacție :

Alexandru NASTOVICI

Coperta I : Imobilul în care a funcțio-
nat Academia Mihăileană din Iași

Coperta IV : Harta teritoriilor româ-
nești întocmită de Jacobo Castaldo
în 1584

Congresul al IX-lea al P.C.R., începutul celei mai strălucite epoci din istoria poporului român

NICOLAE FROST

Dimensiunile unei epoci în istoria unei țări, a unui popor, se măsoară prin amploarea și profunzimea transformărilor revoluționare, prin rezultatele obținute în dezvoltarea forțelor de producție, în conținutul și natura relațiilor de producție, și a celorlalte relații sociale, prin progresele înregistrate în adîncirea și lărgirea drepturilor și libertăților oamenilor muncii, în ridicarea nivelului de trai material și spiritual al maselor populare.

În istoria poporului român, perioada inaugurată acum două decenii de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român se înscrie cu litere de aur ca fiind epoca celor mai mari și strălucitoare realizări, pe care toți fiii patriei, care trăiesc în țara noastră liberă și prosperă, o denumesc cu mîndrie patriotică și satisfacție „Epoca Nicolae Ceaușescu”.

Mai mult ca niciodată în întreaga istorie a patriei noastre această epocă glorioasă de mari și strălucite împliniri înmănunchează într-un singur tot virtuțile alese și eforturile creatoare ale poporului român, cu calitățile de excepție ale conducătorului său înțelept și cutezător, secretarul general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a cărui proeminență personalitate și uriașă activitate sînt indisolubil legate marile înnoiri care au avut loc în ultimele două decenii în viața economică, socială, politică și culturală a țării, remarcabilele progrese înregistrate în făurirea și dezvoltarea societății socialiste românești contemporane.

Hotărîrile elaborate și epocalele deschideri pe care Congresul al IX-lea al partidului le-a înscris pentru totdeauna în istoria României poartă pecetea gîndirii profunde și a geniului creator, a spiritului revoluționar, novator, proprii tovarășului Nicolae Ceaușescu. Prin contribuția decisivă a secretarului general al partidului au fost elaborate și aplicate în această perioadă măsuri care au asigurat, într-o concepție științifică, de largă anvergură, dezvoltarea și modernizarea economiei naționale, perfecționarea continuă a organizării și conducerii societății, adîncirea democrației socialiste, creșterea continuă a bunăstării și civilizației întregului popor, formarea omului nou, constructor conștient și devotat al socialismului și comunismului, consolidarea independenței și suveranității naționale, ridicarea pe treptele cele mai înalte a prestigiului și a prețuirii de care România socialistă și conducătorul său se bucură în întreaga lume.

*

Liber și stăpîn pe soarta sa, poporul nostru i-au fost create condiții pentru a-și pune pe deplin în valoare marile sale energii creatoare, să înfăptuiască printr-o luptă eroică visurile cele mai îndrăznețe și năzuințele cele mai înalte ale înaintașilor, care i-au prezis și i-au dorit României un viitor de aur. Iar acest aur a devenit astăzi realitate, înfrumusețînd chipul luminos al patriei și făcîndu-l

să strălucească mai mîndru și mai înfloritor ca nicicînd în îndelungata și zbu-
ciumata sa istorie. Dintr-o țară slab dezvoltată, predominant agrară, România s-a
transformat în cei 40 de ani de dezvoltare liberă și independentă și, mai ales,
în cele două decenii care au trecut de la Congresul al IX-lea într-o țară indus-
trial-agrară, cu o economie modernă. Prin înfăptuirea politicii științifice a parti-
dului de industrializare socialistă a țării, susținută printr-un ritm înalt al acu-
mulării, precum și prin promovarea în producție a celor mai noi cuceriri ale
științei și tehnicii contemporane, numai în ultimii 20 de ani au fost create peste
250 de zone și platforme industriale, cele mai multe în orașe sau localități care
în trecut nu cunoscuseră nici un fel de activitate industrială. Din 1965 și pînă în
prezent a fost pusă în funcțiune, în medie, în fiecare zi cîte o nouă capacitate de
producție principală. Noile capacități productive au asigurat creșterea accen-
tuită a locurilor de muncă, iar numărul personalului muncitor a sporit de la 4,3
milioane în 1965 la aproape 7,6 milioane în anul 1984. Producția industrială este
în prezent de circa șase ori mai mare față de anul 1965, iar în aceeași perioadă
contribuția sa la crearea venitului național a crescut de la 48,9 la sută la peste
60 la sută. Industria constructoare de mașini asigură în prezent 90 la sută din
necesarul de mașini și utilaje pentru programul de investiții. Peste 58 la sută din
totalul exportului este reprezentat de produse industriale cu un grad ridicat de
prelucrare, care sînt apreciate și căutate în numeroase țări de pe toate conti-
nentele.

Agricultura românească a cunoscut, de asemenea, un susținut proces de
transformare și modernizare, iar în prezent este ferm înscrisă pe drumul înfăp-
tuirii noii revoluții agrare, concepută de partidul nostru, de secretarul său gene-
ral. Semnificativ este faptul că în această perioadă, respectiv în anul 1984, a
fost obținută cea mai mare producție de cereale din istoria țării, de 23,6 milioane
tone. În această ramură de bază a economiei naționale lucrează în prezent peste
174.000 tractoare și peste 58.000 combine autopropulsate, față de 81.356 tractoare
și 292 combine în anul 1965. La sfîrșitul anului 1984 suprafața totală amenajată
pentru irigații a ajuns la 2 612 000 hectare față de 230 mii hectare în anul 1965.
Numai în actualul cincinal investițiile alocate agriculturii sînt de 2,5 ori mai
mari decît cele din întreaga perioadă 1951—1965.

Din inițiativa și prin contribuția hotărîtoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu
a fost elaborată o nouă concepție despre cercetarea științifică, asigurîndu-se o
strînsă imbinare a cercetării fundamentale cu cea aplicativă, stimulîndu-se și
dezvoltîndu-se creația originală românească. Expresie a acestei dezvoltări o con-
stituie funcționarea în prezent în țara noastră a 215 institute și centre de cer-
cetare științifică precum și a 100 stațiuni de cercetare și producție agricolă, față
de 110 și respectiv 36 existente în anul 1965. În activitatea de cercetare științifi-
că, inginerie tehnologică și proiectare lucrează acum de peste cinci ori mai
mulți specialiști și oameni ai muncii decît în anul 1965. Semnificativ este și fap-
tul că în momentul de față numărul brevetelor de invenție aflate în vigoare de-
pășește de aproape 14 ori pe cele existente în anul 1965. Ca urmare a însemnatelor
realizări obținute în toate domeniile cercetării și ale creației, inclusiv al stu-
dierii istoriei naționale și universale, știința românească se bucură de un presti-
giu tot mai mare peste hotare, pentru contribuțiile pe care le aduce la îmbogă-
țirea cunoașterii și culturii contemporane.

În documentele Congresului al IX-lea și în celelalte documente programa-
tice ale partidului, în opera teoretică a secretarului său general, tovarășul Nicolae
Ceaușescu, au fost definite într-o viziune științifică și revoluționară multiplele
probleme ale făuririi și dezvoltării civilizației socialiste și comuniste, în centrul
căreia, ca scop și valoare supremă, se află omul, făurirea bunăstării și fericirii
sale. Insuși obiectivul privind creșterea calității muncii și vieții în țara noastră
exprimă concepția și practica partidului care abordează multilateral și în perspec-
tiva dezvoltării societății întreaga problematică a creării tuturor premiselor —
economice, sociale, politice și culturale — care să asigure ridicarea nivelului de
civilizație materială și spirituală a întregului popor, dezvoltarea și afirmarea ple-
nară a personalității umane.

Prin fundamentarea și aplicarea în întreaga viață socială a principiilor
generoase și nobile ale umanismului revoluționar, ale eticii și echității socialiste,

sînt imprimate noi și ample dimensiuni procesului de dezvoltare și afirmare plenară, creatoare a personalității umane în contextul făuririi fericirii întregului popor. Avînd ca temelie realizările obținute în dezvoltarea economiei naționale, în creșterea venitului național și a productivității muncii, retribuția netă a personalului muncitor a sporit de la 1028 lei în 1965, la 2.925 lei în prezent; fondurile sociale ce revin în medie pe un locuitor au crescut de la 1.100 lei în 1965 la peste 3.000 lei în prezent; în cele două decenii care au trecut de la Congresul al IX-lea al partidului s-au construit peste 2,7 milioane locuințe, aproape 40 la sută din populația țării muștrindu-se în case noi; durata medie a vieții a ajuns, în prezent la circa 70 de ani.

Omul nou, creația de cea mai mare valoare realizată în această perioadă, este caracterizat printr-un larg orizont de cunoaștere și printr-o viață spirituală, printr-un nivel superior de conștiință cetățenească, patriotică și revoluționară, prin hotărîrea de a face totul pentru continua înflorire a patriei, pentru apărarea independenței și suveranității sale. Formarea și dezvoltarea sa multilaterală au ca suport marile transformări și înlăptuiri din domeniul învățămîntului și culturii. Semnificativă în acest sens este puternica dezvoltare și modernizare a învățămîntului românesc, care cuprinde peste un sfert din populația țării și dispune de o puternică bază materială, din totalul suprafețelor școlare realizate în anii socialismului 70 la sută fiind construite în ultimele două decenii. A fost generalizat învățămîntul de zece clase, iar mai mult de 90 la sută din elevii învățămîntului liceal se pregătesc în licee industriale, agroindustriale și silvice; 66 la sută dintre studenți sînt cuprinși în facultăți cu profil tehnic, agro-nomic și silvic.

Multiplele posibilități create pentru satisfacerea nevoilor spirituale în continuă creștere ale maselor sînt oglindite și de faptul că în anul 1984 numărul teatrelor, caselor de cultură și instituțiilor muzicale a crescut la 677 față de 481 în anul 1965; funcționează în prezent 7.925 cămine culturale, 20.573 biblioteci, 5.641 cinematografe și 423 muzee. Participarea maselor la creația culturală, științifică și tehnică este concludent confirmată de ampla desfășurare a Festivalului național „Cîntarea României”. Organizată din inițiativa tovarășului Nicolae Ceaușescu, această grandioasă competiție a muncii și creației libere a ajuns să cuprindă la ultima sa ediție 53.649 cercuri de creație și 153.040 formații artistice, la care au participat peste 4,8 milioane oameni ai muncii.

Una din cele mai profunde și fertile deschideri pe care Congresul al IX-lea a realizat-o pentru întreaga activitate a partidului și pentru dezvoltarea economico-socială a țării, o reprezintă promovarea unei atitudini noi, creatoare față de teoria revoluționară, care trebuie aplicată și dezvoltată în raport cu condițiile istorice, sociale și naționale din fiecare țară, cu noile probleme pe care le generează practica socială, dezvoltarea cunoașterii umane. În acest sens arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu că: „Problema fundamentală în condițiile contemporane, caracterizate prin dezvoltarea vertiginoasă a forțelor de producție, prin cea mai amplă revoluție tehnico-științifică, printr-un uriaș avînt al cunoașterii umane, este îmbogățirea continuă a socialismului științific, sporirea contribuției fiecărui partid la dezvoltarea teoriei noastre revoluționare, în concordanță cu imperativele dezvoltării societății umane, ale practicii sociale”.

Pornind de la principiul că fiecare partid are dreptul și datoria să aplice teoria revoluționară în condițiile concrete ale țării sale, să elaboreze în mod independent strategia și tactica luptei revoluționare, să organizeze și să conducă masele populare din țara respectivă pentru a realiza trecerea la socialism, edificarea și dezvoltarea noii societăți, folosind, totodată, experiența altor țări socialiste și a altor partide, tot ce este valoros în domeniul practicii sociale și al cunoașterii universale, partidul nostru în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a desfășurat o laborioasă activitate teoretică și practică de investigare aprofundată a realității sociale, a fenomenelor și proceselor din dezvoltarea internă a țării noastre și din evoluția relațiilor internaționale, fundamentînd soluții viabile, căi și direcții de acțiune pentru rezolvarea la timp și în mod eficient a problemelor din ce în ce mai complexe pe care le ridică dezvoltarea actuală și de perspectivă a societății socialiste românești.

Din inițiativa și cu participarea hotărâtoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, pe baza unei analize aprofundate a realităților din țara noastră, a schimbărilor care au avut loc în diferitele domenii ale vieții sociale, au fost făcute o serie de reconsiderări teoretice, s-a renunțat la unele teze sau aprecieri depășite, au fost înlăturate diferite forme de organizare sau metode învechite, s-au creat noi organisme și structuri corespunzătoare cerințelor dezvoltării multilaterale și rapide a societății noastre.

Atît în domeniul teoriei, cît și al întregii activități practice, inclusiv în organizarea și conducerea societății, partidul nostru, secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au militat și militează cu fermitate și perseverență pentru promovarea spiritului revoluționar, a creativității și cutezanței în gîndire și acțiune, pentru înlăturarea vechiului și afirmarea noului, aceasta fiind o condiție și, totodată, o direcție principală a realizării progresului rapid și multilateral al țării noastre pe calea socialismului și comunismului.

Eveniment ce se înscrie cu litere de aur în istoria țării, a partidului și a poporului, Congresul al IX-lea a marcat un generos și profund proces de reconsiderare a istoriei noastre naționale, de restituire a inestimabilelor valori ale trecutului, a tot ceea ce înaintașii noștri, timp de milenii, au creat prin ascuțimea minții, cu trudă și mîgală, cu neasemuit talent și inspirație, spre binele și libertatea patriei.

Datorăm, în primul rînd, această adevărată renaștere națională secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, patriotul înflăcărat și marele bărbat de stat legat prin mii și mii de fire de poporul său, care prin marea sa operă științifică și practică ne-a redat adevăratele valori ale istoriei și trecutului, valori create de iluștrii noștri gînditori și luptători revoluționari, toate marile opere de cultură materială și spirituală făurite de-a lungul veacurilor de toți oamenii acestui pămînt. S-a realizat pe această cale și o puternică redescoperire a sentimentelor de demnitate și mîndrie națională, a răspunderii ce revine comuniștilor și tuturor cetățenilor pentru prezentul și viitorul patriei, pentru preluarea și ducerea pe mai departe a tradițiilor progresiste și revoluționare ale înaintașilor. Toate aceste acțiuni au avut, de asemenea, ca urmare îmbogățirea patrimoniului spiritual al culturii noastre naționale, socialiste, au pus în evidență contribuțiile aduse de poporul român la civilizația și cultura europeană și universală.

Au, de asemenea, o importanță teoretică și practică excepțională analiza și dezvoltarea de către tovarășul Nicolae Ceaușescu a trăsăturilor esențiale ale istoriei poporului român, evidențierea cu o deosebită forță de convingere a adevărului istoric, înlăturarea tuturor tezelor antiștiințifice și falsurilor care denaturau istoria noastră națională, îi goleau conținutul și o lipseau de mai toate valorile sale perene și fundamentale.

Înțelegînd în întreaga sa profunzime dialectica dezvoltării sociale, raporturile complexe dintre trecut, prezent și viitor, partidul nostru a cerut și cere ca în procesul de edificare a socialismului, de dezvoltare a economiei naționale, a culturii socialiste și a întregii vieți materiale și spirituale a țării să se țină seama de experiența și valorile trecutului, de tot ce au creat mai bun înaintașii. Incorporate în creațiile generațiilor de astăzi și a celor din viitor, aceste valori se constituie ca un important factor propulsor în dezvoltarea ascendentă a patriei noastre spre socialism și comunism.

Marea prețuire pe care partidul o acordă valorilor săvîrșite de-a lungul mileniilor de poporul român, a luptei sale pentru afirmarea ființei proprii, pentru libertate socială și națională, pentru independență și unitate este ilustrată și de faptul că acestea sînt situate ca fundament al activității ideologice, al educației patriotice, socialiste a maselor, imprimîndu-se prin aceasta un bogat conținut de idei și de sentimente înălțătoare procesului de formare a conștiinței naționale, socialiste a poporului român.

9 MAI—PAGINĂ LUMINOASĂ ÎN ISTORIA NAȚIONALĂ

Documente privind participarea armatei române la războiul antihitlerist

Cel de-al doilea război mondial a atras în orbita sa 72 de state de pe toate continentele și a mobilizat forțe ce însumau un efectiv de 110.000.000 oameni, dintre care 67.000.000 au fost uciși, răniți sau mutilați, alte milioane de oameni fiind exterminați sau căzuți victime bombardamentelor, iar cheltuielile destinate purtării lui s-au ridicat la imensă sumă de 930 miliarde dolari.

Alături de celelalte popoare ale lumii, poporul român și-a adus prețioasa-i contribuție militară și economică la războiul antihitlerist.

În arhiva Ministerului Apărării Naționale se păstrează numeroase documente de epocă privitoare la participarea armatei române la războiul antihitlerist. Dintre acestea am selecționat un număr de 18, referitoare la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă, eroismul ostașilor români pe front, primirea făcută armatei române eliberatoare de către populația civilă, sprijinul acordat locuitorilor din țările eliberate, legătura celor de acasă cu unitățile de pe front, o scrisoare de recunoștință din partea autorităților civile locale.

Încredințându-le tiparului aducem omagiul nostru generațiilor care, contribuind la zdrobirea fascismului, au dat nenumărate jertfe pentru ca poporul nostru să poată trăi liber, independent, să construiască sub conducerea Partidului Comunist Român o lume mai bună, mai dreaptă, să înainteze pe drumul progresului, să trăiască în pace.

PAUL ABRUDAN

1

1944 august 30, <Brașov>. Jurnalul de operații al Corpului de munte privind trecerea la ofensivă în sectorul Brașov, depășirea graniței vremelnice impuse României prin dictatul de la Viena din 30 august 1940 și eliberarea satelor Vilcele și Ilieni.

Corpul de Munte

Jurnal de operații

Stat Major

30 august 1944

Trupele noastre trec la acțiuni ofensive pe întreg sectorul, avînd drept rezultat cîștiguri importante de teren. Ele trec peste frontieră pe teritoriul cedat Ungariei, cucerindu-se de către Gruparea tactică de Vest satul Vilcele, iar de Gruparea tactică de Est satul Ilieni.

Cu nr. 236.774 se înaintează la M(arele) St(at) M(ajor) următoarea telegramă:

„Astăzi, 30 august 1944, data cînd se împlinesc 4 ani de la cedarea primelor orașe din Ardealul de nord, în sectorul Brașov s-a trecut granița vremelnică și prin lupte s-a ocupat primul obiectiv, satele Vilcele și Ilieni“.

Comandantul Corpului de Munte

General de divizie

Ion Dumitrache

Arh. M. Ap. N., fond 355, dosar 44, f. 39.

2

1944 septembrie 24—27, <P.C. sud de Mureș>. Jurnalul de operații al Regimentului 36 infanterie referitor la luptele pentru cucerirea Dealului Sîngeorgiu.

Regimentul 36 infanterie

Jurnal de operații

24 septembrie 1944

Starea atmosferică : Timp schimbător.

Pentru această zi se formează două grupări de atac, intervenindu-se la centru cu încă două batalioane din Regimentul 34 infanterie.

Atacul pornește la ora 7, cînd Batalionul 1/36 infanterie este depășit de Batalionul 1/34 infanterie și amîndouă reușesc să intre în poziție inamică, dar sînt atacate și respinse la cca 200 m în fața inamicului.

Batalionul 3/36 infanterie ajunge cu stînga pînă la cca 400 m sub cota 463, iar pînă seara reușește să curețe pădurea cu companiile batalionului din dreapta.

În această zi se disting :

De la Batalionul 1/36 infanterie : compania 1, cu sublocotenentul Constantin Nicolae ; compania 3, cu căpitanul Andreescu ; sublocotenentul Ionescu Constantin din compania 3-a la intrarea în poziția inamică, personal a susținut un duel de grenade.

De la Batalionul 3/36 infanterie : compania 9, căpitan Todirașcu ; sublocotenentul Popescu Marius din această companie, după curățirea pădurii, la ieșirea dinspre nord-vest este răpus de o armă automată ce flanca liziera dinspre est. La curățirea pădurii a concurat, cu mult elan, și compania 15-a, căpitan Adamiade, care cu toate că a avut multe pierderi, a reușit să ajungă la liziera de nord-vest a pădurii.

Pierderi : Ofițeri morți 1 : slt. Popescu Marius ; răniți 5 : lt. Ștefan Cristea ; slt. Vlad Constantin ; slt. Eret Dobrică ; slt. Sandu Nicolae ; slt. Dinulescu Mircea ; dispăruți 1 : slt. Constantin Mircea.

Subofițeri : morți 1 : Plut. T. R. Pribodeanu Mircea ; răniți 4 : serg. maj. Tuțuian Virgil ; serg. maj. Ștefan M. Ioan ; serg. maj. Marinescu Victor ; serg. maj. Voiculescu Ioan.

Trupă morți 12 ; răniți 135 ; dispăruți 107.

25 septembrie 1944

Starea atmosferică : timp frumos, soare.

Batalionul 1/36 infanterie nu poate progresa cu nici un pas, fiind puternic ținut de foc de arme automate și branduri.

Batalioanele 3 și 4/36 infanterie atacă cota 463, Batalionul 3 la dreapta. Atacul pornește în sunetul trompetelor. Batalioanele se avîntă la atac, avînd în cap chiar pe comandanții de batalioane, maiorii Vlădoiu și Georgescu.

Efortul s-a produs cu dreapta, companiile 9-a și 15-a, care pînă către orele 14, cu tot focul puternic și pierderile suferite, ajung să pună stăpînire pe prima terasă a cotei 463.

Stînga maiorului Georgescu ia în piept panta cu cota 463, ajungînd la aproximativ 200 m de cotă.

În această operațiune s-a distins căpitanul Adamiade cu compania sa (compania 15-a), care a fost sufletul acestei acțiuni, fiind primul care a pus stăpînire pe șeaua dintre cota 463 și pădure.

La această operațiune au luat parte și căpitanul Rădulescu Mihail și căpitanul Isbășescu, ofițeri cu operațiile la Regimentul 36 infanterie și Brigada 9 infanterie.

Pierderi : Ofițeri morți 1 : cpt. Tivig Constantin ; răniți 3 : slt. Dinu A. Ioan ; slt. Bubuianu Alexandru ; slt. Nete Constantin.

Subofițeri răniți 6 : serg. maj. Cristian A. ; plut. Mircănașu Ioan ; plut. T.R. Marinescu Gheorghe ; serg. maj. T.R. Iancu Const. ; plut. Stramățchi Siegfried ; serg. maj. T.R. Măreșan A.

Trupă morți 10 ; răniți 86 ; dispăruți 31.

26 septembrie 1944

Starea atmosferică : plouă toată ziua.

Batalionul 1 continuă să atace, dar nu poate face un pas înainte. Din cauza pierderilor mari, batalionul a folosit și Grupul de comandă, cu care ocazie s-au distins : plut. Ioniță Pavel și serg. maj. Ioan Ghedeon care, ajunși pe creastă, au tras cu pistoalele și puștile-mitraliere în inamicul care mai reacționa.

Batalionul 3, în cursul nopții de 25/26 septembrie 1944 împinge cu curaj înainte, ajungând chiar pe poziția cotei 463, dar este contraatacat imediat.

Vin de îndată maiorul Vlădoiu și căpitanul Răchițeanu, comandantul companiei a 12-a, care, prin dirzenia lor, reușesc să oprească trupa să nu dea un pas înapoi, păstrând integritatea liniei pe care ajunseseră.

O incursiune organizată de Batalionul 3, din cauza activității continue și pline a inamicului, nu reușește.

La orele 5,30, pe o ceață deasă, inamicul revine la atac și mai puternic, apropiindu-se și asvirlind grenade.

Se aplică planul de foc pe întreg frontul.

Maiorul Vlădoiu intervine din nou, îmbărbătându-și trupa, inamicul apropiindu-se mereu, pe o ceață deasă.

Datorită legăturilor întrerupte de bombardamentul inamic, artileria după 30 de minute încă nu poate interveni să execute tragerile de oprire.

Atunci, maiorul Vlădoiu dă ordin cornistului să sune asaltul. La acest semnal, trupa își revine.

Căpitanul Răchițeanu cu 10—15 oameni se avintă înainte pe la dreapta inamicului. Ceilalți ostași, încurajați de această acțiune și îmbărbătați de comandanți, cu strigăte de „ura”, pornesc cu toții înainte într-un iureș nebun, urmărind pe inamicul care, intimidat, a început să se retragă și să-și arunce materialul de război.

Pînă la orele 9,30, inamicul este alungat și cota 463, definitiv cucerită.

În această operațiune au căzut eroic în fruntea unităților: slt. Bărbulescu Ioan din compania 11-a și slt. Petcu Constantin din compania 10-a.

După amiază, inamicul începe din nou să atace, dar nu reușește, întrucît poziția noastră se consolidase prin instalarea în dispozitivul Batalionului 3/36 infanterie a celor două plutoane din compania pionieri, sub comanda lt. Arghir Andrei, la cota 463, scoși din ultima rezervă a regimentului și trimiși la această cotă.

Pierderi: Ofițeri morți 2: slt. Bărbulescu Ioan; slt. Petcu Constantin;

Subofițeri morți 1: serg. maj. T.R. Neluș Dumitru; răniți 2: serg. maj. Stana M. Ioan; serg. maj. Popa T. Ioan.

Trupă morți 36; răniți 34; dispăruți 81.

27 septembrie 1944

Starea atmosferică: plouă mărunț, timp de toamnă.

Batalionul 1/36 infanterie activitate redusă, totuși are pierderi din cauza tragerilor brădurilor inamice.

Batalionul 3/36 infanterie la ora 1,30 noaptea este schimbat printr-un batalion din Regimentul 3 Olt, regrupîndu-se la colțul de nord-vest al Pădurii România Mare.

Batalioanele 1 și 4 se mențin puternic pe poziția pe care se aflau în ajunul zilei.

Inamicul bombardează puternic în tot cursul nopții și zilei pozițiile din întregul nostru sector.

În după amiaza zilei, Batalionul 3/36 infanterie primește ordin să atace cotă 435, în legătură la dreapta cu un batalion din Regimentul 2 Vilcea.

La orele 15 atacul pornește, dar pînă seara nu poate ajunge decît pînă la firul văii, unde fiind primit cu focuri puternice care-i provocau pierderi mari, batalionul este nevoit să revină din nou pe baza de plecare.

(...) Armamentul nu mai funcționează din cauza îmbicsirii cu noroi și a timpului rău. Oamenii sînt uzi, complet rebegiți și dacă-i privești cu greu mai poți constata că sînt oameni.

Comandantul regimentului, colonelul Manolescu, expune această situație diviziei, dar nu se poate veni în ajutor cu nimic.

Este momentul să se arate că Batalionul 3/36 infanterie, din efectivul de 615 oameni, cu care a plecat la război, după o serie de atacuri date timp de 5 zile în continuu, mai pornește și a 6-a zi la un nou atac, contra unui inamic puternic organizat la teren, dispunînd de poziții cheie, cu un efectiv de 6 ofițeri, 1 subofițer și 80 trupă luptătoare, din care ultimul atac de la cota 435, mai pierde în luptă 22 oameni, rămînînd 58 oameni, extenuați și scăzuți fizicește la maximum.

Improspătarea foarte anevoioasă și cu greu se realizează, muniții transportîndu-se numai pe oameni în timpul nopții și tocmai de peste Mureș, ziua fiind imposibil de făcut cea mai mică mișcare din cauza ploii de bombe inamice.

Pierderi: Ofițeri morți 1: slt. Grigore Cristea,

Subofițeri răniți 2: serg. maj. Donos Serghie; serg. maj. T.R. Ștefănescu Nicolae.

Trupă morți 37 ; răniți 64 ; dispăruți 81.

Comandantul Regimentului 36 infanterie

Colonel

Manolescu E. Constantin

Arh. M. Ap. N., fond 1057, dosar 6, f. 106—110.

3

1944 septembrie 25, <P.C. sud de Mureș>. Jurnalul de operații al Diviziei 9 infanterie, privitor la luptele pentru cucerirea Dealului Sîngeorgiu de la nord de Mureș.

Divizia 9 infanterie

Jurnal de operații

25 septembrie 1944

Atacul se dă la orele 9,30, după o pregătire de artilerie de 10 minute.

La acest atac participă Gruparea colonel Botea și Gruparea colonel Manolescu.

Sprijin de foc : 3 divizioane de cîmp ; 2 divizioane artilerie grea ; companiile aruncătoare 120 mm ; tunurile A.C. 45,50 și 75 mm aflate la nord de Mureș. Desfășurarea acțiunii :

Gruparea colonel Botea : Acționează cu Batalionul 4/34 infanterie (companiile 13 și 14 și o parte din compania 16), sub comanda maiorului Dumbravă, care atacă înălțimea cu cota 495 pe la est, pentru ca în legătură cu Batalionul 1/40 infanterie să pună stăpînire pe această înălțime.

Atacul nu poate progresa din cauza efectivelor reduse și a pierderilor mari suferite.

Batalionul 4/34 infanterie se oprește la cca 4—500 m sud-est cota 495.

Gruparea colonel Manolescu : Batalionul 1/36 infanterie atacă spre șeaua dintre cotele 495—463, dar nu poate face un pas înainte, fiind puternic bătut de foc de arme automate și branduri.

Batalioanele 3 și 4/36 infanterie atacă cota 463 (Bat. 3/36 inf. în dreapta).

Atacul pornește în sunetul trompetilor. Batalioanele se avîntă la atac, avînd în cap pe comandanții de batalioane : maiorul Vlădoiu și maiorul Georgescu.

Efortul s-a produs cu dreapta, companiile 9-a și 15-a care pînă către orele 14, cu tot focul puternic și pierderile suferite ajung să pună mîna pe prima terasă a cotei 463.

Stînga maior Georgescu ia în piept panta cotei 463, ajungînd la aproximativ 200 m.

Pierderi : Ofițeri morți 3 ; răniți 13.

Subofițeri răniți 11.

Trupă morți 89 ; răniți 392 ; dispăruți 215.

Total : 723.

Arh. M. Ap. N. fond 1056, dosar 8, f. 6.

4

1944 octombrie 1, <P.C. sud Mureș>. Situația cu pierderile Diviziei 9 infanterie în luptele pentru cucerirea Dealului Sîngeorgiu, de la 20—30 septembrie 1944.

Divizia 9 infanterie

Stat Major

SITUAȚIA

pierderilor Diviziei 9 infanterie în operațiunile de la 20—30 septembrie 1944

Detalii	Morți	Răniți	Dispăruți	Bolnavi evacuați	Total
Ofițeri	19	75	3	2	99
Subofițeri	7	46	2	1	56
Trupă	515	2068	1621	74	4278
Total general	541	2189	1626	77	4433

Șeful de stat major

Lt. colonel

A. Leonin

Șeful Bir. 3 operații

Căpitan

D. Ghițescu

Arh. M. Ap. N., fond 1056, dosar 8, f. 25.

5

1944 octombrie 10, <est> Cojocna. Jurnalul de operații al Regimentului 36 infanterie, în legătură cu primirea făcută de populația românească în momentul cînd unitatea a trecut dincolo de granița vremelnică, eliberînd teritoriul ocupat de Ungaria hor-thystă, pe baza dictatului de la Viena din 30 august 1940.

Regimentul 36 infanterie

Jurnal de operații

10 octombrie 1944

Unitățile regimentului continuă înaintarea.

La orele 15,15, în drumul spre Cojocna, se trece peste frontiera vremelnică, fixată de cotropitorii unguri, unde populația, în haine de sărbătoare, și cu steagul tricolor românesc, primește armata română în strigăte de „ura !”, cîntece patriotice românești și buchete de flori.

Arh. M. Ap. N., fond 1057, dosar 6, f. 117.

6

1944 octombrie 25, <Carei>. Jurnalul de operații al Diviziei 9 infanterie în legătură cu eliberarea orașului Carei și depășirea frontierei româno-ungare.

Divizia 9 infanterie

Jurnal de operații

25 octombrie 1944

În noaptea de 24/25 octombrie 1944, orele 0 se primește ordinul telegrafic al Corpului VI armată nr. 35.910, prin care ordonă ca Divizia 9 infanterie să atace în cursul nopții pentru a cuceri orașul Carei.

Divizia dă ordin de atac și ca urmare, la orele 2 întregul dispozitiv se află în mișcare.

Unitățile Diviziei 9 infanterie împing viguros.

Regimentul 36 infanterie, plus Batalionul 1/34 infanterie (maior Murea), manevrînd pe la est, iar Regimentul 40 infanterie, plus Regimentul 34 infanterie, pătrund în oraș.

Înaintarea unităților se execută greu, deoarece inamicul a minat toate intrările în oraș.

La orele 5, orașul Carei este ocupat, iar unitățile împing pentru a ocupa obiectivul Urziceni—Cămin.

La orele 9,30, Regimentul 40 infanterie atinge vechea frontieră la Urziceni cu Batalionul 1 (maior Constantinescu).

Compania de Poliție a diviziei, întărită cu un Detașament de Poliție de la Corpul 6 armată, intră în oraș cu primele elemente, luînd măsuri de pază și ordine.

Orașul Careii Mari a fost în întregime devastat de trupele germane.

Toate unitățile germane și maghiare s-au retras în direcția Nyiregyháza—Tokaj, jefuind satele și orașele.

Arh. M. Ap. N., fond 1056, dosar 8, f. 127.

7

1944 noiembrie 30, <Emöd>. Ordinul de zi nr. 76/1944 al Diviziei 2 munte, privind faptele de vitejie ale Batalionului 10 vînători de munte, în luptele de la Emöd.

Divizia 2 munte

Ordin de zi nr. 76

Intr-un șir nesfârșit de lupte grele, Batalionul 10 vânători de munte, sub comanda maiorului Dumitriu Ovidiu, s-a acoperit mereu de glorie, dînd grele lovituri inamicului, astfel :

(...) În noaptea de 12/13 noiembrie 1944, din ordin, pătrunde în dispozitivul inamic printr-un gol și pune stăpînire pe cota 174 (1 km nord Emöd). Rămîne în acea zonă încercuit pînă în ziua de 15 noiembrie 1944 (2 zile și 3 nopți), în care timp prinde sau omoară toți observatorii de artilerie ce s-au găsit acolo și cei care au mai venit ulterior, capturînd și un aparat de radio. Totalul celor omorîți a fost de 45, din care 5 ofițeri, iar al prizonierilor : 9 soldați germani.

Fiind fără nici o legătură cu divizia (din lipsă de aparate de radio), cu muniția pe terminate și fără hrană, rezistînd tuturor atacurilor inamice în tot acest timp.

Prezența sa în spatele inamicului a determinat pe acesta să părăsească mai devreme satul Emöd, atacat de 3 divizii : Divizia 2 munte, de la sud ; Divizia 337 sovietică, de la est și Divizia 93 Gardă sovietică, de la vest.

Comandantul Diviziei 2 munte

General

Constantin Iordăchescu

Arh. M. Ap. N., fond 543, dosar 13, f. 213—214.

8

1945 aprilie 19, <Radošovce>. Propunerea pentru decorare a sergentului Burlea Vichente, cu Crucea „Serviciului credincios” clasa 1, cu spade.

Grupul 4 vânători de munte

Propunere pentru decorare

cu crucea „Serviciului credincios” cl. 1-a, cu spade

Sergentul Burlea Vichente, ctg. 1942, născut la 1 noiembrie 1920, în comuna Hurez, județul Brașov, din Grupul 4 vânători de munte, decorat cu medalia „Bărbăție și credință” cl. 3-a, cu spade, pentru faptele de arme săvîrșite pe timpul luptelor din Ungaria, este propus a fi decorat cu Crucea „Serviciului credincios” cl. 1-a, cu spade, pentru următoarele fapte de viteză :

Sergentul Burlea Vichente a dat dovadă de mult sînge rece și spirit de sacrificiu în luptele duse pentru trecerea Hronului, Nitrei și Vahului.

În calitate de comandant al unei grupe din plutonul de șoc al Grupului 4 vânători de munte, a fost tot timpul un viu exemplu de curaj și bărbăție față de ostașii din grupa ce o comanda.

Astfel, în zilele de 25—26 martie 1945, cu ocazia încercării trecerii riului Hron, sergentul Burlea Vichente cu grupa sa compusă numai din 4 oameni, susține cu focul puștii sale mitraliere deschis asupra inamicului de pe celălalt mal, înlesnind prin aceasta drumul trupelor operative de a trece riul-fără pierderi.

Comandantul Grupului 4 vânători de munte

Colonel

V. Paraschivescu

Arh. M.Ap.N., fond 543, dosar 108, f. 280.

9

1945 aprilie 19, <Radošovce>. Propunerea pentru decorare a caporalului Blaga Grigore, cu Crucea „Serviciului credincios”, cl. 1, cu spade.

Grupul 4 vânători de munte

Comandantul

Nr. 2328 din 30 noiembrie 1944

Propunere pentru decorare

cu Crucea „Serviciului credincios” cl. 1-a, cu spade

Caporalul Blaga Grigore, ctg. 1937, născut la 2 ianuarie 1915, în comună Someșul Rece, județul Cluj, din Grupul 4 vânători de munte, decorat cu medalia „Bărbăție și credință” cl. 3-a, cu spade, pentru faptele de arme săvârșite pe timpul forțării Tisei, este propus a fi decorat cu Crucea „Serviciului credincios” cl. 1-a, cu spade, pentru următoarele fapte de vitejie :

Trăgător la pușcă-mitralieră, în acțiunile avute de acest grup, a adus grele pierderi dușmanului.

Tot timpul în linia întâi, și-a îndeplinit cu sfințenie orice misiune ce i-a fost încredințată pe cîmpul de luptă.

În ziua de 13 februarie 1945, cu ocazia cuceririi satului Turie Pole, s-a oferit de bunăvoie a face o incursiune la inamic.

Înarmat cu o pușcă-mitralieră și cu încă 2 soldați din grupa sa, pleacă să recunoască poziția inamicului, și duce la bun sfârșit această misiune, întorcîndu-se cu informații prețioase pentru acțiunea de cucerire a satului.

S-a distins în mod cu totul deosebit la forțarea riului Hron, susținînd personal cu focul armelor din grupa sa, înlesnirea trupelor noastre de a trece riul Hron.

Pentru curajul, vitejia și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă pe cîmpul de luptă, a fost decorat de d-l ministru al Apărării Naționale. Comandantul Grupului 4 vânători de munte

Colonel

V. Paraschivescu

Arh. M.Ap.N., fond 543, dosar 108, f. 282.

10

1945 aprilie 20, <Vnorovy>. Propunerea pentru decorare a sublocotenentului Ciuciu D. Dumitru, cu ordinul „Steaua României” clasa a 5-a, cu spade și panglică de Virtute militară”.

Divizionul 64 artilerie

Propunere pentru decorare

cu ordinul „Steaua României” cl. 5-a, cu spade și panglică de Virtute Militară

Sublocotenentul Ciuciu D. Dumitru, promoție 15 aprilie 1944, născut la 17 martie 1917, în comuna Plopi, județul Mehedinți, din Divizionul 64 artilerie, decorat cu ordinul „Coroana României” cl. 5-a, cu spade și panglică de Virtute Militară, pentru faptele de arme săvârșite în luptele de la nord de Cégled, din 11 noiembrie 1944, este propus a fi decorat cu ordinul „Steaua României”, cl. 5-a, cu spade și panglică de Virtute Militară, pentru următoarele fapte de vitejie :

S-a distins în luptele de la Hron și în atacul pentru cucerirea orașului Bánovce, din ziua de 5 aprilie 1945, cînd cu tot bombardamentul inamic, a reușit să întindă, în timpul cel mai scurt, și să întrețină legăturile telefonice în divizion.

Datorită lui, divizionul a fost totdeauna în măsură să deschidă focul în timpul cel mai scurt și de un real sprijin infanteriei pe care o sprijinim.

Pentru conștiinciozitatea, devotamentul, curajul și spiritul de sacrificiu dovedite în funcția de ofițer cu transmisiunile la divizion în timpul campaniei din Cehoslovacia.

Comandantul Divizionului 64 artilerie

Locot. colonel

Brote Eugen

Arh. M.Ap.N., fond 543, dosar 108, f. 119.

11

1945 aprilie 26, Vnorovy. Raportul operativ al Diviziei 2 munte, în legătură cu acțiunile de luptă ce au avut loc în cursul zilei.

Divizia 2 munte
Stat Major

P.C. Vnorovi
26 aprilie 1945, orele 20,00

Raport operativ nr. 26

I. Inamicul, bătut la Uherský Ostroh, s-a retras spre nord, rezistînd puternic pe pădurile vest Uherský Ostroh, cota 179, Hilite și șoseaua sud Hilite.

II. Divizia a pornit la atac la orele 9,00, reușind pînă la orele 12 să ajungă la 100 m liziera sud Uherský Ostroh.

Reluînd atacul din nou, la orele 13, se reușește să se pătrundă în partea de sud a orașului, cu Grupul 5 vînători de munte și cu Batalionul 9 vînători de munte din Grupul 4 vînători de munte. Batalioanele 7 și 15 vînători de munte ocupă creasta cu șoseaua 221 — Uherský Ostroh.

La orele 14,45, Batalionul 8 vînători de munte din Grupul 5 vînători de munte (colonel Catană), reușește să ocupe podul peste Morava, prin surprindere, și să treacă la vest de Morava.

Pînă la orele 18 se reușește să se curețe întreg orașul, atît de la vest, cît și de la est de Morava.

Pierderi : Morți : Ofițeri 1, subofițeri —, trupă 15

Răniți : Ofițeri 3, subofițeri 3, trupă 73

Total : Ofițeri 4, subofițeri 3, trupă 88

III. Capturi : Prizonieri 13.

IV. Continuarea atacului cu Batalioanele 7 și 15 vînători de munte pentru ocuparea bifurcării șoselei și botului de deal est Morava, iar cu restul, păstrarea sectorului cucerit și contactul cu inamicul.

Comandantul Diviziei 2 munte

General

Constantin Iordăchescu

Arh. M.Ap.N., fond 543, dosar 79, f. 47.

12

1945 mai 3—8, <Jlutava>. Jurnalul de operații al Batalionului 7 vînători de munte, referitor la luptele purtate în zilele de 3 și 8 mai 1945 pe frontul din Cehoslovacia.

Batalionul 7 vînători de munte

Jurnal de operații

3 mai 1945

Batalionul reia atacul la orele 7, pe direcția vest satul Jlutava — cota 299 Kvasice.

Atacul pornește de la 200 m liziera satului Jlutava în următorul dispozitiv : compania cercetare și compania 2-a în linia întâia ; compania 1-a și a 3-a eșalonate stînga, în linia a doua.

Dintr-un prim salt se cucerește satul Jlutava, după care batalionul se îndreaptă spre cota 348, ocupînd-o.

Inamicul, fiind presat, se retrage în grabă, astfel că batalionul se îndreaptă spre cota 299, curățînd totodată și satul Velov.

Batalionul înaintează folosind terenul la maximum ca să se apropie de punctul trigonometric al cotei. În timp ce înainta și era gata să ajungă pe cotă, a fost primit cu foc viu de arme automate, pistoale și baraj de branduri de 120 mm de la liziera pădurii din fața cotei.

S-a încercat manevrarea cotei prin stînga de către compania cercetare. Manevra nu a reușit, iar slt. Negrescu Gheorghe cade rănit.

Timpul : ploios.

Pierderi : Ofițeri răniți 1 : slt. Negrescu Gheorghe ;

Trupă morți 3 ; răniți 16.

8 mai 1945

A fost liniște. Doar câteva lovituri de brand cădeau pe C.F. Seara inamicul începe să tragă cu tot armamentul de care dispunea, și aceasta dură toată noaptea. Artileria noastră îl mai reducea din când în când la tăcere pe inamic.

La orele 19,20 s-a primit nota telefonică nr. 30.250, cu următorul cuprins :
Divizia 2 munte

Către

Grupul 4 vînători de munte

În cursul nopții de 8 mai 1945 se va transmite de pe linia frontului prin grija Comandamentului Sovietic, actul de capitulare. Transmiterea, prin megafoane, din punctele Bucovine, Proșice, Babice, Ivanovice, 2 km sud Venerska.

Dați ordin pînă la linia înfrînă că începînd de la 8 mai 1945 ora 21 să nu se mai tragă nici un fel de glonț de către nici un fel de armament.

Conform actului de capitulare, la 8 mai 1945 orele 24 încetează orice ostilitate. Soldații germani care vor trece în rîndurile noastre, după această oră, nu vor fi primiți cu foc.

Pentru eventualitatea că s-ar refuza capitularea în parte sau pe tot frontul armatei, operațiunile continuă, conform ordinelor date.

Comandantul Diviziei 2 munte

General

Constantin Iordăchescu

Arh. M.Ap.N., fond 147, dosar 3, f. 449—450.

13

1945 mai 8, Obce. Raportul operativ al Diviziei 2 munte, în legătură cu operațiile militare din ziua de 8 mai 1945 pe frontul din Cehoslovacia.

Divizia 2 munte
Stat Major

P.C. Obce

8 mai 1945, orele 20,00

Raport operativ nr. 38

I. Inamicul continuă să reziste cu dîrzenie pe poziția sa. S-a manifestat mai puternic prin focuri de branduri și arme automate, în seara zilei de 7 mai, și azi către orele 12.

II. Începînd din ziua de 7 mai 1945, orele 20, divizia a început să fie schimbată de Divizia 6 infanterie.

La orele 22, cînd mai rămăsese neschimbat numai Batalionul 7 vînători de munte, iar restul batalioanelor erau în deplasare către noua zonă de regrupare Jolianov—Lisem, domnul general Teodorescu, comandantul secund al Diviziei 6 infanterie, comunică că are ordin să nu mai schimbe Divizia 2 munte, și să plece imediat pentru o nouă misiune.

Raportîndu-se situația corpului 7 Armată și Armatei I-a, s-a ordonat la ora 24, să reintrăm pe poziție.

Schimbarea Diviziei 6 infanterie a început imediat și s-a terminat la orele 3,45.

Atît în timpul nopții, dar mai ales în timpul zilei, către orele 12, inamicul s-a manifestat mai ales prin concentrări de branduri grele și mijlocii și rare focuri de artilerie.

Comandantul Diviziei 2 munte
General

Constantin Iordăchescu

Arh. M.Ap.N., fond 543, dosar 79, f. 60.

14

1945 mai 29, <Vejnice>. Raportul Batalionului 7 vînători de munte referitor la faptele de arme săvîrșite de caporalul Duma Pavel, contingentul 1943.

Batalionul 7 vînători de munte

Raport special nr. 1561 din 29 mai 1945

asupra faptelor de arme săvârșite de caporalul Duma Pavel, ctg. 1943

În timpul unui contraatac inamic de pe înălțimile nord Dobrá Niva, compania de pușcași unde era cu telefonul, este respinsă cca 50 m înapoia unei creste. Caporalul Duma Pavel, care avea telefonul, văzînd această situație grea a companiei, mai ales că doi ofițeri căzuseră morți, a pus mina pe pistolul-mitralieră și a tras, reușind să omoare 3 nemți, rănind alți cîțiva, iar pe restul, silindu-i să se oprească. Apoi, a chemat pușcașii ce-au mai rămas, și au restabilit situația, reușind să pună stavilă de netrecut în fața inamicului.

În luptele pentru trecerea riului Hron, trebuia să treacă un telefonist care să lege compania de peste apă cu Postul de Comandă al batalionului. Pentru această misiune grea trebuia un om foarte încercat. A fost ales caporalul Duma Pavel. Prin ploaia de gloanțe care flancau trecerea, a reușit să facă legătura între centrală și companie, la numai 300 m distanță de inamic. În timpul luptelor pentru apărarea acestei poziții, firele au fost rupte, fapt care l-a făcut să se deplaseze pentru reparatul lor, în care timp alt proiectil i-a distrus aparatul telefonic. El nu s-a retras, ci a pus mina pe pușca-mitralieră a unui ostaș care căzuse și, alături de infanteriști, a pornit la atac. Inamicul fiind respins. Pe înserat, el a adus forțe din rezervă și a pornit din nou la contraatac. Nemaivînd muniție, nici ostași prin jur decît morți și răniți, el a preferat să moară decît să fie luat prizonier.

S-a aruncat în apă. Fiind observat de inamic, a deschis foc asupra lui. El s-a cufundat în apă. După cîteva ore, caporalul Duma Pavel a fost găsit în nesimțire pe malul apei, mai mult mort decît viu.

Comandantul Batalionului 7 vînători de munte

Locot. colonel

Ion Panaitescu

Arh. M.Ap.N., fond 543, dosar 108, f. 261.

15

1945 mai 30, <Vejnice>. Darea de seamă a Diviziei 2 munte în legătură cu mărturiile de simpatie față de trupele române în timpul războiului, și sprijinul acordat de către marea unitate populației civile.

Divizia 2 munte

DARE DE SEAMĂ

privind participarea Diviziei 2 munte la războiul antihitlerist

I. Mărturisiri de simpatie și acte de mulțumire pe teritoriul ungar și cehoslovac

1) În Ungaria

În orașul Hajduhadhaz, de unde trupele române au zvirlit pe nemți, toată populația, copii, femeii și bărbații au ieșit în întâmpinarea armatei române cu flori și au oferit totul pentru cantonarea și traiul trupelor.

Același fapt s-a petrecut în multe localități din Ungaria, printre care cităm : Borsodgeszt, Mocsoliaspuszta, Emöd etc.

Peste tot trupele noastre au arătat toată bunăvoința și înțelegerea situației în care se găseau acești locuitori și le-au dat, atît cît a fost posibil, sprijinul necesar în ceea ce privește transporturile și cele necesare traiului.

2) În Cehoslovacia

Pretutindeni trupele noastre au fost primite bine, iar acestea, la rîndul lor, s-au purtat mai mult decît omeneste cu locuitorii.

a) Dovadă pentru aceasta sînt declarațiile de mulțumire date de autoritățile localităților prin care am trecut și care au fost înaintate, conform ordinelor Corpului 4 armată.

b) În satul Pliešovce, în ziua de 1 mai 1945 întreaga populație a satului, la sărbătoarea zilei, a ovaționat și adresat cele mai frumoase cuvinte armatei române.

Serbarea a fost deschisă prin intonarea imnului statului român.

Cu această ocazie, ca delegat al diviziei, a vorbit lt. col. medic Nicolaescu Nicolae, care a fost declarat cetățean de onoare al satului.

c) În orașul Stare Mesto, autoritățile și populația civilă au îmbrățișat și primit cu flori pe primii ostași români pătrunși în oraș și au arătat toată soliciținea față de armata română.

d) Același fapt s-a petrecut în localitățile Vnorovice, Obyce, Vihte, Obce Ohoz etc.

II. Sprijinul acordat populației civile de către trupele române

1) Serviciul medical al diviziei, pretutindeni a dat asistență medicală completă și gratuită tuturor celor care erau în suferință și lipsă.

Astfel, au fost internați și tratați în Ambulanță 42 răniți și 45 bolnavi civili, în afară de cca 1.000 de persoane civile care au fost vizitate și tratate cu medicamente gratuit.

2. În comuna Obce Ohoz și în alte multe localități din jurul orașului Brno, populația refugiată și înfometată a fost ajutată cu hrană și cele necesare pentru trai.

3) Pentru transporturi de diferite materiale necesare vieții, precum și a persoanelor găsite pe drum, trupele noastre au venit în ajutorul acestora ori de câte ori le-a fost posibil.

Comandantul Diviziei 2 munte

General

Constantin Iordăchescu

Șef de stat major

Colonel

V. Popa

Arh. M.Ap.N., fond 543, dosar 86, f. 50—57.

16

1945 mai 8, Satu Mic. Felicitarea elevei Ana Hopotă trimisă Diviziei 18 infanterie, pe front.

Către

Divizia 18 infanterie

Pe front

Bravi luptători!

În amintirea unui frate drag care a luptat ca și d-voastră pentru această țară scumpă, până când a murit pe cîmpul de onoare, vă felicit pe dvs., urîndu-vă succes în luptă.

Iar mai presus decît toate, doresc ca peste puțin timp să văd fluturînd prin toate colțurile țării același drapel biruitor, Tricolorul român!

Eleva Ana Hopotă

Comuna Satu Mic, jud. Severin

8 mai 1945

Arh. M.Ap.N., fond 523, dosar 30, f. 220.

17

1945 mai 22, de pe front. Adresa prin care Divizia 18 infanterie răspunde felicitării elevei Ana Hopotă.

Divizia 18 infanterie

Stat Major

Domnișoarei Ana Hopotă, elevă, comuna Satu Mic

Oficiul Lugoj, jud. Severin

La urările dvs. trimise ostașilor de pe front din Divizia 18 infanterie, prin mine, toți vă mulțumesc.

Azi, cînd ziua victoriei a sosit, noi aici ridicăm imn de mulțumire, și ne plecăm genunchii în fața mormintelor celor ce și-au dat viața pentru victorie.

Cu toții vom fi mindri dacă vom ști și vom vedea că cei din scumpa noastră țară înțeleg măreția sacrificiilor armatei române.

Șeful de stat major

Locotenent-colonel

A. Simionescu

Arh. M.Ap.N., fond 523, dosar 30, f. 221.

18

1975 aprilie 29, Kroměříž. Scrisoarea Consiliului popular al orașului Kroměříž adresată colonelului Ion Diaconu, din București, care a participat la luptele pentru eliberarea acelei localități, prin care elogiază contribuția armatei române la înfringerea fascismului (traducere din limba cehă).

Președintele Consiliului Popular al orașului
Kroměříž

1975 aprilie 29, Kroměříž.

Stimatului tovarăș Ion Diaconu

București

Str. Pitar Moș nr. 25, Sector 1

Vă mulțumim din inimă pentru scrisoarea dv., în care aduceți aminte despre timpul de-acum 30 de ani, când, în fruntea unității, ați luat parte la luptele pentru eliberarea orașului nostru.

Cu îndreptățită recunoștință am luat în considerare efortul dv. și din nou am apreciat câtă stăruință a fost necesară și cite vieți umane au fost pierdute pentru a putea fi răscumpărată libertatea noastră.

Primiți, Vă rog, de la mine în mod special și, prin mijlocirea mea, de la întreaga comunitate a orașului nostru, mulțumiri cordiale pentru toate sacrificiile pe care dv. și soldații dv. le-ați adus în luptele de eliberare.

Vă încredințez că în orașul nostru este vie amintirea anului 1945 și cu aceasta stima și recunoștința pentru soldații români căzuți în luptele pentru eliberarea orașului. În orașul nostru a fost construit un monument al soldaților români căzuți, unde depunem coroane în fiecare an de Ziua Eliberării Kroměřížului, la sărbătoarea națională a României și, anual, de ziua de naștere a armatei române. Orașul nostru, de câțiva ani este înfrățit cu orașul Rîmniceu Vilcea și delegați din acest oraș iau parte, împreună cu reprezentanții ambasadei române din Praga, la sărbătoarea eliberării noastre. La invitația noastră a venit și generalul român Manolache care, de asemenea, a participat la luptele din orașul nostru. În amintirea contribuției aduse a fost numit cetățean de onoare al orașului nostru.

Primiți din partea noastră, totodată, ca un mesaj al păcii, cartea-album Kroměříž, care din nou să vă îmbogățească amintirea despre șederea de-acum 30 de ani și contemporaneitatea la Hanáckých Athén.

Vă mulțumim pentru urările care le-ați exprimat în toate scrisorile dv., mai ales pentru înflorirea pe mai departe a orașului nostru. Primiți din partea noastră pentru fiecare prieten român cele mai cordiale urări pentru continua înflorire a țării, și dv. deosebite urări de multă sănătate și deosebit progres.

Să trăiască prietenia între popoarele Cehoslovaciei și României!

Cu salutări tovarășești,

Vitezslav Mřhal

Colecția particulară Ion Diaconu, București.

Amănunte asupra legăturilor moldo-polone în timpul lui Cazimir al IV-lea (1447—1492)

GHEORGHE DUZINCHEVICI

Plecat în pribegie după asasinarea la Reuseni a tatălui său, Bogdan al II-lea, în anul 1451, Ștefan, cel care avea să ridice Moldova pe culmi de glorie nepieritoare, avea să-și ducă în străinătate viața plină de griji și de neprevăzut, tocmai când cucerirea Constantinopolului de către otomani a zguduit mai ales Apusul Europei și a înfricoșat țările din Peninsula Balcanică, ajunse dintr-o dată vecine cu oștile otomane, încărcate de victorii, de sub comanda sultanului Mehmed al II-lea¹. Nu e de mirare deci că a fost cîștigat pentru lupta antiotomană, mai ales că a trăit pe lîngă Iancu de Hunedoara și Vlad Tepeș, personalități marcante în lupta creștinilor cu otomanii. Ștefan fiind sigur că Moldova prin situația ei geografică va fi silită, pentru a-și păstra independența, să-i înfrunte pe otomanii dinamizați de victorie, odată înapoiat în țara care i se cuvenea de drept, s-a pregătit temeinic de luptă: și-a consolidat situația, a forțat prin tratatul din 4 aprilie 1459, model de abilitate diplomatică², apropierea de Polonia, a început organizarea unei oștiri care, prin dotare și efective, să poată face față luptelor cu dușmani puternici și, la sfîrșit, a cucerit, Chilia, spre a-și înmulți cu o cetate, apărarea sudică a țării. Cetatea Chilia, în mîinile Moldovei, însemna în același timp, o sporire serioasă a veniturilor țării prin comerțul prilejuit de noua poartă de intrare și ieșire a mărfurilor, atît proprii cît și străine, sau în tranzit.

1. *Cum a răspuns Polonia repetatelor invitații patronate de papă spre a participa la cruciada contra otomanilor.*

La 9 iulie 1453 un sol al domnului Moldovei, Alexăndrel, aducea la Cracovia înspăimîntătoarea veste a căderii Constantinopolului. Sosirea în sudul Poloniei a unor iugari veniți prin Moldova, admiși sub anumite condiții să se adăpostească în Liov, a mărit panica în rîndurile populației. După cronicarul polon Wapowski Consiliul de corănană polon a cerut domnului Moldovei Alexăndrel să apere cu toate forțele hotarul de la Dunăre în caz de presiuni otomane căci regele îl va ajuta cu sfaturi și oaste³. Amănuntul de mai sus deoarece nu se mai găsește nici în cronica lui Długosz și nici în alte izvoare este socotit, în istoriografia polonă, numai ca probabil⁴. Cert este însă că regele polon, îndată după primirea vestii

¹ Bolesław Stachon, *Polityka Polski wobec Turcyi i akcji antytyureckiej w wieku XV do utraty Kili i Białogradu (1484)*, (Politica Poloniei față de Turcia și acțiunea antiotomană în secolul al XV-lea pînă la căderea Chilie și Cetății Albe (1484), Liov, 1930, cap. IV, p. 110—158. Lucrarea este excelent documentată.

² Acest lucru l-am dovedit în studiul nostru: *Contribuții la o mai bună cunoaștere a lui Ștefan cel Mare în cadrul legăturilor moldo-polone*, în „Revista Arhivelor” (XLVI), nr. 2, 1984, p. 157—164.

³ Atunci regele polon, angajat în lupta grea cu Teutonii nu putea susține, fie și numai ajutîndu-i pe moldoveni, un război cu turcii. Liniștea Moldovei în această perioadă s-a datorat faptului că otomanii nu au atacat.

⁴ Neîndînd contrazisă de nici un izvor, știrea dată de Wapowski, pînă la proba contrarie, rămîne în atenția cercetării.

proastă de la Alexandrel a trimis un sol la papă spre a-i atrage atenția asupra primejdiei care poate amenința Moldova și Polonia după ce otomanii își vor fi consolidat stăpînirea în Peninsula Balcanică⁵. Totuși, această situație, fiind o problemă de viitor, politica polonă de pînă acum a rămas aceeași.

În cele ce urmează ne vom opri numai asupra acțiunilor diplomatice polone, care îngajau și Moldova, fără voia ei însă. Astfel vom scoate în evidență, ceea ce nu s-a făcut suficient pînă acum, situația reală a Moldovei în raport cu Polonia, la ocuparea tronului de către Ștefan cel Mare. Numai în felul acesta îl vom vedea în adevărata lui lumină pe acest domn, care a ridicat țara la „rangul de putere europeană”⁶.

Frederic al III-lea (1415—1483), rege al Germaniei (1440—1452) apoi, pînă la moarte, împărat german, a convocat la Regensburg (Ratisbona), pentru ziua de 24 aprilie 1454, un congres al țărilor creștine, germane și negermane. Fiind invitat direct, printr-o scrisoare datată 9 ianuarie de către Frederic, regele polon Cazimir, deși era foarte ocupat de marea neînțelegere cu Cavalerii Teutoni, care a dus la îndelungatul și greul război cu aceștia (1454—1466), a însărcinat pe canonicul din Gniezno, Ioan Lutek⁷, ca în drumul spre papa Nicolae V, cu care trebuia să discute neînțelegerea gravă polono-prusiană, să se oprească și la Regensburg spre a participa la discuții. Delegatul polon era un talentat diplomat, un mare vorbitor și jurist. Luînd cuvîntul în ședință și referindu-se la înflăcărata vorbire a regelui Frederic, după ce-l roagă să ducă la bun sfîrșit acțiunea începută, vorbitorul polon „a recomandat deosebitei sale atenții Polonia, poate cea mai primejduită <țară> deoarece, pe lângă teribili tătari <această țară> și-a cîștigat acum un al doilea dușman tot atît de primejdios”. Spre a-i impresiona pe ascultători, neinformați asupra situației politice reale din Răsăritul Europei, solul polon a spus că în primăvara anului următor (1455) cînd va începe expediția cruciată împotriva otomanilor, regele său Cazimir, va porni împotriva tătarilor pentru a-i împiedica să-i sprijine pe otomani. Lutek, cu o îndrăzneală care-i era proprie, spre a mări prestigiul Poloniei a venit cu afirmația că dacă regele Vladislav III Varnenianul (1434—1444), cel căzut la Varna, ar fi fost ajutat de statele creștine (de subliniat că acest rege al Poloniei și Ungariei n-a avut aprobarea Poloniei să pornească împotriva otomanilor în 1444)⁸, otomanii n-ar fi avut succesul militar prezent; iar pentru a scoate în evidență cît e de primejduită Polonia a afirmat că Moldova și Țara Românească sînt ocupate de sultan și-i plătesc tribut așa cum nu era situația, de fapt, în 1454, anul congresului de la Regensburg⁹. Dacă aceste afirmații îl descumpănesc pe istoricul care dorește să facă lumină în ceea ce privește locul Poloniei în încercările internaționale de organizare a unor expediții cruciate contra otomanilor, susținerile unui mare demnitar din această țară, amestecat adînc în politica internă și externă încă de mult timp, Zbigniew Oleśnicki, episcop de Cracovia și cardinal, uluiește prin îndrăzneala cu care pune în circulație știri contrare realității. Ne referim la scrisoarea lui Oleśnicki din 16 august 1454 adresată călugărului minorit Ioan de Capistrano, mare predicator și sprijinitor activ al organizării unei cruciade, inchizitor general pentru combaterea ereziei, în

⁵ Bolesław Stachoń, *op. cit.*, p. 111—113 (175—177) și notele 4 (p. 111) 1 și 5 nr. 1 (p. 113).

⁶ Vezi excelenta sinteză realizată de Șerban Papacostea, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare: puncte de reper*, în „Revista de istorie”, tom 28, 1975, nr. 1, p. 118.

⁷ A fost însoțit de canonicul liovene Nicolae din Skadle.

⁸ Jan Dąbrowski *Dzieje Polski średniowiecznej*. Tom drugi (od roku 1333—1506) *Istoria Poloniei medievale*, vol. II de la anul 1333—1506, Kraków, 1926, p. 360.

⁹ Bolesław Stachoń, *op. cit.*, p. 116—118 (180—182) și notele nr. 2 p. 117 și nr. 1, p. 118.

care aprecia în felul următor locul ce se cuvenea regelui polon Cazimir în lupta cu otomanii: „nu mai este un alt rege care ar putea, cu armată de uscat să ajute mai bine acțiunea creștină”¹⁰. Aducînd ca argument al intențiilor regelui Cazimir scrisoarea episcopului de Cracovia, istoricul polon Bolesław Stachón rezumă în continuare și restul scrisorii astfel: <regele polon> „poate să arunce împotriva turcului nu numai pe poloni, lituanieni, ruteni, *români* (s. Gh. D.), ci și pe tătari [...]”, care din firea lor nu sînt binevoitori turcilor, pe care îi întrec prin putere și curaj. *E nevoie numai ca papa să trimită regelui un ajutor bănesc pentru plata tătarilor și să depună eforturi pentru pace în Prusia (aluzie la războiul polonilor cu Cavalerii Teutoni). Numai în aceste condiții socotește Zbigniew, regele poate strînge cel puțin 200 de mii de oameni*”, (în sensul de ostași).

Afirmările celor ce vorbeau în numele Poloniei, angajînd-o totodată, și neputința reală a țării de a fi cu adevărat un factor decisiv în răsăritul și sudul Europei — *cum s-ar fi cuvenit, de fapt, să fie* — în cruciadele ce se încercau a se organiza, au descurajat Moldova primejduită permanent de otomani. Înainte de actul dat la Vaslui în 1456, Petru Aron s-a întîlnit la Hotin, în ziua de 1 octombrie 1455, cu demnitari poloni. Cu acea ocazie el făgăduiește regelui Căzimir „să-l slujească credincios” și să-l ajute cu oaste la nevoie. Cum Petru Aron avea legături strînse cu familia Buczacki nu e riscant să presupunem că domnul Moldovei va fi pus polonilor cu care discuta și problema situației lui în fața crescîndelor presiuni otomane. Răspunsul pe care-l va fi căpătat la Hotin de la demnitarul polon n-a putut fi prea încurajator. Regele Cazimir, angajat cu toate puterile sale în lupta cu Cavalerii Teutoni n-avea nevoie de complicații cu otomanii, care, de fapt, se învecinau cu Moldova, nu cu Polonia. N-aveau românii decît să-și răscumpere de la otomani pacea și liniștea prin plata regulată a unei sume fixe. Polonia, după cum scria Zbigniew Oleśnicki, nu plănuia, dacă va căpăta bani de la papă din sumele strînse de acesta pentru cruciadă — Polonia era tare strîmtoată financiar — să-i cumpere pe tătari spre a nu mai prăda Polonia? Credem că se poate face o apropiere între planul lui Oleśnicki de a-i cumpăra pe tătari și hotărîrea românească de la Vaslui de a plăti anual Imperiului sultanilor un haraci. Noi nu vedem în afirmația din textul actului de la Vaslui, „nu avem nici un sprijin de nicăieri”, nimic altceva decît confirmarea neputinței regelui polon de a ajuta Moldova să reziste otomanilor. Numai regele polon Cazimir i-a putut sugera lui Petru Aron prin demnitarul care-l reprezentau la întrunirea de la Hotin plata haraciului, pentru a-și asigura lui în primul rînd, dar și Poloniei viață liniștită la adăpostul sacrificiului românesc.

Ne-am extins puțin mai mult asupra discuțiilor cu privire la participarea militară polonă la planurile de expediții cruciate împotriva otomanilor, precum și asupra hotărîrii istorice luate la Vaslui în 1456 de Petru Aron și de boierii participanți la adunare, spre a putea scoate și mai bine în evidență, prin contrast, marea personalitate a lui Ștefan, care, fără a fi invitat de nimeni și neajutat de nimeni, așa cum a fost Matia Corvin, regele Ungariei, s-a încadrat cu toate forțele micii Moldove, și încă cu ce succes, în lupta antiotomană, prin repetatele sale încercări de a-și alia Țara Românească la războiul împotriva lui Mehmed al II-lea,

¹⁰ *Ibidem*, p. 122—123 (186—187). La vremea cînd au fost scrise aceste știri, ele puteau impresiona pe cei ce le citeau în scrisoare deși nu erau conforme cu realitatea deoarece: a) Regatul polon nici mai înainte și nici la data scrisorii nu putea dispune de români; b) nici în timp de pace regele polon n-ar fi putut ridica o oaste gata de luptă, deci dotată cu tot ce-i trebuie, de peste 200 000 de oameni. Toate sublinierile ne aparțin Gh. D.

¹¹ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 424 și nota 2, *ibidem*; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 2, București, 1976, p. 141; L. Șimanschi „*Închinarea de la Vaslui (5 <iunie>)*”, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, Iași, XVIII, 1981, p. 617—618, 621.

război pe care domnul Moldovei îl vedea, așa cum a și fost, lung, greu și complicat, deoarece otomanii aveau în frunte un sultan cu oști victorioase spre deosebire de statele Europei, cu interese contradictorii, greu de unit. Unui asemenea comandant i se opunea, cu succes Ștefan cel Mare¹².

Știind bine că turcii nu-l vor putea tolera mult ca să le facă dificultăți, la 28 noiembrie 1474 Ștefan îi scria papei Sixt al IV-lea următoarele: „...sîntem gata, cu tot sufletul și cu toată puterea pe care ne-a dat-o Dumnezeu să luptăm pentru creștinătate, cu toate puterile noastre... Rugăm pe Sfinția Voastră ca împreună cu ceilalți regi și principii ... să orînduiască în așa fel ca să nu luptăm singuri”¹³. Dar Moldova a fost lăsată să se opună numai cu oastea proprie sporită doar cu cîteva mii de unguri și secui, enormelor forțe turcești. La 10 ianuarie 1475 aceste forțe totuși au fost zdrobite în lupta de la Vaslui. Dacă boala nu l-ar fi făcut inapt de luptă, sultanul, după informațiile pe care le-a căpătat Ștefan, prin mai ar fi urmat să atace Moldova. Îngrijorat că nu va putea rezista noului atac de răzbunare pus la cale de sultan, domnul român, în circulara din 25 ianuarie 1475 prin care anunța victoria sa de la Vaslui monarhilor creștini din Europa, le cere să-i atace pe otomani „fără întîrziere” pe mare și pe uscat, pentru ca Moldova, „poarta creștinătății” să nu cadă în mîinile inamicilor căci atunci va fi mare primejdie pentru creștinătate. El și țara sa „vor lupta pînă la moarte pentru legea creștinească”¹⁴. Ajutoare pentru Moldova n-au venit nici atunci și nici mai tîrziu¹⁵, ci numai laude peste laude și îndemnuri ca domnul Moldovei, intrat de bună voie și nesilit de nimeni în lupta cruciată cu turcii, să persiste în acțiunea sa. Și așa s-a întîmplat, Ștefan „deplin stăpin pe țara lui” a continuat să lupte cu dîrzenie și spirit de sacrificiu¹⁶. Analizînd faptele istorice considerăm că două au fost piedicile care stăteau în calea ajutorării lui Ștefan: a) disputa dintre regii Matia al Ungariei și Cazimir al Poloniei asupra Moldovei pe care o prezentau ca fiind a lor, o țară de care puteau dispune după plac, în timp ce aceasta, în realitate, avea cea mai deplină libertate. Aceste capete încoronate, fără a-și face probleme de morală, se străduiau să primească subsidii bănești. Un model al acestor încercări este scrisoarea citată mai sus a episcopului Zbigniew Oleśnicki prin care Regatul Polon încerca să obțină mari sume de bani ca ajutor, conștiința fiind că cei care dădeau banii nu aveau posibilități de control asupra utilizării lor. Nu este exclus însă ca abilul prelat să se fi gîndit la folosirea sumelor primite în conflictul cu teutonii.

b) A doua cauză care, cu toate dovezile de curaj și destoinicie pe care le-a dat Ștefan pe atîtea fronturi de luptă, l-a lipsit de ajutorul papal, este și faptul care în acel timp trăgea greu în balanță și anume: Ștefan aparținea bisericii ortodoxe — schismatice, cum îi spuneau papistașii — iar banii colectați în statele catolice de agenții papali, erau destinați în special, regelui Ungariei, Matia, „fiului nostru prea iubit, strălucitul rege al Ungariei”, căci anticipativ, principii italieni (catolici) așa au hotărît¹⁷. După cum se vede se lucra în cerc închis. Cum Ștefan

¹² N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, p. 115.

¹³ *Ibidem*, p. 120 și nota 108 *ibidem* (sublinierea este a noastră Gh. D.).

¹⁴ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 2, București, 1976, p. 163.

¹⁵ Cu toată delicatețea papa îi scria regelui Matia că, pînă îl va putea ajuta pe Ștefan din colecta a doua care se va face pentru susținerea cruciadei, să aibă „o grijă deosebită ca <el> să fie sprijinit”. Vezi I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 116. Nici papa și nici regele Matia n-au făcut nimic pentru Ștefan.

¹⁶ I. Ursu, *op. cit.*, p. 116. Afirmațiile făcute la Veneția de către solii moldoveni doritori să arate lumii întregi că el nu este „supus al regelui Ungariei [...], <ci este> stăpin pe țara sa pe oștile sale”, *ibidem*, și notele 1 și 2, p. 116.

¹⁷ I. Ursu, *op. cit.*, p. 115. Extras din scrisoarea Papei, datată 3 aprilie 1476 (Sublinierea ne aparține Gh. D.).

cu toate meritele lui, nu era „fiul” papei, nu putea beneficia de banii rezultați din colectă.

2. Ponderea Moldovei și a Poloniei în cadrul încercărilor de a se organiza acțiuni militare cruciate de către papalitate începând cu anul 1454.

Trecuseră trei ani de la data când, în frunte cu papa, creștinii apuseni, mai precis catolicii, au căutat, dar cu o moliciune și încetineală, care nici pe departe nu egalau impetuozitatea înaintării otomanilor, animați de succesul de la Constantinopol, să organizeze o cruciată spre a opri valul stîrnit de noua forță militară. Ștefan, adolescent, și-a petrecut toți anii de deștărare pe lîngă Iancu de Hunedoara și pe lîngă Vlad Țepeș, tocmai pe cînd mediile sociale transilvănene și munțene erau frămîntate din cauza cuceritorilor, și-și puneau, cum era firesc, toate nădejdiile în organizarea unei cruciade. La data ocupării tronului, aprilie 1457, Ștefan era deja cîștigat integral pentru o acțiune cruciată și a început să se organizeze spre a putea face față atît primejdiei otomane din sud, dinspre Marea Neagră, pe care aceștia aveau să și-o aservească¹⁸, cît și celor două puteri, Ungaria și Polonia care, spre norocul lui Ștefan, aveau interese deosebite. Noul domn al Moldovei și-a bazat politica externă de apărare a independenței și libertății de acțiune pe această situație. Deși Ștefan pînă la consolidarea poziției sale și a organizării unei oștiri numeroase și puternice a plătit sultanului tribut¹⁹ ocuparea Chilieii în anul 1465 a trădat acestora, foarte posibil, planurile șale de viitor. Dar revelația drumului pe care avea să se angajeze domnul Moldovei o va avea sultanul după ce Ștefan va încerca de repetate ori, să-și ralieze în politica sa Țara Românească, spre a avea o bază militară mai puternică și în ofensivă și în defensivă.

După concepția vremii suzeranul (Polonia) și vasalul (Moldova) ar fi trebuit să alcătuiască un tot în cadrul cruciatelor antiotomane, deoarece Polonia nu numai că nu refuzase participarea la expedițiile cruciate, ci chiar, prin pana lui Oleśnicki, cum am arătat mai sus, trecea și Moldova între țările de care dispunea Polonia și din care putea recruta ostași-cruciați. Cu o excepție, reprezentantul Poloniei a fost prezent la congresele convocate de papă, în care se fixau în amănunt forțele participante ale fiecărei țări la lupta cu oștile sultanului. Deși Moldova era o țară liberă, care aderase nesilită de nimeni la acțiunea cruciată, regele Matia al Ungariei și regele Cazimir al Poloniei în virtutea pretențiilor lor de suzerani asupra acestei țări vorbeau în numele ei, ba chiar o angajau în unele acțiuni fără a-i cere consimțămîntul. Cît privește Ungaria, regele acestei țări, Matia, afirma și i se dădea crezare, că în luptele victorioase cu otomanii Ștefan a acționat ca general al său. Matia și-a însușit, pe baza acestui neadevăr, toate fondurile strînse pîntru cruciată. Pentru a-l judeca cu dreptate pe regele polon în ceea ce privește cauzele care l-au făcut să se ezite să se angajeze alături de domnul Moldovei în lupta cu Mehmed al II-lea trebuie să analizăm cu atenție care era starca relațiilor de drept și de fapt dintre cele două țări. Prin tratatul din 4 aprilie 1459 Ștefan, dorind să submineze baza legală a lui Petru Aron — vasalitatea față de Polonia — s-a declarat vasal al regelui Cazimir. Deși nu-i depusese jurămîntul omagial personal, Ștefan, încă în curs de organizare a țării și cu toate că era cu teamă dinspre Ungaria nemulțumită de independența Moldovei în raport cu ea, n-a pregetat să ajute cu ostași pe regele Cazimir în lupta cu Cavalerii Teutoni. În aparență legăturile moldo-polone erau destul de bune. Dar fața adevărată a intențiilor regalității polone în raport cu Moldova s-a văzut atunci cînd, după strălucita victorie împotriva otomanilor la Vaslui (10 ianuarie 1475) temindu-se de

¹⁸ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 5 (19).

¹⁹ I. Ursu, *op. cit.*, p. 25—27, 81. Și noi, ca și regretatul istoric Ursu credem că cronicarul polon Długosz era bine informat în ceea ce privește raporturile Moldovei cu Poarta otomană la începuturile domniei lui Ștefan.

răzbunarea sultanului care-și începuse deja concentrarea oștilor la Adrianopol, Ștefan „a cerut 2 mii de pedestrași pentru a întări granizoanele din Chilia și Cetatea Albă, precum și mobilizarea rutenilor“. Prin solul său Ștefan îl mai ruga pe rege să-și concentreze forțele la Cămenita podoleană pentru că acolo se gădea domnul Moldovei să dea lupta decisivă cu forțele turcești, care urmau să năvălească. „Deși nobilii poloni și lituanieni, mai ales Jan și Dersław Rytwiański au insistat viguros pe lângă rege la începutul lui iunie 1475, în Lublin — pentru mobilizarea generală și război, Cazimir nu s-a lăsat convins, nu credea în „himerale lui Ștefan dar de altfel, justificându-și atitudinea prin dificultăți financiare“. Și istoricul polon Bolesław Stachoń, dând dreptate refuzului regelui, vine cu următoarea justificare a atitudinii acestuia: „Desigur și faptul că voievodul n-a depus jurământ omagial (s.n. Gh. D.) <precum> și veștile relative la raporturile moldavo-ungurești²⁰ au cauzat pasivitatea și indiferența regelui“²¹. Dar istoricul citat spune un lucru care lămurește deplin atitudinea regelui față de cererile lui Ștefan: regele Cazimir s-a opus cu hotărâre provocării turcilor pentru a nu se ajunge la război cu ei. Hotărârea aceasta „l-a uimit și supărat pe Długosz“²². Regele polon ar fi dorit în războiul dintre regele Ungariei Matia și împăratul Frederic pentru Cehia — după cum spune cronicarul polon Długosz — să-l ajute pe împărat cu trei armate: una dată de el, alta de Ștefan, și alta de regele Boemiei, Vladislav, fiul său²³. Or, Ștefan angajat în lupta cu turcii dacă e adevărat ce spune Długosz, strica planurile regelui polon. Pentru a ieși cu demnitate dintr-o încercătură stînjinitoare — Ștefan era o personalitate de mare greutate, bine cunoscută și apreciată în Polonia, care nu putea fi părăsit în vremuri de restriște — regele Cazimir s-a gîndit că este destul dacă-i dă asistență diplomatică, pentru a se pune astfel capăt luptelor din Țara Românească și mai ales, pentru a opri ofensiva sultanului, ceea ce era o acțiune fără șanse de izbîndă. Nu insistăm asupra acestei acțiuni diplomatice. S-a afirmat însă că pentru ajutorarea lui Ștefan cu oști era nevoie de prestarea jurămîntului personal de vasalitate²⁴. Această pretenție a existat și n-o contestăm. Dar totuși, este ciudat că personalități marcante ale Poloniei, cu relații în cercurile curții regale nu știau de această opreliște. De exemplu Długosz spune în cronica sa că după sosirea lui Cazimir la Lublin (15 iulie 1475), acesta „a fost rugat și îndemnat în decurs de 15 zile de toți consilierii Poloniei ca să nu-l părăsească pe Ștefan, care e un principe atît de puternic și ilustru și atlet al regatului său, ci concentrîndu-și toate forțele să dea ajutor nu atîta lui cît creștinătății întregi“²⁵. Neajutat, totuși Ștefan a făcut față invaziei turcești numai cu forțele sale, a pierdut lupta de la Războieni, dar, la urmă, a cîștigat războiul. Moldova rămînînd independentă. Ne întrebăm acum: cum nici unul dintre demnitarii poloni, care îndemnau pe rege să dea ajutor și încă cu „toate forțele“ (să se înțeleagă: cu forțe mari) nu știau că nu e voie să se trimită ajutoare militare în Moldova, lui Ștefan, deoarece acesta încă nu depusese jurămîntul personal de vasalitate? Cu ocazia seimului de la Nowo Korczyn din septembrie 1476, cînd sultanul turc era aproape stăpînul întregii Moldove cu excepția unor mari cetăți pe care

²⁰ E vorba de reluarea — din cauza indiferenței regelui polon — a legăturilor diplomatice cu regele Matia al Ungariei (12 iulie 1475) în formele uzitate, pe atunci, spre a se putea opune turcilor.

²¹ Bolesław Stachoń, *op. cit.*, p. 172—173 (236—237).

²² *Ibidem*, p. 180 (244).

²³ I. Ursu, *op. cit.*, p. 77 și nota 1 *ibid.*

²⁴ Șerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfîrșitul secolului al XV-lea*, în „*Romanoslavica*“, XVII/1970, p. 533; Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în „*Studii și materiale de istorie medie*“, VIII, 1975, p. 20.

²⁵ I. Ursu, *op. cit.*, p. 98 și nota 1 *ibidem*.

nu le-a putut cuceri, locuitorii Cracoviei, „din proprie inițiativă”, pentru apărarea Poloniei și a Moldovei (s.n.) au hotărât să dea un impozit temporar de 2 groși²⁶. Dar cum se putea apăra Moldova ocupată cu o oaste care ar fi rămas pe teritoriul Poloniei? Deci oastea polonă ar fi trebuit să intre în Moldova. Iată că nici locuitorii din Cracovia nu știau de existența opreliștii amintite mai sus. Oare nu trebuie să înțelegem că lupta cruciată contra turcilor, la care Polonia își dădea consimțământul deși nu participa încă, oficial, cu unități militare²⁷ *suspenda tacit legea cu opreliștea*? Noi credem că da, *căci nici regele Cazimir, nu se referea la această lege ci motiva acum refuzul său de a da ajutor militar lui Ștefan din exagerată prudență, pentru a nu provoca o confruntare militară cu otomanii*, pentru că țara nu avea nici bani și nici oaste în stare să acționeze ofensiv și victorios contra păgînilor, ceea ce era adevărat. Prudent regele polon pentru a nu-și supăra supușii și colaboratorii apropiați între care se aflau și admiratori ai domnului Moldovei a obținut aprobarea în anul 1474 să-i trimită un detașament de oaste în ajutor. Detașamentul a fost pus sub comanda starostelui de Sniatin, Mihail Buczacki, care însă s-a oprit la granița cu Moldova, deoarece șleahța indisciplinată atîta cită s-a adunat în tabăra de la Camenița „a refuzat să treacă pe teritoriul românesc fără rege și fără oastea lui”²⁸.

În această situație zadarnic Ștefan, după înfringerea de la fortul Războieni (26 iulie 1476), prin gonaci repețați, cerea ajutor, cu sublinierea că, dacă i se trimit 12 000 de ostași îi alungă pe turci din țară. Din cauza lipsei de ajutor neacordat lui Ștefan, regele polon a scăpat ocazia cea mai favorabilă ca împreună cu domnul Moldovei să zdrobească oastea sultanului tocmai cînd suferea de foame, epidemii și îi lipseau mașinile de asediu, flota otomană care aducea toate cele necesare oastei, fiind atunci distrusă de furtună. Sultanul neputînd cuceri nici o cetate s-a retras în mare grabă din Moldova fără a-și fi realizat țelul expediției: cucerirea țării și înlăturarea lui Ștefan de pe tron. Mulțumit de îndepărtarea primejdiei care ar fi putut invada teritoriul polon dacă sultanul ar fi cucerit cetățile nordice moldovene, regele Cazimir, știindu-l la spatele său pe Ștefan pe care nu-l ajuta cu nimic s-a dus liniștit la vînătoare în Lituania²⁹.

Socotim necesar să repetăm aici întrebarea pe care am mai pus-o și mai sus: era oare nevoie de depunerea jurămîntului personal de vasalitate — și dacă era totuși, absolută nevoie *de ce regele nu a cerut-o* prin curieri, grabnici trimiși lui Ștefan — pentru ca acesta să poată primi la timp ajutor militar de la suzeranul său, angajat deja, cel puțin moral, prin trimiterea de reprezentanți oficiali la mai toate adunările internaționale, care se străduiau să organizeze cruciate contra otomanilor? Noi, repetăm, credem că nu. De aceea, avem suficiente motive s-o susținem, închinarea silită a lui Ștefan la Colomeea este un model de act *regizat special* pentru a spori demnitatea apusă a regelui, de care nu prea mai ținea seama nimeni și în special șleahța nedisciplinată. Dar, pentru a înțelege bine cele spuse mai sus să ne întoarcem puțin cu cîțiva ani înainte de închinarea de la Colomeea. Dîndu-și seama că turcii odată cu stăpînirea Mării Negre își vor îndrepta toate forțele împotriva Chiliei și Cetății Albe „care îi fac multă supărare” (sultanului, deoarece) „aceste două cetăți (după cum o spune însuși Ștefan prin gura trimisului său la Veneția, Ioan Țamblac, în cuvîntarea pe care a ținut-o la 8 mai

²⁶ Bolesław Stachón, *op. cit.* p. 180 și nota 3 *ibidem*.

²⁷ Voluntarii poloni însă au luptat în oastea lui Ioan de Hunedoara la Belgrad.

²⁸ Regele s-a oprit la Belz, de unde, timp de două săptămîni s-a îngrijit de apărarea granițelor sudice ale Poloniei, lăsîndu-l pe Ștefan să se descurce cum putea.

²⁹ I. Ursu, *op. cit.*, p. 149—150. Bolesław Stachón, *op. cit.*, p. 179—181.

1478) valorează cit întreaga Moldova, iar Moldova cu aceste două cetăți este un zid al Ungariei și Poloniei (...) dacă aceste cetăți se vor păstra (adică nu vor fi cucerite de sultan), sultanul va putea pierde Caffa și Kersonesul”³⁰. Ștefan avea planul său de luptă pentru realizarea acestor mărețe obiective, dar, pentru a le mări curiozitatea și interesul, nu-l divulgă — secret militar — motivându-și atitudinea cu dorința de a nu-i deranja cu lungimea scrisorii pe care a citit-o Țamblac. După cum se știe scrisoarea lui Ștefan n-a avut urmările dorite de el.

Ulterior Ștefan a căutat să atragă atenția regelui Cazimir, interesat direct ca cetățile să nu cadă în mâinile turcilor, situație care ar fi lovit grav și comerțul polon. Cam pe la sfârșitul lunii mai 1480 a sosit la Vilnius un trimis al lui Ștefan, care a adus o veste cutremurătoare: sultanul Mehmed a poruncit voievodului să pregătească oștilor sale un drum de trecere prin Moldova spre Camenița podoliană³¹. Nu era imposibil ca sultanul să fi bănuț că Ștefan are atîta îndrăzneală deoarece în secret e ajutat de Polonia vecină, care era în strînse legături cu organizatorii cruciadelor.

Totuși Ștefan, avea informații din sursă turcească care-l îngrijorau mult. De aceea în toamna anului 1480 domnul moldovean se adresează din nou regelui polon la Vilnius, printr-o solie impunătoare, reamintindu-i suzeranului său credincioasele sale servicii de pînă atunci, pe care vrea și în viitor să i le facă, cu credință; solia amintește regelui Cazimir despre marile înarmări ale turcilor împotriva creștinilor. Ștefan se roagă să-i fie îngăduit, în caz de primejdie, să se poată refugia pe teritoriul polon. „Regele — spun solii în numele lui Ștefan — să cîntărească bine și de data aceasta să ne ajute fie cu bani, fie cu oameni (= ostași), fie cu o proprietate pentru că eu tot ce am putut în viața mea (= pînă acum) am dat, dar acum nu sînt în stare să întreprind nimic fără mări voastră”³². Nu s-au găsit încă

³⁰ I. Ursu, *op. cit.*, p.156—157.

³¹ Bolesław Stachoń, *op. cit.*, p. 191 (255). Istoricul polon comentează astfel informația de mai sus: nu e sigur că domnul Moldovei transmitea o veste adevărată, deoarece „Ștefan de la războiul din 1476—1477 a rămas în continuare certuri și lupte cu voievodul pus de turci în Țara Românească, Basarab cel Tânăr (Țepeluș) și cu turcii dunăreni, și acum, cînd nu s-a mai simțit în puteri, desigur că a dorit să capete ajutor de la regele polon, pe care l-a înspăimîntat cu grozăvia unei năvăliri turcești. Această presupunere este sprijinită de împrejurarea că Mehmed atunci se gîndea numai să distrugă cuibul odioșilor cavaleri din Rodos și plănuia să atace Otranto, iar Moldovei nu-i dădea atenție” (*Ibidem*). Argumentele istoricului polon nu sînt convingătoare. Să avem în vedere că în anul 1476, după Războiul, cînd sultanul Mehmed stăpînea Moldova și asedia cetățile moldovene din nord, ostași poloni din detașamentul podolian comandat de Mihail Buczacki s-au ciocnit la hotarul de sud al Poloniei cu formațiuni de oști otomane, care din dorința de pradă dar și de tatonare a puterii militare polone în acele locuri, au depășit granița Moldovei (*Ibidem*, p. 171—172, 181). Ciocnirea aceasta a turcilor cu polonii nu credem să fi fost făcută fără știrea sultanului Mehmed, care crezînd că cetățile din nordul Moldovei i se vor supune repede, își pregătea terenul pentru o infiltrare mai adîncă în Polonia în direcția Cameniței. Dacă ceea ce susținem noi are destulă consistență atunci trebuie să facem unele rectificări la două izvoare narrative moldovene: a) regele Cazimir a vegheat ca otomanii să nu fie provocați pentru a nu se începe un nou război. Oastea lui Ștefan, nedepunînd armele, apăra libertatea Moldovei și oprea un atac otoman puternic asupra teritoriului polon; b) n-a existat un ajutor militar polon pentru Ștefan în lupta de la Vaslui (1475). Mica ciocnire a detașamentului comandat de Mihail Buczacki cu turcii la granița de sud a Poloniei a avut loc în anul 1476. Deci cronica moldo-polonă și Letopiseșul Țării Moldovei a lui Grigore Ureche trebuie emendate corespunzător adevărului istoric; c) La cronica moldo-polonă (*Croniclele slavo-române din secolele al XV-lea — al XVI-lea publicate de Ioan Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 170 și 180). *Bily Poliaczi z nymy* (p. 170), trebuie tradus „Polonii au luptat cu ei” (=turcii). Panaitescu confundînd verbul *bić* cu *być* a tradus eronat „au fost polonezi cu dinși” (p. 180), or ostașii poloni n-au ajutat pe otomani în lupta cu moldovenii, regele polon nu s-a coborît pînă la asemenea faptă.

³² *Ibidem*, p. 191—192 (255—256).

urme la Vilnius, spune istoricul polon citat, din care să reiasă că solia lui Ștefan va fi fost luată în considerare³³. Pentru a nu jigni pe venețieni de la care, eventual, Ștefan ar mai fi putut obține ajutoare financiare, el n-a amintit nimic, la intervenția de la Vilnius, că primejdia turcească era cu atât mai mare cu cât forțele angajate în luptă cu turcii se împuținau. În anul 1479 Veneția încheia pace cu sultanul. Ea era epuizată de eforturile făcute și prin pacea încheiată încerca să salveze ce se mai putea salva. La cițiva ani numai, regele ungar Matia Corvin, pentru a avea mină liberă în lupta cu împăratul Frederic al Austriei începută în anul 1482, a renunțat la lupta antiotomană, deși încasase bani grei de la papă, și în anul 1483 încheie cu turcii o pace pe 5 ani. Moldova nu era amintită în acest tratat, fiind lăsată la discreția turcilor³⁴. Sultanul Baiazid a profitat de slăbiciunea taberei creștine și în anul 1484 a ocupat cele două cetăți moldovene cu mare ușurință. Pierderea acestor cetăți însă a fost cauzată, trebuie subliniat, de *nepăsarea regelui Poloniei, a regelui Ungariei și a dogelui Veneției*, care n-au înțeles marele loc al lui Ștefan și al Moldovei în tabăra antiotomană și le-au întors cu ușurință spatele la vreme de mare nevoie.

Este de necrezut aproape dar, de situația primejdioasă în care se afla domnul Moldovei, *a căutat să profite exclusiv în interesul său și nu al Poloniei, chiar regele Cazimir*. În disperarea sa, Ștefan, doritor să salveze Moldova, a primit invitația de a merge la Colomeea pentru jurămint, deoarece regele polon, numai pentru a-l atrage, în salvconductul de invitație din 4 septembrie 1485 îi făgăduia că în schimbul depunerii jurămintului de vasalitate ... „trebuie să cădem la înțelegere, să avem un tratat împotriva păgînilor, dușmanii noștri”³⁵. Și astfel Ștefan, renunțînd la îndoilele sale în ceea ce-l privește pe regele polon, s-a supus cu sîngerare sufletească la tot ceremonialul *special regizat* pentru ca tot poporul adunat la locul închinării să-l vadă pe eroul creștinătății, care nici în fața marii puteri a sultanului Mehmed nu și-a plecat capul, plecîndu-se cu drapelul țării în fața unui orgolios neputincios³⁶. Domnul Moldovei a plecat de la Colomeea cu nădejdi de mai bine, doar și Polonia — putea el gîndi — a fost lovită militar și economic de pierderea celor două cetăți. De aceea Ștefan s-a înapoiat cu sufletul plin de speranțe, deoarece prin actul pe care l-a semnat regele la 15 septembrie se angaja „să apere pe domnul Ștefan și pe fiii săi și pe toți boierii și supușii lui *în toate granițele sale vechi, așa după cum erau din vechime la Țara Moldovei*”. Iată un angajament scris pentru recîștigarea Chilie și Cetății Albe. Ca un răspuns la solia măreată trimisă în toamna anului 1480 la Vilnius, regele polon se mai obliga prin tratatul prezent „să dea loc de refugiu lui Ștefan și boierilor, cu toate averile, în caz de nevoie și să-l ajute în acel caz să-și recucerească patrimoniul strămoșesc”³⁷. Dar din acest act semnat și parafat cu sigiliul regal polon, sigur că l-a mulțumit pe Ștefan mai ales angajamentul regelui Cazimir că „nu trebuie să cerem și să facem pace fără știrea domnului [...] Ștefan în acele chestiuni, *care privesc granițele Moldovei și Țara Moldovei*”³⁸. Îndată ce vanitatea regală a fost satisfăcută, regele

³³ *Ibidem*, p. 192 (256). Ne îngăduim să semnalăm naivitatea acestui istoric în ceea ce privește informațiile transmise de Ștefan la Vilnius: „Temerile lui Ștefan s-au dovedit neîntemeiate (s.n.) cu atât mai mult cu cât nu peste mult a murit Mehmed, iar (urmașul la tron) Baiazid a fost integral ocupat timp de cițiva ani cu războiul pentru tron cu fratele său Gem”. Cum ar fi putut Ștefan să ia în considerare, anticipativ, aceste întîmplări, nu ne spune istoricul polon.

³⁴ I. Ursu, *op. cit.*, p. 174, 177.

³⁵ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 378. Pentru această închinare de la Colomeea mai pe larg în Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon*, p. 20.

³⁶ I. Ursu, *op. cit.*, p. 195.

³⁷ *Ibidem*, p. 194.

³⁸ *Ibidem*, p. 195 (subl. ne aparține Gh. D.).

polon — cu excepția celor 3 mii de călăreți pe care i-a dat lui Ștefan să-l însoțească în țara sa unde a urmat lupta cu turcii de la Cătlăbuga³⁹ (prima și ultima expediție militară polonă externă, care poate fi înglobată, cu modestie, în cadrul luptei antiotomane) — a uitat de angajamentele față de Moldova. Neavind bani — boală veche în Polonia — deci nefiind în stare să ridice oști care, împreună cu Ștefan, să înceapă lupta cu otomanii⁴⁰ — lucrul acesta, trebuie subliniat, regele polon îl știa bine încă înainte de închinarea de la Colomeea — a evitat să-i provoace, „iar din anul 1486 a solicitat chiar Venetia să medieze la Poartă pentru a se ajunge la împăcare“⁴¹ și aceasta a făcut-o fără știrea și aprobarea lui Ștefan, încălcând clauza fermă din actul semnat de rege la 15 septembrie 1485 la Colomeea. Este limpede că atragerea lui Ștefan la Colomeea, sub motivul aparent — lupta cu turcii căreia domnul Moldovei îi închinase toată energia sa și a țării — a fost o cursă pentru ca în văzul curții sale regele să-și satisfacă orgoliul. Odată satisfăcut acest orgoliu, pe rege nu-l vor mai interesa obligațiile asumate față de Moldova. Regele Cazimir avea alte preocupări politice. Atent la conflictul dintre regele Ungariei Matia Corvin și împăratul Frederic (în timpul căruia papa era de partea regelui ungar iar împăratul german îi reproșa marelui pontif acest lucru), Cazimir proceda la fel numai că o făcea „cu mult mai aspru, cu amar i-a amintit papei că-l sprijină pe Matia, iar lui nu-i acordă încredere“⁴² și nici o cerere nu i-o rezolvă favorabil⁴³ în așa fel încât nu numai o dată a trebuit să tacă decât să-și îndrepte zadarnic scrisorile către Roma. Polonia totdeauna aspiră la pace, dar trebuie să se apere deoarece Matia mereu dă motive de conflicte, spunind, de altfel, pretutindeni, că Polonia îl reține de la lupta cu turcii, <acuzăție> împotriva căreia Cazimir protestează foarte energic. Regele sfârșește <scrisoarea> cu pomenirea și reproșul că oricum și el are în vecinătate pe tătari și pe turci și de atîția ani luptă cu acești barbari, apărînd întreaga creștinătate⁴⁴, <și> totuși nimeni nu-i recunoaște meritele, nimeni nu-l sprijină cu bani sau ostași, ba chiar dimpotrivă din partea papei are mereu numai piedici, în timp ce Matia folosește banii căpătați pentru războiul cu creștinii“ (adică cu Frederic)⁴⁵. După cum se vede din fragmentul de scrisoare citat, regele Cazimir, prezentîndu-se ca un erou al creștinătății care lupta cu turcii, socotea că avea drept să fie subvenționat ca și regele Matia. Numai că Matia și-a mai trimis oștile să lupte cu turcii pe cînd regele Cazimir n-a făcut-o nici atunci cînd propria sa curte îi cerea să dea ajutor lui Ștefan.

3. Ce a dat Moldova și ce a dat Polonia pentru cruciada antiotomană în jumătatea a doua a secolului al XV-lea.

Ștefan cel Mare, neconcepînd că se pot face discriminări între creștini, în materie de religie, a fost sigur că lupta Moldovei va fi apreciată de apusenii catolici deoarece îi împiedica pe otomani să folosească întreaga lor forță militară împotriva Apusului. Interesul acestui Apus ar fi fost ca să-l integreze pe Ștefan în planurile lor de luptă, să trateze direct cu el și nu prin intermediari — regele

³⁹ Zdzisław Spieralski, *Z dziejów wojen polsko-moldawskich. Sprawa poducka do wstąpienia na tron Zygmunta I* (Din istoria războaielor polono-moldovenesti. Chestiunea Pocuției pînă la urcarea pe tron a lui Sigismund I) în volumul „*Studia i materialy do historii wojskowości*“, XI/2, Warszawa, 1965, p. 73.

⁴⁰ Karol Górski-Marian Biskup, *Polozenie i sytuacja międzynarodowa Polski w II połowie XV wieku* (Poziția și situația internațională a Poloniei în a doua jumătate a secolului al XV-lea) în „*VII Powszechny zjazd historyków polskich w Krakowie*“, 14—17 września 1958, Warszawa, 1960, p. 15, 16, 20, 22, 26.

⁴¹ Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon*, p. 20; Șerban Papacostea, *De la Colomeea*, p. 535.

⁴² Unui om nehotărît nu i se poate acorda încredere.

⁴³ Probabil cereri de bani. Vezi mai jos rezumatul scrisorii regale.

Matia și regele Cazimir. Ar fi fost înțelept ca Apusul și Răsăritul să lucreze mină în mină pentru realizarea unui plan unitar de luptă, cu libertatea ca în chestiuni de amănunt cele două lumi să acționeze cu o tactică impusă de factorii locali.

Fatalitatea a făcut ca Ștefan să cadă în partea de luptă răsăriteană, unde, cum ar fi fost firesc, regele Cazimir ar fi trebuit să fie gata oricând să-l ajute pe domnul Moldovei când acesta ar fi cerut-o. Regele polon a fost o frână în inițiativele de luptă ale lui Ștefan, pentru realizarea unor țeluri folositoare luptei generale cu otomanii. Moldova a participat cu tot potențialul ei uman de calitate superioară, cu distrugerile ordonate de Ștefan pentru ca inamicul intrat pe teritoriul ei să nu poată găsi mijloace de trai și adăpost, cu distrugerile cauzate de dușman ca represalii la dârzenia lui Ștefan și a oștilor sale, cu evacuarea animalelor, cu ascunderea grînelor etc. Toate aceste mișcări nu se puteau face fără pierderi mari, materiale, umane și în animale de toate felurile. Ce a dat în adevăr regele Cazimir : 3 000 de călăreți care au participat la lupta de la Cătlăbuga, după jurămîntul de la Colomeea. Acest ajutor văzut prin proporțiile combatanților care se infruntau nu conta în cadrul luptei generale antiotomane, dar el a fost dat pentru a-l face pe Ștefan să creadă în cuvîntul regelui care, prin pana lui Oleśnicki, se declara în stare să ridice o oaste de peste 200 de mii de oameni.

Moldova a dat creștinătății : bătălia de la Vaslui — cea mai mare victorie de pînă acum pe uscat contra otomanilor —, apoi, în 1476, moldovenii l-au silit pe Mehmed să se retragă și de aceea credem că Ștefan, prin dârzenia îndelungată și destoinicia sa în luptele cu otomanii, a fost, în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, cel mai mare luptător cruciat pe care l-a avut Europa în răsărit. Ce ar fi reușit acest Domn dacă oricare altă forță creștină l-ar fi ajutat în luptă, inclusiv o putere ca Polonia ?

R É S U M É

Afin de mieux comprendre pourquoi la Moldavie est restée seule devant la menace ottomane pendant la seconde moitié du XVème siècle et les moyens par lesquels son voïvode, Etienne le Grand, a élevé le pays au rang de puissance européenne, l'auteur de l'étude examine les relations moldavo-polonaises aux temps du roi Casimir IV (1447—1492). Pour mettre en évidence la vérité historique, il clarifie les problèmes suivants : 1. Quelle fût la réponse de la Pologne aux invitations répétées de la papauté de participer à la croisade anti-ottomane ; 2. Quelle était l'importance de la Moldavie et de la Pologne dans le cadre des tentatives d'organiser des actions militaires de type croisade entreprises par la papauté depuis 1454 ; 3. Quelle a été la contribution de la Moldavie et celle de la Pologne à la croisade anti-ottomane pendant la seconde moitié du XVème siècle.

En analysant la position de la Pologne telle qu'elle a été exposée par le chanoine Ioan Lutek au Congrès anti-ottoman convoqué par l'empereur Frederic III à Ratisbonne en 1454, l'auteur souligne que le roi Casimir IV, étant engagé dans un conflit de longue durée avec l'Ordre teutonique et n'ayant aucun intérêt de se créer des complications du côté des Ottomans, évita à porter secours aux princes moldaves Alexandrel et Petru Aron, en suggérant au dernier de racheter la paix en payant un tribut au sultan Mahomet II.

A l'aide d'informations éloquentes, l'auteur met en évidence la politique étrangère menée par Etienne le Grand pour défendre l'indépendance du pays et sa liberté d'action dans des circonstances internationales marquées par les intérêts politiques contradictoires des puissances européennes. Sans pouvoir bénéficier de subsides pécuniaires tels que ceux accordés par le pape au roi de la Hongrie, ou d'une aide militaire pourtant promise par le roi polonais, la Moldavie a réussi au

⁴⁴ Neconform cu realitatea. Între turci și poloni era Moldova lui Ștefan care apărîndu-se pe sine fără ajutorul cuiva din Polonia, apăra și această țară. Neluptînd cu otomanii, Polonia n-a apărat creștinătatea.

⁴⁵ Bolesław Stachoń, *op. cit.*, p. 184 (248). Sublinierile de mai sus ne aparțin (Gh. D.).

prix d'immenses sacrifices matériels et humains à remporter de brillantes victoires dans ses guerres avec les Ottomans. Ce sont ces succès de la Moldavie et le maintien de Chilia et de Cetatea Albă qui sauvèrent la Pologne et la Hongrie de l'offensive ottomane.

C'est en vain qu'Étienne le Grand a tenté après 1476 à déterminer le camp chrétien, et surtout Casimir IV après le serment de Colomee de lui venir en aide. La seule présence polonaise constatée se réduit aux 3.000 cavaliers qui participèrent à la bataille de Cătlăbuga.

PRECIS

The author approaches the Moldo-Polish contacts in the time of king Cazimir IV (1447—1492) in order to contribute to a better understanding of the fact that Moldavia rested alone, in the second half of the 15th century, to face the Ottoman danger and why, and how, Steven the Great succeeded to raise Moldavia to the level of the European powers.

The survey aiming at pointing out the historical truth makes clear the following subject matters: 1. How Poland answered the papacy's reiterated invitations to take part in the anti-Ottoman crusade; 2. What was the part played by Moldavia and Poland in the attempts meant to organize crusade military actions by the papacy beginning with 1454; 3. What was Moldavia's and Poland's contribution to the anti-Ottoman crusade of the second half of the 15th century.

By outlining the Polish attitude shown by canon Ioan Lutec at the anti-Ottoman Congress in Ratisbona of 1454, summoned by Emperor Frederick III, the author emphasizes that king Cazimir IV being engaged in the long conflict with the Teutonic Knights and interested in not having any complications with Ottomans, avoided to help the Moldavian hospodars Alexăndrel and Petru Aron, proposing to the latter one to redeem the peace by paying tribute to the sultan Mehmed II.

Steven the Great's foreign policy for defending independence and liberty of action in the international circumstances marked by the contradictory political interests of the European powers is proved on basis of eloquently data. Moldavia, without benefited by the money subsidies granted by the Pope to the king of Hungary or by the army aid promised by the Polish king, gained with huge material and human sacrifices, brilliant victories in the wars with the Ottomans. Moldavia's victories and maintaining of Chilia and Cetatea Albă meant in the first place the defence of Poland and Hungary against the Ottoman attacks. The author shows that Steven the Great in vain tried after 1476 to induce the Christian camp, particularly Cazimir IV further to the oath in Colomeea, to help him. The only one Polish presence recorded was that consisting of 3 000 horsemen in the struggle of Cătlăbuga.

Rarități cartografice din colecția Serafina și Gheorghe Răut

FLORENȚA IVANIUC

Diversitatea genurilor de obiecte, specifică aproape tuturor colecțiilor de artă bucureștene, trebuie să fi constituit unul din punctele de atracție pentru public, contribuind totodată la conturarea personalității colecționarilor. Se constată, în general, interesul pentru pictura, grafica și sculptura românească și străină, care împreună cu obiectele de artă decorativă de proveniență europeană și orientală alcătuiau o plăcută ambianță.

„O preferință mai puțin obișnuită a manifestat colecționarul Gh. Răut, care și-a alcătuit la Paris o valoroasă colecție de hărți vechi, cea mai mare parte primite sau cumpărate de la prietenul său, contele Emerico Czapsky.

Întocmite între secolele al XVI-lea și al XIX-lea, hărțile se situează la confluența între artă și istorie, căci prin tehnica de lucru se înscriu în sfera gravurii, iar prin conținut oferă importante date geografice, administrative și politice. Se ridică deci întrebarea: care din cele două criterii valorice l-au determinat pe colecționar să strângă cele aproape 90 de hărți? Pornind de la constatarea că Gh. Răut a avut o apreciere deosebită pentru lucrările de grafică, cunoscut fiind că în colecția sa se află valoroase asemenea creații, printre care și cea mai mare parte din grafica lui Theodor Pallady, s-ar părea că acesta ar fi motivul real. Răspunsul trebuie însă căutat în tematica lor, faptul că majoritatea include spațiul carpato-dunărean, justificând interesul colecționarului român.

O prețioasă achiziție este harta lui Ioannes Sambucus, intitulată *Transilvania*, publicată în 1566 la Viena (fig. 1). Deși acum se prezintă sub forma unei simple foi volante, inițial ea a fost cea de-a 97 filă din voluminosul atlas *Theatrum orbis terrarum* scos în secolul al XVI-lea de cunoscuta întreprindere cartografică „Ortelius” din Anvers.

Numărindu-se printre primele documente cartografice referitoare la Țările Române, lucrarea a fost publicată încă din 1938 de Marin Popescu-Spineni, sub titlul *România în izvoarele cartografiei până la 1600*, și reeditată în 1978. Comentariile ambelor ediții nu au epuizat meritele sale, de aceea cercetarea exemplarului original din această colecție oferă date inedite asupra problemei.

Harta a fost gravată cu dăltița și trasă apoi pe hîrtie cu vîrgături, fără filigran. Are un chenar marginal cu decorații liniare. În centru sus, inclus chiar în spațiul geografic, apare un cartuș simplu, conținînd titlul lucrării, iar în stînga jos, într-un alt cartuș ornat în stilul heraldicii medievale occidentale, o succintă explicație, în limba latină, asupra zonei reprezentate: „Ținutul de dincolo sau Transilvania, care se mai numește și Pannodacia și Dacia Ripensis, popular Sibenburgen” („Hanc ultra vel Transilvaniam, quae et Pannodacia et Dacia Ripensis, vulgo Sibenburgen dicitur”). Mai jos, cu caractere mai mici sînt indicate locul, anul și autorul, numit aici „cel mai nobil și cel mai învățat” („nobilissimus atque doctissimus”) Ioannes Sambucus Pannonius.

În centru dreapta, introdusă într-un alt chenar simplu, o scurtă legendă explică semnificația majusculei H, adăugată variantei în limba maghiară a toponimelor (H. Litera in hac tabula nonnullis vocabulis adiuncta significat esse Hungarica: „Litera H adăugată în această hartă anumitor cuvinte arată că ele sînt ungurești”).

Sub influența cartografiei europene, care la jumătatea secolului al XVI-lea înregistra un avînt deosebit, dobîndind caracteristici de știință, Ioannes Sambucus a încercat să indice latitudinea și longitudinea, dar cifrele sale repetate de două ori pe orizontală și reluate pe verticală, sînt fictive, dovedind că autorul nu cunoștea semnificația lor. Totuși, din comparația cu hărțile publicate anterior, aceasta prezintă o reală modernizare. Simbolurile cartografice sînt mai bine conturate și mai diverse, iar modul lor de fixare în spațiu oferă lucrării o acuratețe care înlesnește citirea exactă a datelor. Munții, redați sub forma unor movile, sînt grupați de jur împrejurul granțelor, mai pronunțați în sud-est, spre deosebire de harta lui Ioan Honterus, în care erau repartizați pe întreaga suprafață. Zonele împădurite, marcate prin simboluri mai puțin stilizate, sînt observabile numai în jurul orașelor Brașov și Cluj și în munții din sud.

Se pare că Ioannes Sambucus a folosit ca principal izvor cartografic de inspirație harta lui Ioan Honterus, *Chorographia Transylvaniae*, tipărită pentru

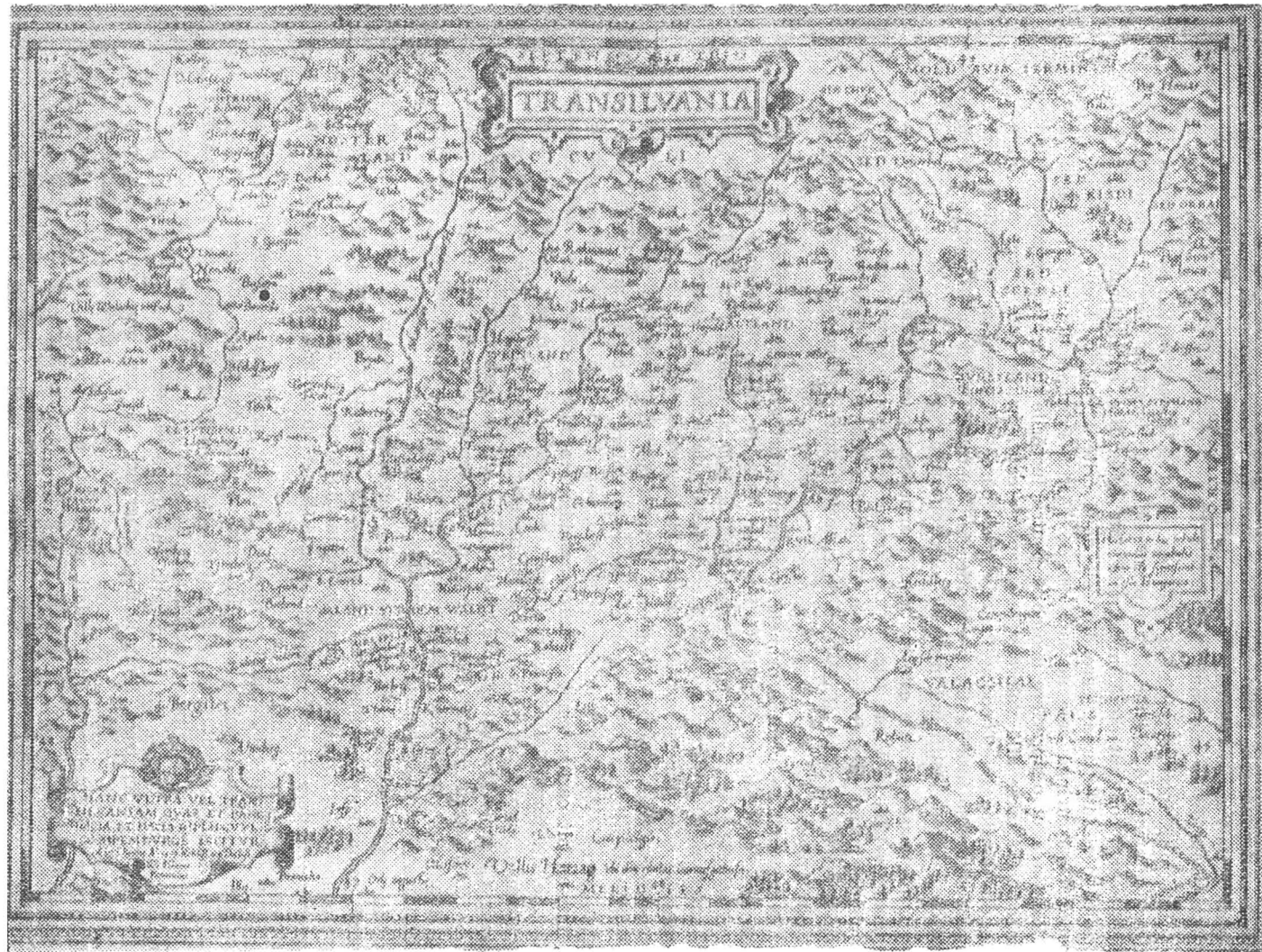

Fig. 1. Transilvania în perioada cuceririi de către turci în anul 1566

prima dată la Basel în 1532, pentru că de acolo a preluat împărțirea pe ținuturi, denumirile acestora fiind identice în ambele lucrări, cu aceeași inconsecvență în folosirea formelor latine și germane. Așa se explică și prezența imediat sub titlu a însemnării în latină „CICULI”, pe care o regăsim la predecesorul său, plasată însă în spațiul geografic, urmărind să indice zona locuită de secui. Ioannes Sambucus i-a acordat altă semnificație și a transcris-o ca pe un subtitlu, în afara formelor de relief, păstrind aceeași despărțire în silabe (CI-CU-LI).

Lucrarea din 1566 este mult mai documentată. Pornind de la cele câteva localități și ținuturi menționate de antecesorul său, I. Sambucus restringind zona munților și pădurilor, le-a completat cu alte numeroase așezări existente la acea dată. Majoritatea localităților sînt punctate prin semne amintind arhitectura transilvăneană medievală și numai cîteodată prin simpla mențiune a numelui, ca în cazul Blajului (Blassendorff). Pentru indicare a fost folosită varianta germană și numai în dreptul marilor orașe sînt amintite formele latină și maghiară.

Rareori este indicat numai numele latin, așa cum apare în podișul transilvan localitatea Centum Colles, în Țara Românească Campolongum sau pe valea Tîrnavei Mari (Gross Kockel) Manua și Ludis, probabil Luduș.

Interesantă este însă semnalarea în sud-vest, în apropiere de Alba Iulia, a unei localități Raczest. Terminația cu totul neobișnuită pentru această zonă atestă o influență onomastică din Țara Românească, iar tendința de latinizare a impus înlocuirea formei fonetice „ști” cu această transcriere adecvată. Aceeași problemă o ridică și localitatea Turcești (Turtzesest), situată în munți, la sud-vest de Brașov, la izvorul unui rîu numit aici Weidenbach, dar foarte aproape de valea Oltului. Așezarea sa, corespunzînd dincolo de munți cu orașul Cîmpulung, ridică dificultăți de identificare, pentru că autorul s-a referit ori la satul Turcești de pe malul drept al Oltului, dar l-a plasat greșit, ori l-a localizat bine și a avut în vedere un alt sat cu același nume, în dreptul pasului Bran, dar ale cărui urme documentare s-au pierdut în timp. Oricum, prezența sa are o deosebită importanță, amintind de incursiunile otomane venite prin această trecătoare din Țara Românească și care reprezentau de mai bine de un secol o adevărată amenințare.

Introducerea acestor două localități cu nume specifice românești pe harta Transilvaniei, unde figurau numai denumiri în germană, latină și maghiară, reflectă o temeinică documentare, dar se poate admite că a avut și un alt scop, autorul intenționînd să sugereze componența etnică a populației de aici, subliniind astfel prezența românilor.

Pentru evidențierea localităților românești autorul a recurs și la altă soluție grafică, determinată de absența unor informații complete. Astfel, în nord-vest, pe albia unui rîu Bistrița (Besstritz) sînt grupate patru semne cartografice pentru localități, suh numele general de „orașe române” („Ville Walachie”). Identificarea celor patru orașe, situate pe un rîu cu nume greșit, este desigur imposibilă. Dezlegarea trebuie căutată în prezența în imediata apropiere, în sud, a unei localități Amlaș. Acceptînd ideea că Ioannes Sambucus s-a referit la ținutul Amlașului, gruparea acestor așezări românești este cu totul justificată, dar mai puțin exactă din punct de vedere geografic.

De aici reiese, totodată, că autorul a fost un bun cunoscător al istoriei Transilvaniei și a celorlalte două Țări Române. De altfel, pe hartă se fac și alte referiri la trecutul istoric. În sud, în mijlocul munților, este menționată „Valea Hațegului sau odinioară cetatea Sarmisegetuza” („Vallis Hatzag ubi civitas Sarmisegetussa”). În aceeași zonă muntoasă, dar mai spre nord-vest, acea „Huniad Vaid” trebuie să fie cetatea Huniazilor, desemnată prin titlu ca reședință voievo-dală, o aluzie la trecuta sa destinație. Preferința pentru arhitectură este confir-

mată și de înscrierea pe hartă a Argeșului, mai precis a Curții de Argeș, sub denumirea de „Argiss templum”. Nu orașul, ci monumentul de acolo atrăsese atenția geografului și trebuia să fie cunoscut de oricine ar fi consultat această hartă. Probabil faima mănăstirii ridicate de Neagoe Basarab la 1517 și înfrumusețată abia la 1526, prin pictura murală a meșterului Dobromir din Tîrgoviște, depășise hotarele Țării Românești, atrăgînd călătorii străini.

Semnificativă este și menționarea Căpîlnei (Capolna), aproape de riul Feyer Koros, mult la vest de Alba Iulia. Pornind de la convingerea că localizarea este greșită, se ridică mari semne de întrebare legate de motivul care l-a determinat să pomenească această așezare, pentru că autorul putea să se fi referit, fie la vechea cetate dacică de pe riul Sebeș, din apropierea Sarmizegetusei, fie la localitatea Căpîlna de pe Someș, de care sînt legate evenimentele de la 1437. Constatarea că I. Sambucus a manifestat un interes deosebit pentru istoria veche, pentru vestigiile dacice și romane, la care trebuie adăugat faptul că a folosit forma latină a denumirii (Capolna), ca și în cazul Bonțidei (Boncida), a Apahidei (Apehie) și a Sarmizegetusei conduce la concluzia că este vorba de cetatea dacică Căpîlna.

Sînt de semnalat și alte erori de plasare geografică, dar care nu creează asemenea probleme, ci reflectă numai absența unor informații exacte, ceea ce este justificat pentru acea epocă. Astfel, Sibiul apare la nord-est de Alba Iulia, iar Deva și Hunedoara la sud-est. Turda (Torda sau Torrenburg) se află mult la nord-est de Cluj, iar acesta la rîndul său, spre nord-vest de Alba Iulia și pe aceeași latitudine cu Blajul, spre vest.

O altă mărturie a faptului că harta a făcut parte din marele atlas *Theatrum orbis terrarum* o constituie textul de pe verso. Ioannes Sambucus a încercat o scurtă prezentare a istoriei și geografiei acestui ținut, iar limba de redactare, latina, atestă că exemplarul din colecția „Serafina și Gheorghe Răut” face parte din primul tiraj al lucrării, care ulterior a fost tradusă și în alte limbi.

Folosind ca sursă de informare descrierea lui Stefan Broderith, care la rîndul său s-a inspirat din cunoscuta istorie a lui Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum...*, se arată că Alba Iulia era capitala Transilvaniei, insistînd că numele se datorește lui Iulius Cesar. Printre orașele importante se numărau Sibiul (Cibinium), Brașovul (Brassovia), Clujul (Colossium) și Bistrița (Bistricia).

Limitele Transilvaniei sînt precizate în termeni generali: „...înconjurată de cele două Valahii: Transalpina și Moldavia, prima fiind apropiată de Dunăre, cealaltă de Marea Neagră; ambele, împreună cu Transilvania ocupă acum acea parte a Europei care era odinioară Dacia”. Amintind din nou unitatea anterioară, se subliniază că Valahia era cuprinsă între Dunăre, Carpați și Marea Neagră.

Nu întîmplător, probabil, în două rînduri în acest text, se face aluzie la bogățiile naturale, în special metale prețioase, dar și vite, grîne, vin.

Ioannes Sambucus a acordat o atenție aparte compoziției etnice a populației Transilvaniei, arătînd că „în aceste regiuni trăiau sciți, în parte saxoni și daci”, iar înainte de invazia goților și hunilor se aflau colonii ale romanilor și sarmaților. Se poate să nu fi fost pe deplin convins de aceste afirmații, pentru că în continuare a încercat să le justifice, citînd izvoarele pe care le-a folosit. Interesant este că autorul a utilizat numai lucrările istoricilor și geografilor contemporani, fără nici o altă trimitere la antichitate. După ce îi enumera pe Georgius Reichersdorf, Georgius Rithaymerus și Pietro Ranzanus, el preciza că Pius al II-lea Piccolomini i-a servit la descrierea Europei în general, iar Ioan Aventinus și Martin

Cromerus pentru Polonia. De la Sebastian Münster a aflat că, popular, regiunea aceasta se numea Sibenburgen sau „Zipferland“, iar de la Wolfgang Lazius și Laonicus Chalcocondylas, detalii despre „republica Romania“.

Intr-adevăr, toți acești istorici și geografi au publicat hărți însoțite de comentarii privind Transilvania, dar numărul lor este mult mai mare. Totuși, I. Sambucus a trecut sub tăcere principalul izvor cartografic de inspirație, și anume lucrarea lui Ioan Honterus, a cărei hartă a fost reeditată în 1566, tot la Viena, și inclusă în același atlas apărut în 1570.

O contribuție originală o constituie anexa publicată imediat după text, care, sub titlul „Aliquot Transilvaniae locorum synonyma Ungarica, Germanica et Latina, auctore Sambuco“ (Cîteva sinonime ungurești, germane și latine ale locurilor din Transilvania autor <fiind> Sambucus), grupa 60 de localități. La o confruntare mai atentă cu harta de pe verso se constată că nu toate au fost înregistrate cartografic, iar denumirile mult deformate îngreuiază identificarea.

Lista începe cu denumirea Transilvaniei în maghiară, „Erdel“, și germană, „Sibenburgen“, după care sînt enumerate patru variante latine, două referitoare la Dacia: Pannodacia și Dacia Ripensis, alte două reproducînd formele recente medievale: Transilvania și Ultrasilvania.

În continuare nu se face nici o distincție între orașe, riuri și munți, criteriul după care au fost selectate fiind imposibil de identificat. Probabil că s-a făcut la întîmplare, pentru că nu s-a respectat nici măcar ordinea alfabetică. Astfel, urmează Nagbanya, cu varianta latină Riul doamnelor (Riuuli dominarum), apoi Rudbanya sau Rodna, probabil masivul muntos, și continuă cu Bonțida (Bonczida), Cluj (Kolósvar magh., Clausnberg germ. și Claudiopolis lat.) etc.

Se constată că denumirile din lista anexă nu au fost coroborate cu cele de pe hartă, astfel că apar deosebiri evidente, datorate fie inadvertenței autorului, fie faptului că au fost întocmite de persoane diferite sau poate neatenției gravorului. Bistrița figurează în listă ca Bestercze (magh.), Bossn (germ.) și Bisstritia (lat.), ceea ce nu clarifică dacă este vorba de riul sau localitatea cu același nume. Confruntarea cu harta mărește și mai mult confuzia pentru că aici localitatea este în latină Bisstritia și în maghiară Besterze, în timp ce riul este numit Besstritz.

La fel Mureșul, amintit în anexă cu variantele Moros (magh.), Merisch (germ.). Matysus (lat.), pe hartă apare ca Marisch și are un curs cu totul diferit de cel real. Localitatea Zacabad, situată pe hartă undeva la nord-est de Sibiu, este indicată ca Zacadar sau Zaka, iar Varhel devine Varheli etc.

Pe de altă parte, reiese că nici chiar informațiile din lista anexă nu au fost coroborate, pentru că autorul a menționat mai întîi localitatea Varhel (magh.) în varianta germană Zarmis, apoi Veczel sau Ulpia Traiana (lat.), iar la sfîrșit „Haczagh“ (magh.) cu mai multe corespondente latine „vel Hathlaag, vallis Sarmisia, ubi fuit civitas Sarmissgethussa“ și se pare că mai erau și altele. Inedită este însă precizarea că Ulpia Traiana era cunoscută și sub numele de Veneția (Venecia).

Preocupările pentru istoria acestui ținut sînt evidențiate deci și de lista anexă, astfel că alături de localitățile antice pomenite mai înainte trebuie adăugat un alt exemplu semnificativ, și anume orașul Vaskapur. Acesta apare în varianta latină sub numele „Stilpii geți din vechime“ („Pillae Geticae veteribus“), care este mai curînd o explicație decît o denumire.

Prin bogăția informațiilor conținute, harta lui Ioannes Sambucus a depășit proporțiile unei obișnuite publicații cartografice din secolul al XVI-lea, dobîndind valoarea unui izvor documentar complet, bogat în informații. Această hartă a devenit principala sursă de referință pentru lucrările ulterioare, pentru că a încercat pentru prima dată localizarea unor așezări cunoscute numai din izvoarele narrative

Deși reeditările ulterioare ale *Atlasului* au făcut ca numărul exemplarelor să fie mare, astfel că și în fondul Bibliotecii Academiei R.S.R. se află un exemplar în franceză și altul în germană, harta lui Ioannes Sambucus din colecția „Serafina și Gh. Răut” se înscrie ca o prețioasă achiziție.

Un alt exemplar rar din această colecție este harta lui Jacopo Castaldo, întocmită la 1584 (coperta IV). Realizată în aceeași tehnică, gravură cu dăltița, trasă pe hîrtie cu vîrgături, fără filigran, ea a fost apoi colorată cu acuarele. În stînga sus are un somptuos cartuș, în centrul căruia este înscris titlul în latină, împreună cu alte cîteva precizări: „Romaniae (quae olim Thracia dicta) vicinarumque regionum, uti Bulgariae, Walachiae, Syrfiae etc. descriptio. Auctore Iacobo Castaldo”: „Descrierea Romaniei (care se numea odinioară Tracia) și a regiunilor învecinate, adică Bulgaria, Valahia, Serbia etc. Autor <fiind> Jacopo Castaldo”. Mai jos se specifică autorizația legală de execuție, „cum privilegio decenali”, iar la urmă, cu cifre latine, anul publicării.

Simbolurile cartografice sînt folosite doar la desemnarea munților, zonelor împădurite și a localităților. În largul Mării Negre sînt gravate cîteva corăbii cu pinze pentru a sublinia, desigur, posibilitatea de navigație, iar în apele Mării Adriatice apare un pește uriaș, care aruncă două mări trombe de apă, prin aceasta autorul încercînd probabil să avertizeze asupra eventualelor primejdii, dacă nu cumva l-a introdus doar ca element decorativ.

Harta lui Jacopo Castaldo, deși urmărind să redea vechiul teritoriu al Traciei, conține date destul de interesante în special pentru istoria Țărilor Române, dar și mari lacune de plasare geografică. Teritoriul Valahiei și Moldovei este corect localizat, la nord de Dunăre și la est de lanțul carpatic.

Valoarea lucrării constă și în aceea că a inclus numeroase localități medievale foarte variate ca importanță economică și politică la acea dată. Astfel, pe lîngă cunoscutele capitale Țirgoviște, București și Iași, sînt amintite în Țara Românească localitățile Giurgiu (Zorzo), Orașul de Floci (Floch), Dîmbovița (Dembauiza), Argeș (Argisch), Pitești (Pitiesd), Slatina (Zelatina) și Mehadia (Micadia), iar în Moldova, Neamțul (Niemez), Adjud (Adzud), Vaslui, Huși (Hus), Bîrlad (Barlach), Bacău (Bacon), Brăila (Braila), Galați (Galaz).

Important este că autorul s-a ocupat aici chiar și de unele mici țirguri sau sate românești, fapt mai puțin obișnuit pentru acea epocă, cînd posibilitățile de călătorie și sursele de informare erau limitate.

În Moldova este însemnată localitatea Mogoșești (Morgosesst), la vest de Iași. Deși denumirea este greșită, menționarea sa are o semnificație aparte. Prezența la vest de Iași a două localități cu același nume ridică însă unele dificultăți de identificare.

Anterior, C. C. Giurescu, în cercetările sale privind vechimea orașelor și Țirgurilor moldovene, a încercat soluționarea problemei pe baza unui argument „de ordin cartografic”, susținînd totodată că în secolul al XVI-lea acesta ar fi fost un țirg la fel de important ca Vasluiul și Lăpușna. Argumentul cartografic era harta lui Georgius Reichersdorf, din 1541, unde Mogoșeștii apar la sud-vest de Iași, dar mult la nord-est de apa Bîrladului, undeva în cîmpie. Această localizare a determinat pe cunoscutul istoric român să conchidă că G. Reichersdorf ar fi indicat Mogoșeștii din ținutul Iași, deoarece erau situați departe de orice vad de apă¹.

Fără a recurge la o analiză comparativă amănunțită a celor două lucrări publicate la interval de aproape patru decenii, din sumara lor confruntare se constată, în general, unele asemănări în reprezentarea cartografică a Moldovei, de care G. Reichersdorf s-a ocupat în exclusivitate. Din studiul cîtorva detalii rezultă însă clar că J. Castaldo a beneficiat și de alte surse mai exacte. Astfel, geograful

¹ C. C. Giurescu, *Țirguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 250—251.

italian a reușit prin două elemente esențiale să convingă că s-a referit la Mogoșești din ținutul Romanului și nu la cei din ținutul Iași, în primul rând pentru că în harta sa sînt localizați mult mai la vest, de Iași, exact pe aceeași latitudine, dar mai ales pentru că i-a situat pe albia unui rîu, chiar dacă acesta era Bîrladul (Bardalach) și nu Siretul.

În interpretarea datelor ar trebui ținut seama și de faptul că ar fi fost mult mai posibil ca în ambele lucrări trimiterea să se facă totuși la Mogoșești din ținutul Iași, deoarece se aflau pe drumul obișnuit din sud spre capitală. Această ultimă ipoteză este infirmată de mărturiile documentare.

Satul Mogoșești din ținutul Romanului este atestat documentar din secolul al XV-lea, dar afirmarea sa s-a datorat lui Ștefan cel Mare, care l-a cumpărat și apoi l-a dăruit mănăstirii Neamț, la 30 septembrie 1503². Satul din ținutul Iași este semnalat documentar abia în secolul al XVII-lea și pomenit numai în legătură cu mărunte tranzacții de proprietăți. Și apoi, chiar admitînd că localitatea de aici ar fi existat mai dinainte, este mult mai firesc ca numele vestitului domn să fi stimulat memoria și însemnările călătorilor străini prin Moldova.

Argumentul lui Constantin C. Giurescu poate fi astfel combătut prin altul tot de ordin cartografic, semnat de Jacopo Castaldo și publicat 43 de ani mai târziu. De asemenea, nu poate fi admisă aprecierea sa că tîrgul Mogoșești ar fi fost la fel de important ca Vasluiul și Lăpușna pentru că are același simbol ca acestea. Dintr-o cercetare atentă se constată că niciunul din cei doi autori nu au urmărit folosirea simbolurilor cartografice în scopul diferențierii localităților după mărimea și importanța lor economică și politică. Variația lor grafică, de la unu pînă la cinci turnuri, se datorează numai fanteziei gravorului.

Astfel, geograful italian înseamnă Prutul, Iașii, Scheia, Siretul, Hușii etc. cu același marcaj, anume un turn mare și unul mic. Faptul că Bîrladul este singura așezare din Moldova indicată prin două turnuri mari și două mici nu înseamnă că era capitala țării. La fel în Muntenia, unde în dreptul Tîrgoviștei și Bucureștilor apar două turnuri mari, iar localitatea Turnu Roșu (Rotetorn); de pe malul Ialomiței, este marcată cu două turnuri mari și două mici intercalate.

Citarea majorității localităților pe hartă lasă să se întrevadă că autorul a fost un bun cunoscător al evenimentelor din vremea lui Ștefan cel Mare. Este indicată Scheia (Schea), recunoscută a fi fost cîmpul de desfășurare a luptelor din 6 martie 1486 împotriva armatelor turcești conduse de Bali-beg, ce aduceau un pretendent la scaunul Moldovei. Se pare că nu întîmplător tîrgul Vaslui a fost trecut de trei ori în cuprinsul hărții, aluzie probabil la strălucita victorie din 10 ianuarie 1475. Trotușul era legat de amintirea ofensivei armatei regelui ungar din 19 noiembrie 1467 împotriva Moldovei. În acest context își găsește explicația și menționarea de către Jacopo Castaldo a unei localități fictive, Prutul, plasată la est de tîrgul Siret, pe malul rîului cu același nume. Faptul că localitatea nu apare la Georgius Reichersdorf dovedește că geograful italian a deținut informația dintr-o altă sursă. Indicarea aproximativ exactă a cursului Prutului și menționarea la oarecare distanță a unei localități omonime exclude posibilitatea unei confuzii din partea autorului și atestă mai degrabă intenția sa de localizare a zonei unde Ștefan cel Mare, la 5 ianuarie 1499, a atacat și înfrînt oastea turcească, după ce, în prealabil, refuzase să plătească tributul.

² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. I, p. 232—238. Desigur este greșită afirmația lui N. Stoicescu din *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, p. 568, cum că ar fi fost dăruit mănăstirii Putna.

Ipoteza că autorul, prin izvoarele pe care le-a folosit, a fost puternic influențat de personalitatea și evenimentele din vremea lui Ștefan cel Mare, poate fi susținută pe baza prezenței în lucrare și a altor localități din Moldova și chiar din Țara Românească, legate în acest caz de campaniile de represalii împotriva domnilor munteni sprijinitori ai pretendenților cu intenții de uzurpare. Desigur, așa s-ar putea interpreta însemnarea cetății Dimbovița. Cronicile vremii amintesc că la 24 noiembrie 1473 Ștefan cel Mare a cucerit cetatea și a instalat acolo ca domn pe Laiotă Basarab. Desemnarea localității cu această denumire creează însă confuzii, pentru că în aceeași lucrare sînt menționate Tirgoviștea și Bucureștii, ambele putînd fi desemnate cu acest nume mai general, datorită așezării lor pe malurile Dimboviței.

Plasarea greșită a Tirgoviștei pe Ialomița, la nord-vest de Turnu Roșu (Rote-torn) și dubla mențiune a Bucureștilor, o dată Buchuresco, la nord-vest de necunoscutul, aici, Hermenstat, pe cursul unui rîu nenominalizat, și apoi Bucheresch, pe cursul Argeșului, la sud-vest de Pitești, justifică într-un fel prezența cetății Dimbovița. Faptul că este așezată corect, în cîmpie, la mică distanță de rîul Argeș, dar aproape de Dunăre, atestă că geograful italian a avut date exacte, însă mai vechi.

Se știe că prima mențiune a Bucureștilor ca reședință domnească este semnalată documentar la 14 octombrie 1465³, fiind cunoscută și sub numele de cetatea de pe Dimbovița.

Repetarea în două variante literale diferite a numelui, dar mai ales plasarea greșită a Bucureștilor pe harta din 1584, constituie dovada evidentă că autorul a avut doar vagi cunoștințe despre oraș și istoricul său. Afirmarea politică și economică în secolul al XVI-lea l-a determinat probabil să-l includă în lucrare și, astfel, a preluat datele anterioare fără a le corobora. Lipsa informațiilor topografice a favorizat însă amintitele erori.

Pe baza acestei sumare argumentări se poate, deci, admite că Jacopo Castaldo a utilizat izvoare cartografice și narative contemporane sau imediat ulterioare domniei lui Ștefan cel Mare în vederea întocmirii acestei lucrări. Interesantă și nu lipsită de semnificație este și prezența pe la jumătatea secolului al XVI-lea a unui general cu numele Gianbattista Castaldo, la curtea împăratului Ferdinand I de Habsburg, care întreținea, după cum reiese din bogata corespondență păstrată, o puternică rețea de spionaj în special în Moldova⁴.

Privită în acest context apariția hărții depășește semnificația unui simplu act publicistic. Ea demonstrează preocuparea statelor europene pentru această zonă geografică și relevă importanța acordată domniei lui Ștefan cel Mare, prin luptele sale antiotomane, în momentul în care stăvilirea ofensivelor turcești spre Europa devenise aproape imposibilă.

Harta „Romaniei” prezintă însă unele lacune de interpretare ce trebuie să fie subliniate. Surprinzătoare este plasarea localității Hermanstadt (Hermenstat), desigur Sibiul, undeva la sud de București, în apropierea Dunării. La fel și înglobarea zonei de la vest de Olt pînă dincolo de Severin (Severinarum) în cuprinsul Bulgariei, autorul înlăturînd orice confuzie prin trasarea graniței convenționale și înscrierea distinctă a apartenenței la Bulgaria. Se observă și repetarea cu mici modificări literale a denumirilor unor localități ca Pilesch și Pitiesd, Buchuresco și Bucheresch, Hus și Nussz, Vasslui, Vassni și Vassiglio, situate la mici distanțe unele de altele, pe aproximativ aceleași coordonate longitudinale și latitudinale, ceea ce atestă o lacună de informare. Probabil din acest motiv apar denumiri de localități aproape imposibil de identificat, ținînd seama că nici amplasarea lor nu poate oferi un indiciu sigur. Astfel, în Moldova, la izvoarele Siretului sînt mențio-

³ D.R.H., seria B, vol. I, doc. nr. 128, p. 219.

⁴ *Călători străini despre țările române*, București, 1970, vol. II, p. 97—137.

nate localitățile Bardeozo, la nord-est de Bacău, Tardorod, la vărsarea Milcovului în Siret, Turchssburg, la sud de Vaslui, pe apa Bîrladului, Barcilach, fără să se confunde însă cu Bîrladul, însemnat mai jos, la nord de Brăila, Palssin și multe altele pe malul stîng al Prutului.

În Țara Românească numărul lor este și mai mare: Sornua, la nord-est de Giurgiu, Pinon, pe malul stîng al Argeșului, Pouiar, la sud-vest de București, dar mai aproape de lanțul carpatic imaginat de autor, și tot acolo, la vest, pe malul drept al Argeșului, la izvoare, Langenau, Sandor la vest de Rîmnic; în nord-estul țării, Brasstovia, și aproape de vărsarea Siretului în Dunăre, pe malul stîng, Poloda. Se poate presupune că Torgoz, situat la izvorul Milcovului este Trotușul, iar Foiroz, mai la sud-vest, denumirea mult deformată a Focșanilor, în ambele cazuri localizarea fiind greșită.

Harta „Romaniei” a făcut parte dintr-un atlas cuprinzător, întocmit desigur de același Jacopo Castaldo, renumit prin prodigioasa sa activitate cartografică. Are pe verso un text explicativ și poartă numărul paginii 102, care de altfel este și numărul hărții din atlas.

În colecția „Serafina și Gheorghe Răut” se află trei exemplare ale acestei lucrări, unul în franceză, în culori, altul tot în franceză, alb-negru, și unul în latină, cu inițiala comentariului și cromatica diferite. Prezența a trei exemplare în această colecție, adăugînd un altul în variantă franceză, aflat în fondul Bibliotecii Academiei R.S.R., ar putea duce la concluzia greșită că ar fi o unică lucrare cartografică cu textul în limbi diferite și, datorită tirajului mare, valoarea sa este redusă.

Din analiza comparativă a celor două variante, franceză și latină, în ciuda unei asemănări aproape perfecte, rezultă că au existat două lucrări diferite. În sprijinul acestei ipoteze stau două argumente: în primul rînd redarea conturului sensibil modificat, perceptibil în special în zona Mării Negre, și al doilea, absolut evident și verificabil, mărimea diferită a plăcilor gravate, astfel că harta cu textul francez are placa cu 7 mm mai lungă decît cea cu textul latin.

Știut fiind că asemenea tiraje se puteau face la intervale mai mari sau mai mici de timp, se ridică întrebarea: care a fost totuși prima hartă publicată? Precizarea este cu atît mai dificilă cu oît amîndouă poartă în cartușul de titlu anul 1584. O diferență apare la numerotare, exemplarul în latină purtînd numărul 101, iar cel în franceză 102, dar nici acest detaliu nu elucidează problema.

Răspunsul se pare că este oferit de succintele comentarii istorico-geografice aflate pe verso-ul fiecărui exemplar. De la început se constată deosebirea dintre cele două texte, ca proporții și conținut. Deși în mare informațiile sînt aceleași, în textul francez intervin anumite precizări. Astfel, vorbind despre provinciile Moesiei, autorul adaugă în plus față de textul latin că acestea sînt cele „cărora noi (s.n.) le spunem astăzi Serbia și Bosnia, Bulgaria și Valahia”. La fel, despre Moesia inferioară arată că „noi (s.n.) o numim Bulgaria și Valahia”.

Textul latin conține numai denumirea localităților și riurilor specifică epocii, în timp ce în franceză este adăugată și vechea denumire sau alte detalii uneori romantice. Astfel, referitor la insulele Ciane se precizează că acestea se cheamă acum „Pavonare”. Reluînd comentariul că acestea, „după obiceiul lor, pare că înainte au fost mișcătoare (instabile), dar au devenit stabile prin călătoriile pe care le-au făcut cei pe care poezii i-au numit argonauți”, se arată în continuare că argonauții sînt cei care au pornit să cucerească „Lîna de aur”, ceea ce textul latin a omis.

Deși în această argumentare am pornit de la textul latin spre cel francez, lăsînd să se înțeleagă că acesta ar fi primul, iar adăugirile ar dovedi că varianta franceză s-a publicat ulterior, susținem totuși că harta cu textul francez a precedat-o pe cea latină. O primă dovadă o constituie comentariul mai complet, fiind

mult mai probabil ca la cea de-a doua editare acesta să se fi redus, pentru că editorul sau traducătorul au dorit să renunțe la unele detalii neesențiale.

Argumentul de bază constă însă în introducerea referinței la varianta italiană a denumirilor. În legătură cu Pontul Euxin autorul sublinia că „italienii îl numesc Mar Maggiore” și mai jos, despre Marea Egee, că „italienii o numesc Arhipelago”. Descriind relieful Traciei, arăta că în vest se află muntele Haemus, „care se numește în italiană Monte Argentaro”.

Cele trei referințe directe la italieni, la care trebuie să adăugăm și pe cele anterioare, exprimate eliptic sub forma „noi”, sînt semnificative pentru elucidarea problemei, știut fiind că Jacopo Castaldo era născut la Veneția. Este deci evident că textul francez, unde cartograful încearcă să-și pună în valoare cunoștințele și totodată să trateze problemele prin prisma concetățenilor săi, se situează înaintea hărții cu textul concentrat, în limba latină.

Această ipoteză conduce însă la o altă concluzie. Admițînd deci că varianta franceză a precedat-o pe cea latină nu înseamnă că ea ar fi reprezentat prima ediție a hărții. Se poate presupune că autorul ar fi preferat să-și publice mai întîi lucrarea în italiană, iar ediția franceză să fie doar o reeditare fidelă a acesteia, dar oricum o a doua variantă.

Desigur, numai viitoarele cercetări în fonduri externe ar putea confirma sau infirma această ultimă ipoteză. Oricum, cele trei exemplare din colecția „Serafina și Gheorghe Răut”, sînt valoroase piese de patrimoniu cultural național.

De fapt, fiecare este în felul său un unicat. Dacă cea necolorată conține numai datele gravate pe placa originală, celelalte două exemplare, prin cromatica lor, aduc detalii suplimentare de interpretare. Astfel, în exemplarul francez autorul sau poate coloristul au trasat cromatic numai granițele dintre state, întreaga suprafață, cu excepția Podoliei și nordului Macedoniei, colorate la fel, în verde-olive, rămînînd uniform reprezentată. Sînt subliniate granițele dintre „Romania”, Bulgaria, Serbia și Macedonia.

Ar trebui poate apreciat faptul că între Moldova și Valahia nu există nici un fel de graniță convențională, ceea ce ar putea conduce la concluzia recunoașterii unității de neam a românilor din cele două țări încă din acea vreme.

În varianta latină se încearcă unele precizări printr-o altă distincție cromatică. Întreaga suprafață a „Romaniei” a fost pictată cu acuarelă în galben. O fișie lată de-a lungul țărmului Mării Negre, de la Dunăre pînă la munții Balcani, a fost pictată în verde-olive, creînd un spațiu aparte de restul Bulgariei.

Interesantă este însă sublinierea teritoriului Valahiei cu galben și al Moldovei cu violet. De astă dată fixarea graniței nord-vestice a celor două Țări Române este mai exactă, oprindu-se în dreptul lanțului carpat, spre deosebire de exemplarul francez, care o împingea mult spre vest, pe albia Oltului, ce izvoră de undeva din nordul Moldovei. În schimb, la sud, în Valahia nu era inclus ținutul Severinului, malul stîng al Oltului marcînd granița naturală.

O altă interpretare datorată simbolului cromatic apare la delimitarea granițelor între cele două Țări Române, fixată aici pe malul Siretului și continuată pe cel al Bistriței, astfel că tot sud-vestul Moldovei, pînă la Adjud, este inclus în teritoriul Țării Românești.

Aceste două lucrări cartografice, cea a lui Ioannes Sambucus și cea a lui Jacopo Castaldo, apărute la interval de aproape două decenii, în ciuda erorilor de informare semnalate mai sus, reprezintă valoroase contribuții la geografia și istoria Țărilor Române în secolul al XVI-lea, atestînd afirmarea lor pe plan european.

RESUMÉ

Dans la collection d'art „Serafina et Gheorghe Răut” il y a deux travaux cartographiques originaux. Le premier c'est la carte de la Transylvanie éditée par Ioannes Sambucus en 1566 à Vienne (fig. no. 1), et l'autre s'intitule „la Romanie qui s'appelait autrefois la Thrace” („Romania quae olim Thracia dicta”), signée par Jacopo Costaldo et publiée en 1584 (couverture IV).

L'auteur de l'article met en évidence les informations d'ordre géographique et historique inédits, en cherchant à démontrer que les principales sources d'information pour les Pays Romains datent du commencement du XVI-ème siècle, c'est à dire du temps d'Étienne le Grand, voïvode de Moldavie.

PRECIS

In the art collection “Serafina and Gheorghe Răut” two original cartography works are included. The first one represents the map of Transylvania published in 1566 by Ioannes Sambucus in Vienna (fig. 1) and the second one represents the map of „Romania that was formerly called Thrace” („Romania quae olim Thracia dicta”) signed by Jacopo Costaldo and published in 1584 (cover IV).

The authoress points out the unpublished geographical and historical information trying to demonstrate that the main sources of information for the Romanian Principalities go back to the beginning of the 16th century in the reign of Steven the Great.

150 de ani de la înființarea Academiei Mihăilene din Iași

DUMITRU IVĂNESCU

Oraș care se bucură de o reputație ce greu poate fi egalată la noi, Iași, centru al culturii naționale, a intrat în conștiința posterității mai ales prin remarcabilele sale realizări spirituale. Menționat documentar la începutul secolului al XV-lea, orașul impresionează prin monumentele sale arhitectonice de artă medievală, creație a nenumărate generații de artiști, vestit prin activitatea mitropolitului Varlaam, a cronicarilor Costin, Milescu, Ureche și Neculce, și amintind de opera domnitorului savant D. Cantemir, Iași au devenit, cu timpul, una dintre citadelele gândirii românești puse în slujba marilor probleme ce priveau existența neamului. Deschiderea cursului de ingineri hotarnici în 1813, organizarea „Societății de medici și naturaliști” în 1833, căreia știința românească și spiritul științific îi datorează atât de mult, înființarea Academiei Mihăilene în 1835 sînt alte coordonate în procesul evolutiv al orașului Iași și al națiunii române. Istoriografia, literatura, teatrul, presa, arta au cunoscut în Iași, la mijlocul secolului al XIX-lea, o înflorire fără precedent prin creațiile originale ale lui Gh. Asachi, C. Conachi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, A. Russo și C. Negri. Apariția ziarelor și revistelor „Albina românească” (1829), „Dacia literară” (1840), „Propășirea” (1844), „Steaua Dunării” (1855), „România literară” (1855) a creat o puternică efervescență în viața spirituală a românilor și a pregătit terenul evenimentelor importante prin

care urma să treacă societatea românească: revoluția de la 1848 și Unirea din 1859 a Moldovei cu Muntenia.

„Universitatea din Iași nu este o apariție spontană, un rod al momentului, nici un act singular, lipsit de ascendență”¹, afirmă cu temei cei care s-au ocupat de istoricul primei instituții românești de învățământ superior. Și e firesc să fie așa dacă avem în vedere că învățământul în general și cel superior în special au o mai bogată tradiție în Moldova și că el nu ia naștere la 1860.

La început, cu secole în urmă, școala, ca peste tot în lume, s-a aflat sub patronajul bisericii. Aici se pregăteau mai ales slujitorii acesteia, dar alături de ei și diecii și pisarii necesari cancelariilor domnești, cei care ne-au lăsat frumoasele manuscrise împodobite cu delicate miniaturi. În secolul al XVI-lea, când alături de marea boierime au început să aibă un cuvânt mai greu de spus și alte păături sociale, mica nobilime și orașenii, când tot mai multă lume a început să aibă acces la învățătură, s-a simțit nevoia înlocuirii limbii slave — folosită doar în activitatea de cancelarie, deci într-un cerc restrâns, apanajul unei minorități — din administrație și din practica religioasă. În același timp, tinerii care doreau să-și perfecționeze studiile plecau să învețe la universitățile din Cracovia, Praga, Viena etc. Încetul cu încetul, la început cu mai multă greutate, limba slavă este înlocuită cu cea română; la mijlocul secolului al XVI-lea atît cărțile bisericești, cit și cele populare, actele de proprietate și celelalte texte se vor scrie în limba vorbită din totdeauna de popor, în limba română.

Domniile lui Alexandru Lăpușeanu și Despot Vodă prezintă un interes special pentru modul în care a evoluat școala în Moldova. Primul a înființat o școală confesională la care studiau atît elevi români cît și străini, ea pregătind preoți nu numai pentru Moldova, ci și pentru Galiția și Ucraina. Aici se învățau, printre altele, limbile latină, greacă și slavă, iar cei care doreau o pregătire superioară plecau la colegiile poloneze de la Bar, Camenița și Liov. Despot este ctitorul Școlii latine de la Cotnari, despre care unii cercetători au afirmat că ar fi prima instituție de învățământ superior din Moldova². Organizată pentru a servi speranțelor ambițioase ale ctitorului, în Școala de la Cotnari au activat nume de prestigiu în cultura europeană a timpului, și anume poetul-învățat Sommer, teologul Gaspar Peucer, matematicianul Ioachim Rhaeticus, elev al lui Copernic. Alături de acest colegiu, Despot dorea să mai așeze o „Academie”, adică, în spiritul timpului, o adunare de cărturari cu preocupări savante, și o bibliotecă plină cu cele mai de valoare opere, dar, din nefericire, moartea domnitorului n-a mai făcut cu putință punerea în practică a proiectului.

Dezvoltarea tiparului în secolul al XVII-lea facilitează răspîndirea scrisului în limba română. Lucrul acesta coincide și cu acțiunea umanistă a cărturarilor Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir, demni reprezentanți ai tendinței de afirmare a valorilor naționale în context european, de integrare a operelor spiritualității românești în cultura continentului. Cronicari ai timpului lor, în egală măsură istorici și literați, ei au dat o explicație științifică ideilor de latinitate, de continuitate pe pămîntul Daciei, de origine comună și de unitate.

Prima școală cu profil superior din Moldova poate fi considerată *Academia domnească*³ de la Iași, întemeiată de voievodul Vasile Lupu. Ea se aseamănă cu aceea ctitorită în Muntenia de Matei Basarab și, în fapt, urmărea același scop:

¹ Aurel Loghin, Maria Platon, Gh. Platon, *Universitatea „Al. I. Cuza” Iași*, București, 1971, p. 42—43.

² Șt. Birsănescu, *Schola latină de la Cotnari*, București, 1957, p. 23.

³ Constantin I. Andreescu, *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*, Iași, 1936, p. 7.

de a promova un învățământ propriu școlilor ortodoxe de la Constantinopol, Kiev și celor din Polonia, în acest fel explicându-se și faptul că pe lângă limba română se învățau latina și greaca, alături de alte discipline ca retorica, filosofia și poetica. Cunoștințele de limbă latină ale celor care treceau prin această școală erau destul de bogate, astfel încât faptul în sine atrage atenția călătorilor străini ce trec prin Moldova, ca în cazul catolicului Baksic. Închisă în urma intervențiilor turcești și tătarești în Moldova, ca efect al războaielor antiotomane din anii 1658—1661, Academia domnească din Iași își reia activitatea în timpul domniei lui Gh. Duca, dar de această dată sub denumirea de *grecească*, după ponderea pe care o aveau acum profesorii greci. În timpul lui Duca, dar și mai târziu, au predat la Academia domnească cărturarii Nicolae Kerameos, Th. Trapezuntios, Paisie Ligaridis, Alexandru Helladius, Ieremia Cacavela și Andrei Licinus. Nume cunoscute printre cărturarii timpului lor, profesorii greci erau, datorită studiilor făcute mai cu seamă în Italia, buni cunoscători ai limbii latine. Totodată Gh. Duca, cu sprijinul patriarhului Ierusalimului, a înființat la Iași și două tipografii, cu litere grecești și chirilice, una la Cetățuia iar alta la Sf. Sava.

Dezorganizată din nou din cauza situației critice existente în Moldova la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, cît și a instabilității politice provocate de domniile fanariote, Academia domnească își reîncepe activitatea la mijlocul anului 1714, datorită domnitorului Nicolae Mavrocordat, recăpătînd și vechea denumire de *domnească*. Pînă la 1764, cînd se încheie prima fază a existenței sale, la Academie domnea orientarea teologică, instrucția propriu-zisă folosind metodele specifice epocii feudale. Se predă în patru limbi: elina, greaca modernă, slavona și româna, fiecare curs avînd propriul său profesor, cu programa lui independentă. Mai târziu, datorită măsurilor întreprinse de Gr. Ghica, Constantin Mavrocordat și Ioan Teodor Calimah, școala domnească din Iași și-a perfecționat mai mult programele de studiu, iar conținutul învățămîntului a evoluat simțitor. În timpul lui Gr. Ghica și cu sprijinul patriarhului Hrisant Notara, Academia domnească capătă un nou sediu, cel vechi fiind distrus de un incendiu, iar cele patru forme de predare amintite mai înainte, perfecționate acum, au aspectul unui învățămînt mediu. Constantin Mavrocordat, la 1741, pe lângă introducerea unor materii noi de studiu, ca limbile latină și arabă, înlesnește accesul la învățămînt și pentru categoriile sociale mai modeste. Cîțiva ani după aceea, în 1747, Grigore Ghica, într-un hrisov al său prin care definea școala drept o „fîntînă din care se adapă obștescul norod”⁴, hotărăște înființarea a trei școli domnești pe lângă cele trei episcopii din Moldova. Iar la mijlocul secolului al XVIII-lea, mai precis la 1757, cînd la Academia domnească din Iași au început să fie ținute cursuri de filosofie de un grad superior, cu un pronunțat caracter iluminist, putem afirma că nu sîntem departe de ziua cînd vom avea de-a face cu învățămîntul superior în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Un alt document ce evidențiază modul în care învățămîntul public și particular iau amploare în Moldova este hrisovul lui Ioan Teodor Calimah. Pe lângă faptul că stabilea noi forme organizatorice, actul emis din cancelaria lui Calimah demonstra orientarea iluministă a învățămîntului și preocupările care existau în pîcă pentru latura lui practică. Direcțiile întrezărite aici pentru școală, despre care se spune că reprezintă „cuibul înțelepciunilor, grădina iscusitelor meșteșuguri, zvorul învățăturilor”⁵, vor fi accentuate în cea de a doua fază a Academiei dom-

⁴ Th. Codrescu, *Uricaru*, vol. I, p. 62; V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 800—1864*, vol. I, p. 18—19; A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățămîntului superior în Moldova*, Iași, 1885, p. 185.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 25; Th. Codrescu, *op. cit.*, p. 67.

nești care se încheie odată cu deschiderea în 1813 a cursului de ingineri hotarnici condus de Gh. Asachi.

La finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de la XIX-lea Țările Române trec prin importante transformări economice, sociale și politice. Apariția noii clase, burghezia, impune modificări și în suprastructura societății, vechile mentalități anacronice sînt înlocuite de concepții noi, cu profund caracter laic. O ideologie națională, proprie națiunii române ajunse în epoca modernă, nu se putea forma fără o școală cu o concepție nouă, iluministă, școală ce trebuia folosită ca cea mai nimerită forță în lupta de afirmare și emancipare socială și națională. Tot mai multe spirite din epocă cer ca școala să aibă un caracter realist și științific, în programa de învățămînt a Academiei din Iași o greutate tot mai mare avînd obiecte ca aritmetica, algebra, trigonometria și fizica. Un act cu importante implicații pentru organizarea învățămîntului pe baze mult mai practice și mai apropiate de nevoile societății este anaforaua înaintată lui Gr. A. Ghica la 1792 prin care se cerea amplificarea studiului științelor pozitive. Efectul acestei intervenții s-a materializat în 1803 cînd școala domnească din Iași este transformată în *Academie de filozofie și științe*, instituție în care au predat personalități remarcabile ale vremii, cu studii făcute la universitățile Europei, cum erau, E. Vulgaris, Daniel Philipiide, D. Gobdelas.

Etapa a treia și ultima a Academiei ieșene este marcată de deschiderea cursului de ingineri hotarnici de către Gh. Asachi, ctitorul învățămîntului modern în Moldova⁶. Importanța acestui curs, predat în anii 1813—1818, este multiplă; limba folosită era cea română, se realiza trecerea spre învățămîntul superior în limba națională, iar științele aplicative aveau ponderea determinantă. De altfel, hrisovul din 1813 stabilește ca Academia din Iași să se numească *Învățămîntul superior al științelor*. Seminarul de la Socola, înființat la 1803 prin rîvna cărturarului Veniamin Costache, școală în care un important rol l-au avut profesorii din Transilvania, și cursul de ingineri al lui Gh. Asachi au impus limba română în învățămîntul din Moldova, o victorie importantă consfințită de celelalte instituții școlare ce au premers primei universități românești.

O atenție specială a acordat învățămîntului domnitorul Ioniță Sandu Sturza. În ianuarie 1828 el a deschis la Trei Ierarhi școala care, în amintirea lui Vasile Lupu, a purtat numele de *Gimnaziu Vasilian* sau *Institutul național*⁷. Organizat în trei trepte — elementar, normal și gimnazial — învățămîntul la această școală a fost asigurat de oameni cu o binemeritată reputație, ca moldoveanul Gh. Săulescu, transilvăneanul Christian Flechtenmacher, care preda cursul de știința legilor, devenit apoi, în 1831, *Dreptul civil al românilor*, sau austriacul Iosif Adler, profesor la cursul de pictură. Pînă la apariția Academiei Mihăilene, Gimnaziul Vasilian rămîne cea mai importantă școală din Moldova. În afara cursurilor obișnuite, ordinare, se susțineau și „lecții extraordinare” de limbi străine: rusa, franceza, germana și elina. Absolvenții acestei școli puteau urma studii superioare în Franța, Anglia sau Germania, diplomele obținute la Gimnaziul Vasilian fiind corespunzătoare școlilor de profil asemănător din Apus.

Dorința de a avea un învățămînt superior a fost exprimată atît în actele domniei lui Ioniță Sandu Sturza, cît și în paragrafele Regulamentului Organic. Înființarea Academiei Mihăilene la 1835, instituție care, pe lîngă cursurile obișnuite avea și profil de studii speciale înalte, a creat condițiile necesare apariției învățămîntului universitar. Organizată din dispoziția domnitorului Mihail Sturza cu scopul de a preda în limba națională învățăturile „potrivit cu gradul luminate Europe”⁸, Academia Mihăileană a adus servicii însemnate societății românești și

⁶ Gh. Asachi, *Chestia învățăturii publice în Principatul Moldovei*, Iași, 1858 p. 10—11.

⁷ Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. III, p. 30—33.

evoluției ei, într-o perioadă ce a premers revoluția de la 1848. Conform prevederilor Regulamentului școlar din 1835, cursurile academice erau susținute în cadrul a trei facultăți: filosofică, juridică și teologică, la care se mai adăugau două cursuri speciale, de geometrie practică și de economie. Facultatea de Filosofie avea statutul unei școli de cultură generală, după terminarea celor doi ani de studii fiind posibil a se începe cursurile speciale cu caracter academic. Învățământ superior, de care Academia Mihăileană nu ducea lipsă, putem numi cursurile ce aveau loc la Facultatea Juridică, audiate de elevii ce absolviseră cursul de filosofie și cursul de inginerie practică, împărțit pe trei ani de studii, care pregătea ingineri. Regulamentul școlar din 1838 extindea aria învățăturilor înalte și prin aceea că preconiza înființarea unui Institut Agronomic. Necesitățile reclamate de realitatea românească au impus Academiei Mihăilene să acorde o mai mare atenție formelor superioare de pregătire, motiv pentru care așa-zisele cursuri înalte, cursuri de inginerie sau cursuri extraordinare, au fost încadrate în anii de studii ai facultăților.

Academia din Iași a fost instituția ce a strâns în jurul ei, în deceniile patru și cinci ale secolului al XIX-lea, cele mai valoroase personalități ale spiritualității românești. Ele au transformat Academia într-o tribună a națiunii pentru a milita în favoarea ideilor de libertate, unitate și independență. Aici a predat dr. A. Cihac cursul său de istorie naturală, I. Ionescu de la Brad cursul de agronomie, Ion Ghica unul de geografie și mineralogie, mai târziu și un curs de economie politică în cadrul Facultății Juridice. Cu mare strălucire și-a desfășurat activitatea la Academia Mihăileană bănățeanul Eftimie Murgu, organizatorul învățământului filosofic în Moldova, și Damaschin Bojincă, un distins cărturar și patriot, titularul unor cursuri în cadrul Facultății de Drept. Nu-l putem uita îndeosebi pe Mihail Kogălniceanu care, aici, la Academia Mihăileană, a ținut celebrul său *Cuvînt de deschidere a cursului de istorie națională*. Tot în cadrul Academiei Mihăilene au funcționat ca profesori și P. Suciu, Șt. Micle, Teodor Veisa, Șt. Emilian și Gh. Apostoleanu.

Tendințelor de afirmare națională manifestate de la catedra Academiei Mihăilene, care pregăteau opinia publică românească pentru înlăturarea racilelor de care suferea societatea contemporană, Mihail Sturza și regimul său le-a ripostat prin scoaterea limbii române din Academie și introducerea limbii franceze. Măsura, care fusese preconizată și mai înainte, încă din 1836, cînd comitetul academic răspundea că „*nația și graiul ei național fiind identice, îngrijirea de cultivarea lui este îngrijirea de cultivarea nației*”, a fost pusă în aplicare în 1847.

Revoluția de la 1848, în programul ei, printre alte cerințe, prevedea pentru Moldova crearea unei Universități, a unei școli normale și a unei școli de meserii în Iași, precum și înființarea unei școli de navigație la Galați. Gr. Al. Ghica, noul domnitor al Moldovei, membru al Comitetului revoluționar de la Iași și luptător pentru unire, prin Așezămintul de la 1 ianuarie 1851 a dat ființă ideilor preconizate de revoluționari la 1848. Conform acestui așezămint învățăturile înalte urmau să se predea în patru facultăți: de filosofie, juridică, teologică și medicală. Facultatea de Filosofie era împărțită în două secții, una de filosofie propriu-zisă, cealaltă pentru științele matematice și fizice. Cu toate greutățile interne și externe provocate de conflagrația Crimeii — la 24 februarie 1856 se deschid cursurile Facultății de Drept, care exista formal încă de la 6 octombrie 1855. Cursurile Facultății de Filosofie nu au putut începe decît în 1857. Dar învățământul superior

⁸ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 329, f. 126; V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 227.

⁹ Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dosar 336/1836, f. 9; V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 324.

românesc va ieși biruitor prin înființarea la Iași, în 1860, a *Universității*, operă a lui Al. Cuza și a apropiatului său colaborator M. Kogălniceanu.

1

1834 septembrie 16, Iași. Sfatul administrativ al Moldovei comunică domnitorului Mihail Sturza că aprobă propunerea Epitropiei Școalelor de a cumpăra casele spătarului Petrache Cazimir pentru viitoarea Academie.

Prea înălțate doamne,

Sfatul luind în chibzuire anaforaua către Înălțimea Voastră din partea Epitropiei Școalelor Publice cu nr. 27, cuprinzătoare de a se cumpăra casa răposatului spătar Petrache Cazimir pentru așezarea Academiei și înființarea Institutului creșterii unui număr de fii ai dregătorilor statului, găsește întru tot nimerită această închipuire a Epitropiei atît în privirea temeinicii zidiri de acum cît și în privirea îndeminărilor ce înfățișează poziția acestui loc în întinderea unui așezămint așa de prețios și neapărat fiilor Patriei. Și dar supunînd a sa unită socotință de a să cumpăra pomenita casă pentru trebuința sus arătată, nu lipsește totodată a vă înfățișa și nevoia de a se găsi altă casă pentru mutarea cancelariilor departamentelor administrative, drept aceea el vă roagă, plecat ca să binevoiți a-l împuternici de a se îngriji mai înainte întru aceasta spre a se putea mai de cu vreme a se face cuviincioasele dispoziții.

Mădularile Sfatului Administrativ a înălțimei voastre plecate slugi

C. Conachi logofăt, Teodor Balș, vel vistiernic, N. Suțul

Nr. 618

1834 septembrie 16

Rezoluție

Propunerea epitropului șolilor încuviințîndu-să de Sfat să întărește spre cumpărarea acelor casă. Deci Postelnicia va face cunoscut acelei Epitropii ca intrînd în alcătuire să împărtășască Sfatului știință spre săvîrșirea și întărirea acelei cumpărături. În 20 septembrie 1834.

M<ihai Sturza voievod>

Arh. St. Iași, fond Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 329/1834—1859, f. 2.

2

1835 iunie 6, Iași. Cuvîntare ținută de domnitorul Mihail Sturza cu prilejul inaugurării Academiei Mihăilene din Iași.

Domnilor,

Bucuria care simțim astăzi la prilejul inaugurării Academiei de învățătură este cu atît mai mare, în cît vedem plinindu-se acea mai vie dorință de care sîntem insuflați, bine știind că singurul mijloc al fericirii prea iubitei noastre patrii este o dreaptă luminare a fiilor ei.

Omul după a sa de la Dumnezeu plăsmuire este locuitor a două lumi, aceea materială și aceea intelectuală. El este menit a viețui și a făptui în amîndouă. Educația îl poate informa ca să îplinească cu vrednicie a sa îndoită chemare.

Drept aceea, la anul 1814, îndată ce ni s-au încredințat Epitropia școalelor, cugetarea noastră a ținut asupra mijloacelor de a întemeia o sistemă de învățătură publică înlesnitoare, potrivit cu gradul luminatelor Europe și cu trebuința acestei țări.

Metodul de a pardosi învățăturile în limba națională cu ajutorul celor clasice, prin care în epoca cea nouă foarte au sporit luminare în lume, s-au încuviințat și de Epitropie, trecînd sub tăcere împiedicările care pe această sistemă au împotrivit-o în acel period și năvălirea năpraznicilor întîmplări care au precurmat cursul învățăturilor pînă la întoarcerea din emigrație, sosim la epoca cîrmuirii vremelnicești sub a căruia mîntuitoare înriurire, împreună cu prea sfîntul mitropolit, sin epitropul d-lui vornic Costache Mavrocordat și referendarul aga Gh. Asachi am aflat îndeminare întru aplicarea acestei sisteme în școalele Moldovei și după trecerea a

7 ani de la deschiderea gimnaziei s-au văzut ostenele noastre încununare de dorită ispravă.

Ajungând tinerimea scolastică la grad de a putea învăța științele filozofice, noi, în urmarea organicescului reglement, am poruncit a se înființa Academia.

Epitropia ne-au supus reglementul special al ramurilor de învățatură și după cercetare, aflându-l potrivit cu dorința noastră și cu trebuința de față, noi am dat acestui act legiuită putere întărind-l cu domnescul nostru hrisov, spre a fi de povață. Binecuvântarea care de la Dumnezeu a chemat astăzi prea sfântul mitropolit asupra acestui așezământ, stăruințele noastre de a-l ocroti și a-i spori mijloacele, a Epitropiei îngrijire de a-l ocîrui după întocmitelile legiuiri, sîrguința profesorilor a fi următori îndatoririlor și a tinerimii rivnă de a se înzestra cu felurite și folositoare științe, vor dezveli noi mijloace intelectuale, vor spori industria și vor revărsa asupra patriei noi izvoare de fericire, care dorite rezultaturi vor să fie cea mai dulce mîngîiere și mulțămîtă.

„Albina românească“, nr. 48, din 20 iunie 1835.

1840 noiembrie 8, Iași. Hrisovul domnitorului Mihail Sturdza, dat cu prilejul sărbătorii a cinci ani de la înființarea Academiei Mihailene, privind organizarea învățămîntului în Moldova.

Cu mila lui Dumnezeu, noi Mihail Grigore Sturza, voievod, domn al țării Moldovei.

Omul este cetățean a două lumi, a pămîntului și a cerului, a sale însușiri avînd a țîti către împlinirea acestui scopos îndoît; în vechime părinții povățuiau pre fii lor spre a-i înzestra cu învățăturile trebuitoare, iar mai în urmă ocîrmuirile au așezat școli publice pentru tinerime, precum și unii din procatohii noștri s-au fost îngrijit pentru asemenea așezăminte plăcute lui Dumnezeu.

Cercarea multor veacuri au vădit pe acei oameni mai fericiti, care au cîștigat și au practisit cu sfințenie învățăturile dumnezeieștii religii și felurite cunoștinți traiului folositoare; de aceste prințipii povățuindu-ne noi, încă fiind sin-epitrop al școalelor nu am pregetat a pregăti viitorimea școalelor în patrie, introducînd în ele limba națională ca un organ mai lesnicios a răspîndirii cunoștințelor elementare și pozitive, aplicînd acestea către industrie, arte și meșteșuguri.

Cu introducerea legiunii organice s-au adaos și pe la ținuturi asemenea școli, iar în capitalie pe lingă Școala Vasiliană s-a întemeiat un colegiu pentru învățatura științelor umanioare și a limbilor clasice, precum și din moderne a celor mai politicite, după propunerea Epitropiei Școalelor, încredințîndu-ne că propășirea tinerimii cere o întindere mai mare a învățăturilor, cu ajutorul pronie luminătoare lumii, la anul 1835, am urzit Academia, pentru a cărei povățuire am întărit și un înadins reglement, înzestrînd această a noastră Academie cu cabinet de instrumente matematice, fizice, chimice, agronomice și cu o publică bibliotecă. Apoi, pentru introducerea și întemeierea cunoștințelor aplicate s-au mai subordonat Academiei alte ramuri speciale, încît învățatura publică în Moldova se compune astăzi din:

1. Școli începătoare în capitalie și la ținuturi;
2. Din colegiu din Iași;
3. Din Academia cu trei facultăți: filozofie, legi și teologie, ce este orînduită a se învăța la Seminarul Veniamin. Iar pentru cunoștințele speciale, care vor deschide tinerimii o carieră folositoare s-au urzit:
 - a) Școala ingineriei civile;
 - b) Școala de zugrăvitură;
 - c) Școala pentru învățatura fetelor, în cunoștința elementară și în lucrul de mină;
 - d) Institutul de arte și meșteșuguri, îngrijindu-se a înființa în viitorime și acel de Agronomie, ținitor a povății lucrarea pămîntului ce este izvorul înăvuțimii țării.

Afară de acestea la Școala Vasiliană și Academie se țin în două instituturi deosebite, cu cheltuiala statului, însemnător număr de tineri, parte fii ai dregătorilor statului, parte orfani și de părinți scăpătați. Pentru organizarea și încăperea acestor deosebite ramuri, afară de zidurile și averile cuvenite școalelor după documenturi și rostirea cap. IX, art. 419 din Regulamentul Organic, noi am adaos prin cumpărare din venitul școalelor din capitalie: a) palatul Academiei; b) Institutul pentru

creșterea tinerilor ; c) casa Școalei pentru învățătura fetelor ; d) și a Școalei de arte și meșteșuguri, din nou zidite în cuprinsul îngrăditurii acestei din urmă, care acestea toate le întărim în veșnică proprietate, a școalelor după documentele și hotărânicile fiecăreia din casele sus numite. Asemenea pentru întîmpinarea cheltuielilor la ținerea și îmbunătățirea a tot ramului de învățatură, pe temeiul celor mai sus zise și după rostirea așezămîntului special, se vor întrebuița cu cea mai mare scumpătate veniturile ce sînt rînduite prin regulamentul organic cap. III, secția II, art. 74 & XII și cap. IX, art. 423, puind îndatorire asupra epitropiei de astăzi, și acei după vremi, nu numai a păstra și a întrebuița cu folos aceste venituri ci și a să îngriji cu a lor sporire întru întîmpinarea cheltuielilor ce va cere, îmbunătățirea propășitoare a ramului de publică învățatură în patrie.

Orînduind în acest chip organizația și ținerea școalelor publice, poruncim a se păzi cu sfințenie în veci toate legiuirile, pronomiile hărăzite acestor așezămînturi, tagmei profesorilor și a școalelor, și poftim pe urmașii domniei mele a le păzi și a le spori în cît prin putință, iar compatrioților noștri le punem îndatorire a fi cu rivnă în privința acestui așezămînt din care se vor secera unei trainice fericiri pe pămînt și a mîntuirii sufletului.

Scrisu-s-au în rezidenția noastră Eșii, în ziua aniversală a sfinților arhangheli, 8 noiembrie, o mie opt sute patruzeci de la domnul Hristos, în al șaptelea an al domniei noastre.

Arh. St Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 329/1834—1859, f. 19—19 v. Copie.

4

1843, decembrie 30, Iași. Epitropia Învățăturilor Publice din Moldova, informează Secretariatul de Stat al Moldovei asupra situației învățămîntului : despre cursul de istorie națională, ținut de M. Kogălniceanu și înființarea catedrei de economie politică condusă de I. Ghica, de la Academia Mihăileană, întocmirea și traducerea de manuale, predarea în limba română etc.

Epitropia Învățăturilor Publice
în Principatul Moldovei
Nr. 787, luna decembrie 30, anul
1843, Iași

Cînsititutului Secretariat de Stat

Potrivit cererii aceluia cînsit Secretariat de Stat de a-i da o știință de stare și regularea învățăturilor publice Epitropia are cînsite a-i împărtăși următoarele adăugiri și îmbunătățiri ce s-au făcut de la începutul anului scolastic următor

1. Învățătura religioasă a tinerimii fiind mai de cuviință a se încredința îngrijirii clerosului, începutu s-au făcut cu Capitalia și cu Tîrgul Pietrii, unde s-au rînduit catiheți din clericii acei mai vrednici ai Seminariei, care au săvîrșit învățăturile lor avînd zisa rînduială, potrivit dorinței prea înălțatului domn a se introduce pe rînd în toate școlile Principatului.

2. Pentru învățătura istoriei s-au primit sistema care se întrebuițează și în alte mai multe gimnazii ale Prusiei.

3. În clasul al II-lea de filozofie s-au așezat un curs progmatic de Istorie Națională și aceasta o sîntem datorii zelului d. maior M. Kogălniceanu, carele însuș au cerut a se însărcina cu acest curs fără niciun fel de remunerație.

4. În învățăturile gradului al III-lea s-au așezat o catedră de Economie Politică, asemeni s-au adaos la învățătura legilor un al 3-lea an în care se pardosește Dreptul civil român și acel al Moldovei, și pe ascultătorii în acest clas înălțimea și după mijlocirea Epitropiei, au binevoit a încuviința să se rînduiască pe la osebitel instanții judecătorești, pentru ca odată cu teoria să dobîndească și practică.

5. Ca să nu suferim lipsă de autori, atît în partea literară cît și în părțile științifice, s-au hotărît ca fiecîtecă elev să învețe una din limbile germană sau franceză după voință, însă aceea odată aleasă să fie obligat a o urma în toată vremea cît va petrece în colegiu, ca săvîrșind învățăturile colegiale să cunoască bine și acea limbă.

Potrivit rostirii art. din reglementul organic *toate științele se învață în limba românească*, pentru care s-au și pus însărcinare asupra profesorilor respectivi a deosebitelor clasuri de a alcătui și a traduce din cei mai buni autori în limba românească materiile ce alcătuiesc obiectul pardosirii lor. Spre acest sfârșit s-au însemnat în bugetul Casei Școalelor o sumă de bani ca să se înlesnească tipărirea cărților neapărate și de trebuință.

6. Atît Biblioteca publică a Academiei cit și cabinetul de fizică, chimie și inginerie prin cumpărarea de noi cărți și instrumente s-au mai învăruit în acest an.

După dănuirea ce au făcut învățăturilor publice răposatul comis T. Codreanu, a moșiei sale Văleni și Sirca cu cotunurile ei, Epitropia au plătit datoriile răposatului de 17.966 lei, 110 bani și au trecut acea moșie în proprietatea școalelor cu un venit anual de 8850 lei precum s-au găsit contractuite.

7. Pe lingă proprietățile ce Casa Școalelor are pe la unele din ținuturi, de asemenea și la poliția Tecuci s-au săvîrșit în toamna aceasta zidirea unei case de școală, după planul dat de Epitropie, pe un loc îndestul de mare și bine îngrădit, încît acum se și țin prelecțiile în această școală.

8. Precum în colegiile Germaniei limba elină s-au făcut obligată, ca și limba latină, iar nu facultativ precum au fost pînă acum.

9. Numărul total al elevilor din Moldova este de 1693, din care 120 sînt interni și se țin în instituturile Academiei și Vasilian pe cheltuiala statului, precum și 10 tinere, care se cresc la Institutul de fete cu asemenea rînduială și pentru ca să se poată mări și clasele colegiale, Epitropia se îndeletnicește cu întocmirea a trei școli primare în capitalie, adică în Tătărași, Tîngușor și Păcurari. Aceste școli se vor deschide îndată după sărbătorile Sf. paști. Asemenea se silește cu așezarea și întemeierea a celor mai bune și putincioase, după împrejurări rînduială și disciplină, atît în privirea morală și științifică cit și materială; iar despre distribuția elevilor a deosebitelor clase, a obiectelor ce se pardosesc și a profesorilor rînduiți, cînstitul Secretariat se va lămuri din tablile aici alăturate. În sfîrșit Epitropia au întors osăbită luare aminte și asupra școlii mult însemnătoare de măestrie, căria i-au dat o nouă organizație după care nădăjduiește că va ajunge la țālul înființării ei.

N. Suțu, A. Balș
secretar, Căliman

Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 329/1834—1859, f. 48—49
Original.

5

1844 aprilie 7, Iași. Mihail Kogălniceanu comunică Epitropiei Învățăturilor Publice motivul pentru care întrerupe cursul de istorie națională: necesitatea unor investigații în arhive și biblioteci pentru o mai bună cunoaștere a trecutului istoric.

Cinstitei Epitropii a Învățăturilor Publice

Potrivit însărcinării puse asupra-mi în semestrul de iarnă am avut cîntea a preda în Academia Mihăileană istoria națională pînă la întemeierea principatelor, rămînînd încă istoria modernă. Însă spre a putea preda după vrednicie și această parte, care este și cea mai importantă, îmi trebuie neapărat oarecare pregătire și cercetări îndelungate; căci din nenorocire istoria patriei nefiind încă culeasă profesorul n-are alte mijloace înlesnitoare de a-și face cursul său, decît chiar de a compune întreg această istorie. Aceste fiind greutățile care se opun urmării de îndată a cursului meu, și pe de altă parte o boală cumplită a uneia din surorile mele, cerînd neapărat ca să o întovărășesc în o călătorie ce face spre depărtarea primejdiei, plecat arăt cînstitei Epitropii că pe semestrul de vară îmi va fi de toată neputința de a urma prelecțiile mele. Dacă însă cînstita Epitropie va socoti de cuviință eu voi fi gata și cu cea mai mare bucurie a-mi îndeplini însărcinarea îndată după întoarcerea mea care va fi îndată cu începerea anului nou școlastic. Călătoria mea va avea de țel și cercetarea multelor documente ce se află în bibliotecile străine și fără a cărora întrebuițare niciodată nu vom putea avea o istorie ceva mai completă.

M. Kogălniceanu

1844 aprilie 7.

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dosar 218/1843, f. 43. Original.

RESUMÉ

Academia (l'Académie) Mihăileană est la première école supérieure roumaine qui fût crée à Iassy en 1835 sous le règne du prince Mihail Sturdza (Michel Stourdza). Sa création ne fût pas un acte singulier, mais représenta le couronnement d'une riche tradition culturelle et en matière d'enseignement, propre à la Moldavie, ce que l'auteur prouve en la présentant brièvement dans la première partie de son étude, dont le but essentiel est d'évoquer la structure organisationnelle de l'Académie, ainsi que l'activité didactique déployée dans son cadre par de remarquables représentants de la culture roumaine.

PRÉCIS

"Academia Mihăileană", the first Romanian university, was founded in Jassy in 1835, during Mihail Sturdza's reign. Its setting up represents the crown of a rich tradition of culture and education in Moldavia, fact demonstrated by the author on the first part of his article where he briefly shows this tradition.

The organization structure of the Academy as well as the didactic activities performed by remarkable personalities of the Romanian culture are the substance of the survey.

Seleționarea documentelor în interiorul unităților arhivistice din fondurile judecătorești

ANDREI CACIORA

Problema selecționării documentelor, inclusiv a celor judecătorești, a încetat de mult să fie una de ordin teoretic, cuprinsă doar în instrucțiuni, regulamente, dispoziții ale forurilor de resort. Ea a suscitat și alimentează încă, în țară și străinătate, numeroase discuții, confruntări de păreri, rod al unor preocupări constante în această direcție.

Experiența acumulată de arhiviști s-a materializat într-o bibliografie de specialitate¹ fără de care, la ora actuală, nu mai poate fi concepută nici o nouă contribuție la elucidarea problemei.

Considerând cunoscute și acceptate principiile și criteriile după care se apreciază importanța și valoarea documentelor în general, ele stînd la baza oricăror activități de selecționare în țara noastră, ne limităm la prezentarea unor concluzii desprinse din practica prelucrării fondurilor judecătorești aflate la Filiala Arhivelor Statului din judecătoria Arad, cu accent pe selecționarea în interiorul dosarelor.

Am ales, pentru exemplificare, instanțele judecătorești de nivel județean, întrucît filiala din Arad dispune de o mare cantitate de documente provenite de la acestea, preluate fără inventar și care, în ultimii ani, fac obiectul selecționării și inventarierii.

Deși volumul mare de arhive judecătorești neprelucrate impune, deocamdată, abordarea selecționării la nivel de dosare, și nu de documente, cred că putem totuși analiza, de pe acum, posibilitatea selecționării documentelor din cuprinsul fiecărui dosar rămas pentru păstrare permanentă după prima etapă a selecționării, amintită mai sus. Măsura se justifică, întrucît aproximativ 35% din actele ce intră în compunerea lor se pretează la eliminare, fiind lipsite de orice valoare practică sau documentară.

Fiind o activitate de cea mai mare importanță, în procesul căreia se decide păstrarea sau eliminarea documentelor în raport de valoarea științifică sau utilitatea lor practică, selecționarea fondurilor din depozitele Arhivelor Statului se încredințează în exclusivitate arhiviștilor, angajînd într-un grad înalt responsabilitatea și competența acestora. Ei sînt datori să se informeze asupra istoricului instituției al

¹ Din studiile consacrate selecționării, amintim unele apărute în țară și anume: Mărcuș Ioan, *Cîteva observații privitoare la selecționarea arhivelor vechi*, în „Revista Arhivelor” nr. 2, 1947, p. 239—263; Moldovan Liviu, *Un vechi regulament de selecționare a arhivelor județene*, în „Revista Arhivelor” nr. 2, 1958, p. 274—276; Ungureanu Gheorghe, *Cu privire la selecționarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolositoare*, în „Revista Arhivelor” nr. 1, 1959, p. 91—108; Matei Alexandru, *Selecționarea arhivelor instanțelor judecătorești*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1962, p. 92—101; Coman Voica, *Selecționarea documentelor și depunerea lor la Arhivele Statului*, în „Revista Arhivelor” nr. 1, 1973, p. 31—36; Pușcas Ioan, *Principii și criterii de selecționare a arhivelor*, în „Revista Arhivelor” nr. 3, 1982, p. 242—245; Coman Voica, *Selecționarea documentelor la organizații*, în „Revista Arhivelor” nr. 4, 1982, p. 370—376.

cărei fond de arhivă este supus selecționării, să cunoască în amănunt atît situația fondului respectiv, cît și particularitățile istorice ale epocii în care se încadrează. De asemenea, trebuie avută în vedere — în toate cazurile — eficiența activității de selecționare, care se asigură prin însușirea de către arhivist a unei tehnici adecvate de lucru, dar cu deosebire prin dezvoltarea capacității de deliberare asupra oportunității păstrării ori a înlăturării documentelor.

Considerăm, de aceea, că un element deosebit de important, Hotăritor, în operațiunea de selecționare în interiorul dosarelor procesuale este efectuarea unui studiu cît mai amănunțit asupra conținutului actelor din cuprinsul acestora, studiu care se impune cu atît mai mult cu cît, pe lîngă problema-cadru a unui dosar procesual, în majoritatea cazurilor se pot desprinde și alte probleme care interesează cercetarea². Sînt și situații cînd problema-cadru nu prezintă valoare documentară, dar actele anexate la dosar pentru elucidarea ei pot prezenta importanță, determinînd păstrarea în continuare a u.a. respective³.

De asemenea este necesar ca arhivistul care efectuează selecționarea să cunoască temeinic categoriile de acte din cuprinsul dosarului și, legat de aceasta, să stabilească care dintre aceste categorii reflectă conținutul problemelor și care au îndeplinit doar un rol de acte de procedură, ajutînd numai la desfășurarea procesului.

Se subînțelege că valoarea documentară a unei u.a. va fi determinată de categoriile de acte din prima grupă — cele care redau conținutul problemelor — și că, de regulă, numai acestea se vor păstra permanent.

Pe baza experienței cîștigate, pînă în prezent, de colectivul de arhiviști de la Filiala Arhivelor Statului Arad, dorind să venim în sprijinul celor care își propun să treacă la selecționarea în interiorul dosarelor procesuale, redăm în cele ce urmează categoriile principale de acte pe care le considerăm de importanță documentară :

rechizitoriul — este documentul întocmit de instanță, care cuprinde datele personale ale inculpatului, rezumatul faptei săvîrșite, împrejurările în care s-a comis ; *procesul-verbal de interogatoriu sau anchetă* întocmit de autoritatea polițienească, redă pe larg desfășurarea acțiunii incriminate ;

fișe personale ale părților aflate în proces ;

mandate de arestare, în cazul proceselor penale ;

întîmpinări ale părților sau replici ce se întocmesc la începutul sau pe parcursul procesului redînd atît acțiunea, cît și argumentările părților ;

ordonanțe ale instanței privind aplicarea de sechestre, arestarea inculpaților etc. ;

declarații (depuneri) ale martorilor ;

acte de punere sub acuzare de către procuratură sau instanță ;

procese-verbale încheiate de autorități administrative sau polițienești, consemnînd anumite situații, constatări, care au dus la descoperirea infracțiunii. Ele preced procesele-verbale de anchetă.

contracte originale, de vânzare-cumpărare bunuri, de înfiere etc.

bilanțuri ale organizațiilor implicate în proces ;

statute ale firmelor aflate în proces ;

² De exemplu fapta incriminată este instigarea la grevă. Dar pe lîngă această problemă în dosarul respectiv vom mai găsi declarații, sau procese-verbale cu privire la condițiile de lucru și de viață ale muncitorilor, contracte colective de muncă etc.

³ De pildă în dosarul de judecată al unei firme industriale în procesul pentru neplata unui debit — problemă care, în sine, nu prezintă importanță documentară — s-au anexat și bilanțurile, liste cu produsele firmei, unele statute etc.

*corespondența părților aflate în proces, între ele sau cu instanța ;
sentințe ;*

cereri de apel sau revizuire înaintate de părți Curții de Apel sau Tribunalului Suprem.

Subliniem însă că enumerarea de mai sus nu este exhaustivă. În funcție de epoca în care au fost create, de gradul și profilul instanței de judecată, acestor categorii li se pot adăuga și altele, noi rezumându-ne doar la fondurile ce ne-au stat la dispoziție, și anume la cele create de instanțele județene în perioada: 1921—1953.

Actele lipsite de valoare din cuprinsul dosarelor de judecată fac parte în marea lor majoritate din seria actelor de procedură penală sau civilă. Ele au fost create în cursul desfășurării acțiunii procesuale având doar o importanță practică limitată, care a încetat odată cu încheierea procesului respectiv, ori cu expirarea termenului de apel sau revizuire. Prin urmare, ele pot fi înlăturate ca nefolositoare fără ca aceasta să modifice fondul problemelor. În general sînt ușor de identificat, mai ales după denumire, fiind prezente în orice dosar.

O primă categorie a acestor acte este formată din așa-zisele acte primare de procedură și anume: citații; adevărinite și dovezi de înmînare a citațiilor; procese-verbale de afișare a citațiilor; adrese de înaintare a acestor adevărinite și procese-verbale; procuri sau împuterniciri de reprezentare în proces; minutele completelor de judecată, în general cu referire la regulile de procedură; procese-verbale de afișare a unor sentințe; liste cu termenele de judecată; procese-verbale de deschidere a dezbaterilor procesuale etc.

O situație aparte în cadrul actelor de procedură o pot prezenta genurile de acte denumite „ordonanțe” și „încheieri”, deoarece multe completuri de judecată le-au confundat denumirea, conținutul și rolul. În înțelesul legislației din perioada amintită, ordonanța este actul de procedură prin care completul de judecată ordonă efectuarea unor acțiuni legate de proces, ca de pildă: citarea de noi martori, arestarea inculpatului, sistarea sau amînarea procesului, prezentarea de noi dovezi etc. Cu alte cuvinte putea modifica conținutul acțiunii procesuale. În schimb „încheierea” este — potrivit aceleiași legislații — actul prin care completul de judecată constată îndeplinirea sau neîndeplinirea unor proceduri, deci, în principiu, fără importanță, pretabil la eliminare. În practică însă denumirile actelor în cauză au fost deseori inversate, astfel că arhivistului i se cere o atenție sporită la stabilirea conținutului și valorii acestora.

O altă categorie a actelor care pot fi eliminate este aceea a „extraselor” care în realitate sînt copii după documentele aflate fie în păstrarea noastră, fie în păstrarea organizației care le-a emis. Din această categorie amintim: extrasele de stare civilă; extrasele sau copiile de pe cartea funciară; extrase din legi sau norme juridice etc.

În sfîrșit, tot în grupa actelor fără valoare documentară sau practică, se mai pot încadra: avizele poștale; adevărinitele de pauperitate; certificatele de moralitate; buletinele oficiale; fișele și adresele de însoțire ale dosarelor procesuale de la o instanță la alta; certificatele medicale; decizii și ordine de poprire pe venituri; jurnalele de înfirmare a unor acțiuni procedurale; bonurile și chitanțele cu diferite cheltuieli de judecată; scrisorile de trăsură; protestele cambiale și altele.

Considerăm că selecționarea în interiorul dosarelor de judecată se poate efectua și în cazul acelor dosare care, anterior operațiunii, au intrat în circuitul cercetării științifice. Cota dosarelor respective nu se modifică prin selecționare decît la elementul „fila”, or vechia numerotare a filelor, făcută cu ocazia cercetării dosar-

relor, poate fi recunoscută întrucât ea nu se șterge, ci se barează la noua numerotare.

Într-un singur caz opinăm pentru renunțarea la selecționare în interiorul dosarelor și anume în cel al dosarelor de judecată în care părțile sînt personalități marcante care au avut un rol deosebit în viața politică, socială, economică, științifică, culturală sau artistică a țării.

Se poate pune întrebarea dacă selecționarea în interiorul dosarelor de judecată este recomandabilă în toate situațiile. Un răspuns decis în această privință nu credem că este posibil, cel puțin deocamdată. Oportunitatea trecerii la această operațiune rămîne să fie apreciată de șefii de unități în funcție de obiectivele și urgențele unităților respective. Momentul cel mai potrivit pentru aceasta credem că îl constituie pregătirea pentru microfilmare a fondurilor judecătorești, cînd se impune numerotarea filelor, completarea și îmbunătățirea inventarelor.

R E S U M E

Le tri pratiqué à l'intérieur des dossiers s'imposait comme une nécessité tant à cause des quantités croissantes d'archives, que par la piètre valeur de beaucoup de documents conservés dans ces dossiers.

Supposant comme connus et acceptés les critères selon lesquels on évalue les documents en général, l'auteur de l'article expose les conclusions suggérées par le tri pratiqué à l'intérieur des fonds judiciaires gardés à la F.A.E. d'Arad.

P R E C I S

Selectioning inside files became necessary both for the particularly great quantity of archives and for the lack of value of many records included in the respective files.

Taking into account the wellknown and accepted principles and criteria for generally evaluating the records, the author presents some conclusions from the selection practice done upon the judge's fonds that are kept in the State Archives of Arad.

Considerații privind selecționarea interioară a unităților arhivistice

TIBERIU MOT

Problema selecționării documentelor pare, la prima vedere, întru totul rezolvată în „Normele tehnice privind desfășurarea activității în Arhivele Statului” art. 45—54.

Conform sus-numitelor norme, se disting două variante esențiale privind efectuarea selecționării: selecționarea fondurilor inventariate și selecționarea fondurilor neordonate, selecționarea interioară a unităților arhivistice fiind precizată numai în prima variantă.

Practica activității ne demonstrează însă că sînt destule cazuri ale unor fonduri inventariate la care selecționarea numai a unităților arhivistice nu rezolvă decît parțial identificarea exactă a documentelor cu valoare istorică, respectiv eliminarea actelor lipsite de valoare.

Este cazul multor fonduri preluate în stare inventariată de la instituții și întreprinderi, uneori chiar și a unor fonduri ordonate și inventariate cu mulți ani în urmă — de regulă cu personal temporar — în unitățile Arhivelor Statului. Unitățile arhivistice (dosarele) unor asemenea fonduri au un conținut destul de eterogen, atât în ce privește problematica documentelor, cât și termenul de păstrare, cea mai mare parte a actelor fiind de regulă fără valoare documentară. De obicei, în asemenea situație se găsesc fondurile unor instituții desființate, preluate de noi de la instituții sau organisme care fie au preluat atribuțiile celor desființate, fie doar imobilul fost sediu al celor desființate.

Seleționarea necorespunzătoare, respectiv gruparea fără discernămint a actelor în dosare se sesizează ori cu prilejul cercetării tematică ori al pregătirii fondului pentru asigurare. Dacă în primul caz situația semnalată duce doar la un mare consum de timp pentru cercetarea tematică, fără eficiență corespunzătoare reflectată în numărul de fișe tematică întocmite, în cel de al doilea caz lucrurile se complică, întrucât microfilmarea fondului în situația existentă înseamnă microfilmarea a sute și chiar mii de file avind un conținut fără valoare, ceea ce implică cheltuieli materiale și de muncă nejustificate.

Astfel stînd lucrurile noi am considerat că nu putem da spre microfilmare fondurile în cauză, decît după o atentă selecționare interioară a unităților inventariate, deși o asemenea operațiune nu este prevăzută în normele tehnice menționate la început, nici în „Norme tehnice privind constituirea Fondului de Asigurare”.

Evident, la luarea hotărîrii de a se trece la selecționarea interioară un factor de prim rang este proporția actelor fără valoare documentară, respectînd în acest sens prevederile art. 14 din „Normele tehnice privind constituirea Fondului de asigurare”, procedînd la efectuarea operațiunilor numai în cazul în care cantitatea de acte ce urmează a fi eliminată justifică volumul de muncă necesar operațiunii.

În continuare vom prezenta modul efectuării selecționării interioare a unităților arhivistice inventariate provenind de la un singur tip de instituție, și anume de la organe ale jandarmeriei, în speță Inspectoratul de jandarmi Timișoara și Legiunea de jandarmi Timiș-Torontal.

Ambele fonduri au fost preluate de la organele locale M.I., inventariate, majoritatea dosarelor fiind constituite și cusute încă de creatori (inventarele fiind întocmite de M.I.). Cu prilejul studiului prealabil întocmirii planului metodic de microfilmare, am constatat, în primul rînd, că fondarea este greșită, fiecare fond cuprinzînd documente ce aparțineau celuiilalt fond și, în plus, dosare și documente aparținînd Chesturii de poliție a municipiului Timișoara. Totodată a rezultat că o mare parte, peste 50% a actelor din dosare, nu prezintă valoare istorică.

Ca atare, în planul metodic de microfilmare am prevăzut, ca primă operație, separarea pe fonduri și selecționarea interioară a dosarelor, efectuate concomitent.

În vederea selecționării am întocmit o listă cu categoriile de acte lipsite de valoare documentară, care urmau să fie eliminate. Lista a fost completată pe parcurs, ajungînd în final să cuprindă 30 genuri de acte. Efectuarea acestor operații a avut drept rezultat identificarea exactă, ordonarea pe probleme, constituirea în dosare și inventarierea documentelor, separarea pe fonduri și categorii de accesibilitate, pe de o parte, iar pe de altă parte eliminarea actelor lipsite de valoare documentară, astfel că fondul Inspectoratul de jandarmi de la 13,40 m.l., s-a redus la 6,25 m.l., iar Legiunea de jandarmi de la 44,25 m.l. la 9,50 m.l. În felul acesta am realizat și eliberarea a cca 42 m.l. poliță-raft în depozite, eviînd totodată microfilmarea a cca. 300 000 file.

Desigur, operațiunea este anevoioasă, cu un mare consum de timp, fiind necesară citirea și evaluarea conținutului fiecărei pagini scrise; de aceea, credem

că asemenea operație este eficientă numai în cazul în care cel puțin 40% din acte sînt fără valoare documentară.

Pe lângă rezultatul material mai sus-arătat, selecționarea ne-a prilejuit și unele constatări și concluzii de tehnică arhivistică. Astfel, am constatat că în categoria de acte fără valoare documentară intră destul de multe ordine și circulare. Am eliminat numeroase ordine și circulare referitoare la spălarea echipamentului, călătoria pe calea ferată, la ținuta militarilor, la restaurantele ce pot fi frecventate, la întreținerea localurilor jandarmerești (curățenie, spălatul geamurilor etc.) ș.a. În aceeași categorie intră și o serie de rapoarte ca de exemplu cele de confirmare a unor ordine, de înaintare a unor acte (care lipsesc), de plecare și reîntoarcere din concediu ș.a.

De aici concluzia că genul actului nu este neapărat determinant în stabilirea valorii și, ca atare, absolutizarea considerării ca documente permanente a ordinelor și rapoartelor este greșită. Acest lucru se confirmă și în procesul actual de creare a actelor și constituire a dosarelor, fapt constatat în cadrul activității de control și îndrumare la organizațiile socialiste, multe din acestea avînd, conform nomenclatorului-indicator, dosare cu ordine și circulare, cu termen permanent de păstrare. Verificînd la mai multe C.A.P. am constatat că aceste dosare includ numeroase ordine și circulare privind probleme minore, ca de exemplu văruierea gardurilor și pomilor, prezentarea delegaților pentru diferite instructaje, ridicarea de pe rampele stațiilor de cale ferată a unor îngrășăminte, pavoazarea sediului, aprovizionarea cu zarzavaturi a creșelor și grădinițelor ș.a., ajungîndu-se, în unele cazuri, ca un dosar să fie constituit în proporție de 40—50% din asemenea acte fără valoare.

Asemenea situații se pot găsi și în fonduri ale unor organizații economice fie că sînt preluate la filială, fie că se păstrează în respectivele organizații, cu sau fără lăsarea în custodie. În cele mai multe cazuri, în dosare numite „Note contabile” se află atașate toate actele de justificare a plăților respective, inclusiv state de plată, dar experiența fiecăruia dintre noi demonstrează că acest lucru nu se realizează fie datorită opoziției contabililor, fie comodității. Așa se face că au ajuns în depozitele filialei noastre numeroase dosare cuprinzînd state de plată (de la UJCAP, de fapt fosta Uniune regională) care reprezintă cel mult 15—20% din actele dosarului. Evident că asemenea dosare trebuie să fie selecționate în interior.

Considerăm deci că selecționarea interioară a dosarelor trebuie în principiu văzută ca o operațiune arhivistică uzuală, alături de selecționarea pe parcursul ordonării și selecționării unităților arhivistice pe baza inventarului.

Se ridică două probleme, una legată de stabilirea fondurilor pretabile unei asemenea selecționări și a doua legată de operația propriu-zisă de selecționare.

În ce privește prima problemă, se poate pune întrebarea cînd și cum stabilim dacă este necesară selecționarea interioară. În cazul fondurilor ce ne parvin de la organizațiile socialiste, acest lucru se poate realiza cu ocazia controalelor și definitive cu prilejul preluării. Pentru fondurile păstrate în depozitele noastre considerăm că nu are eficiență organizarea unor acțiuni vizînd numai acest fapt cu alte cuvinte o asemenea activitate nu trebuie să constituie un scop în sine. După părerea noastră stabilirea pretabilității la selecționare se poate realiza cu prilejul fie al pregătirii pentru microfilmare, fie al cercetării tematică, împletind cele două operațiuni, adică selecționarea interioară cu pregătirea pentru microfilmare, respectiv selecționarea cu cercetarea tematică, în fiecare caz, selecționarea precedînd cealaltă operație.

În ceea ce privește a doua problemă, considerăm că pentru a face operațiunea de selecționare interioară, trebuie avute în vedere cîteva condiții:

— cantitatea de material ce s-ar elimina; în privința procentajului de 40—50%,

trebuie să aducem o precizare și anume, în cazul unor fonduri mari, măsurând 2—300 m.l., această operațiune ar putea fi eficientă și în cazul în care cel puțin 20% din acte pot fi eliminate, avînd în vedere că la 200 m.l. ar duce la eliberarea a cca. 40 m.l. poliță-raft, fapt de loc neglijabil îndeosebi la filialele care au lipsă de spațiu de depozitare;

— selecționarea interioară să fie asociată cu și finalizată prin pregătirea pentru microfilmare și cercetare tematică.

Avînd în vedere situația existentă la organizațiile socialiste — cunoscută de fiecare dintre noi — apare limpede că pe viitor va trebui să intervenim noi arhiviștii în asigurarea conținutului judicios — ca problemă și ca termen de păstrare — a dosarelor create de organizațiile socialiste. Cum însă această intervenție este mai greu de realizat la fața locului și în procesul constituirii dosarelor, această operațiune va continua să fie lacunară cu toate instructajele și îndrumările noastre, în consecință intervenția noastră va trebui să aibă loc după preluarea documentelor în depozitele filialelor. Iată de ce credem că selecționarea interioară a unităților arhivistice inventariate va constitui și în viitor o activitate uzuală în practica arhivistică și tocmai de aceea dezbaterea problemelor legate de ea răspunde unei necesități reale.

RESUMÉ

Le problème du tri opéré à l'intérieur des dossiers suscite encore une fois l'attention, l'auteur considérant nécessaire à souligner en cette occurrence que l'acte d'identification et d'élimination des documents sans valeur suppose de hautes qualités professionnelles.

L'opération s'impose particulièrement quand il s'agit de la prise des fonds des entreprises et des institutions, mais elle ne doit pas être omise ni quand on prépare les documents pour les microfilmés.

PRECIS

Relating to the selection done inside files, the author outlines that disposal of the worthless documents implies a high degree of professionalism.

The operation is particularly necessary for the fonds taken over from agencies and enterprises and it is also necessary for preparing the records in order to be microfilmed.

Aspecte juridice ale activității arhivistice privind documentele secrete de stat

DORIN BLANARU

Transformările produse în România socialistă pe toate planurile vieții economico-sociale, făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, amploarea cercetării științifice, ca și intensificarea schimburilor de valori materiale și spirituale pe plan mondial, au impus măsuri mai ferme pentru apărarea secretului de stat.

Păstrarea secretului de stat fiind o cerință de seamă a apărării orânduirii noastre socialiste, a independenței, suveranității și integrității teritoriale a României, constituie totodată o condiție esențială a progresului patriei noastre.

Prin actele normative¹ s-a creat, la nivel național, un cadru juridic corespunzător, menit să instituie ordine desăvârșită în apărarea și păstrarea secretului de stat.

Referindu-ne la activitatea de organizare, inventariere, selecționare și predare a documentelor secrete de stat la fondul arhivistic al organizațiilor socialiste, trebuie să menționăm că aceasta are un regim juridic deosebit de acela al documentelor nesecrete, prevederile Decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România² trebuind în mod necesar coroborate și completate cu prevederile reglementării speciale în materia apărării secretului de stat, respectiv cele ale Legii nr. 23/1971 privind apărarea secretului de stat în Republica Socialistă România și H.C.M. nr. 19/1972 privind unele măsuri în legătură cu apărarea secretului de stat.

Trebuie precizat de la bun început că și documentele care numai temporar au caracter de secrete de stat fac parte din Fondul Arhivistic Național al țării, însă acestea sînt definite aparte și, așa cum se prevede în art. 2 din Legea nr. 23/1971, „Constituie secrete de stat, potrivit prevederilor Codului penal, informațiile, datele și documentele care prezintă în mod vădit acest caracter, precum și cele declarate sau calificate astfel prin hotărîre a Consiliului de Miniștri”³.

În dispozițiile finale ale Legii nr. 23/1971, art. 66, se prevede: „Organizarea, inventarierea, selecționarea și predarea documentelor secrete de stat la fondul arhivistic se fac în conformitate cu normele privind evidența, păstrarea, și folosirea Fondului Arhivistic Național al Republicii Socialiste România”.

Evident, normele de referință sînt cele ale Decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România.

¹ Legea nr. 23/1971 privind apărarea secretului de stat în Republica Socialistă România, B. O. I nr. 157—17.XII.1971; H.C.M. nr. 19/1972 privind unele măsuri în legătură cu apărarea secretului de stat, B. O. I nr. 5—14.I.1972. În continuare, cînd vom face referire la aceste acte normative, vom menționa doar nivelul actului normativ, numărul și anul.

² Decretul nr. 472/1971, cu modificările ulterioare, privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România, a fost republicat în B. O. I nr. 155, 10.XII.1974.

³ În H.C.M. nr. 19/1972 privind unele măsuri în legătură cu apărarea secretului de stat sînt prevăzute principalele informații, date și documente ce au caracter secret de stat.

Interpretarea și aplicarea celor trei acte normative — Legea nr. 23/1971, Decretul nr. 472/1971 și H.C.M. nr. 19/1972 — trebuie făcute corect, în sensul voinței legiuitorului, deoarece altfel ar antrena consecințe deosebit de grave, pînă la nivel de economie națională.

Reglementările actelor normative cu putere juridică superioară menționate se află într-un raport de interdependență, trebuind coroborate în mod necesar.

Din contextul reglementărilor enunțate rezultă unele aspecte de natură juridică ce trebuie avute în vedere în activitatea de organizare, inventariere, selecționare și predare a documentelor secrete de stat la fondul arhivistic al organizațiilor socialiste, pe care vom încerca să le relevăm în cele ce urmează.

În primul rînd trebuie precizat că informațiile, datele și documentele secrete de stat se clasifică în trei categorii, în funcție de importanța lor și anume: strict secrete de importanță deosebită, strict secrete și secrete⁴.

Această clasificare trebuie reținută, avînd un rol important la gruparea documentelor în dosare și asupra căreia vom mai reveni.

Evidența, păstrarea și manipularea documentelor și datelor ce constituie secrete de stat se fac separat de documentele nesecrete; aceste obligații incumbă ministerelor, celorlalte organe centrale, comitetelor și birourilor executive ale consiliilor populare, tuturor organizațiilor socialiste⁵.

Evidența documentelor secrete de stat se ține în registre special destinate acestui scop, întocmite potrivit modelului stabilit prin hotărîre a Consiliului de Miniștri⁶.

Va trebui întotdeauna ca numerele de înregistrare să fie precedate de un zero la documentele secrete, de două zerouri la documentele strict secrete și de trei zerouri la documentele strict secrete de importanță deosebită și se vor înscrie pe toate exemplarele documentului, precum și pe anexele acestuia.

Evidența și păstrarea documentelor cu caracter secret de stat se asigură prin compartimente special organizate, cînd volumul activității este mare și justifică acest lucru, sau de către o persoană din unitate anume desemnată, care, pe lîngă atribuțiunile ce-i revin potrivit funcției sale, va îndeplini și astfel de sarcini. Întotdeauna personalul muncitor desemnat a îndeplini atribuții cu privire la păstrarea și manipularea informațiilor, datelor și documentelor secrete de stat va fi avizat de organele competente ale Ministerului de Interne⁷.

Gruparea documentelor secrete în dosare va trebui să se facă în conformitate cu indicatorul termenelor de păstrare emis de organul central competent și nomenclatorul dosarelor emis de organizația socialistă. Deci, indicatorul termenelor de păstrare și nomenclatorul dosarelor sînt unice în cadrul organizației socialiste, cuprinzînd toate categoriile de documente (secrete de stat, secrete de serviciu și nesecrete), însă documentele secrete de stat se grupează în dosare separat de documentele nesecrete sau secrete de serviciu, dîndu-se dosarului caracterul de secret de stat. Aici intervine rolul și importanța clasificării documentelor secrete de stat în cele trei categorii enunțate mai sus, în sensul că dacă într-un dosar vom avea mai multe documente secrete de categorii diferite de importanță care se referă la aceeași problemă, îl vom clasifica în mod obligatoriu în categoria de secret de cea mai mare importanță⁸.

⁴ A se vedea art. 3 din Legea nr. 23/1971.

⁵ A se vedea art. 17 din Legea nr. 23/1971.

⁶ A se vedea art. 5 din H.C.M. nr. 19/1972.

⁷ A se vedea art. 18 din Legea nr. 23/1971.

⁸ De exemplu, dacă un dosar cuprinde documente din categoriile „secret” și „strict secret”, dosarul va fi clasat „strict secret”.

Coperta dosarului se completează potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 4 la Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistice Național al R.S.R. În plus, va trebui menționată pe coperta dosarului categoria de importanță a documentelor secrete, respectiv, SECRET, STRICT SECRET sau STRICT SECRET DE IMPORTANȚĂ DEOSEBITĂ, după caz, în funcție de documentele de cea mai mare importanță pe care le conține dosarul.

Inventarierea documentelor cu caracter secret de stat nu ridică probleme deosebite, efectuându-se separat, dar în aceleași condiții stabilite prin Decretul nr. 472/1971. La rubrica observații din inventar credem că ar fi bine să se menționeze categoria de secret a dosarului.

Având în vedere importanța documentelor secrete și obligația legală⁹ pe care o au conducătorii organizațiilor socialiste de a asigura un control permanent asupra păstrării și manipulării acestor documente, pentru prevenirea și descoperirea oricăror pierderi, sustrageri ori transmiteri de documente, considerăm că este necesar ca dosarele constituite să conțină în față un opis al tuturor documentelor pe care le cuprind, evidențiindu-se : numărul curent, numărul de înregistrare, și data (ziua, luna, anul), documentul și cuprinsul pe scurt, numărul de file ale fiecărui document în parte¹⁰. În modul acesta se poate verifica oricând integritatea dosarelor predate la depozite de arhivă, spre păstrare.

Dosarele și materialele preconstituite privind documentele cu caracter secret de stat se încheie și ele anual și se depun la arhiva unității în al doilea an de la crearea lor, pe baza inventarelor întocmite. Predarea trebuie făcută cu grijă, verificându-se cu atenție deosebită corespondența dintre cuprinsul inventarelor și unitățile arhivistice predate.

Arhivarul este asimilat cu persoana desemnată a îndeplini atribuțiuni cu privire la evidența, păstrarea și manipularea datelor și documentelor ce constituie secrete de stat ; pentru a putea prelua asemenea documente în depozitul de arhivă, acesta va trebui să îndeplinească condițiile prevăzute de art. 18 alineat ultim din Legea nr. 23/1971, în sensul de a fi avizat de organele competente ale Ministerului de Interne.

Seleționarea documentelor secrete se face, de regulă, anual, în aceleași condiții în care se face selecționarea documentelor nescrete, însă persoanele desemnate de conducerea organizațiilor socialiste în comisiile de selecționare trebuie să aibă aprobarea de acces la documente cu caracter secret de stat. În comisiile de selecționare va trebui cooptat personal competent, care, prin natura funcțiilor și activităților desfășurate în unitate, cunoaște bine legislația în vigoare și poate aprecia în mod obiectiv importanța documentelor constituite.

Din comisia de selecționare va trebui să facă parte în mod obligatoriu persoana care îndeplinește atribuțiuni cu privire la evidența și manipularea informațiilor, datelor și documentelor secrete de stat.

Având în vedere importanța informațiilor și documentelor cu caracter secret de stat și interdicția legală de transmitere sau divulgare a acestora, ce se întimplă cu documentele din această categorie propuse a fi eliminate, în urma selecționării, având termenul de păstrare expirat și ne reprezentând importanță pentru cercetarea științifică și activitatea practică din organizația socialistă ?

Ținând seama de nevoile stringente ale economiei naționale de materii prime pentru industria hârtiei, considerăm că aceste documente trebuie valorificate prin unitățile teritoriale pentru recuperarea și valorificarea materialelor re folosibile după ce, în prealabil, au fost distruse prin tocarea în cadrul organizațiilor socia-

⁹ A se vedea art. 6 alin. 2 din Legea nr. 23/1971.

¹⁰ Modelul de opis propus pentru dosare este același cu modelul documentelor secrete de stat aflate în mapă stabilit prin anexa nr. 10 la H.C.M. nr. 19/1972

liste. Intrucît se simte lipsa unor astfel de mașini de tocat hîrtie, ar fi bine dacă s-ar lua măsura, pe plan central, de dotare a organizațiilor socialiste cu astfel de instrumente, contra cost. În felul acesta s-ar putea valorifica și alte deșeuri de hîrtie provenite de la documente cu caracter secret de stat ajutătoare (ciorne sau exemplare în plus), care nu mai sînt utile unității.

Aspecte deosebite se ridică în cazul depozitării și păstrării documentelor secrete de stat la fondul arhivistic al organizației socialiste.

Conform art. 21 din H.C.M. nr. 19/1972 privind unele măsuri în legătură cu apărarea secretului de stat, documentele cu caracter secret de stat și arhiva organizațiilor socialiste cuprinzînd astfel de documente se păstrează în încăperi amenajate în mod special, cu gratii la ferestre, cu uși prevăzute cu grile metalice și încuietori sigure și asigurate împotriva incendiilor.

În raport cu volumul muncii, trebuie să se asigure încăperile necesare pentru consultarea documentelor de acele persoane care au acces la astfel de documente. În încăperile unde se păstrează documentele ce constituie secrete de stat au acces numai persoanele avizate în acest scop și persoanele care au dreptul să controleze munca acestora.

Este interzisă scoaterea din incinta organizației socialiste a documentelor ce constituie secrete de stat pentru a fi duse la domiciliu sau în alte locuri neautorizate ¹¹.

În afara programului de lucru, organizațiile socialiste au obligația de a asigura paza și securitatea încăperilor în care se păstrează documentele secrete de stat. Paza și securitatea se asigură prin personalul de serviciu sau de pază, acolo unde există, ori cu mijloace tehnice speciale. Ușile încăperilor se închid cu cheia și se sigilează ¹².

În practică se poate ivi și posibilitatea ca anumite documente secrete de stat să-și piardă caracterul de secret, prin efectul legii sau din alte considerente, înainte de a fi grupate în dosare sau după ce au fost grupate în dosare și predate la depozitele de arhivă. Aceste documente se scot din registrul de evidență specială și se grupează la un loc cu documentele nesecrete, urmînd ca, în continuare, toate celelalte operațiuni să se facă conform prevederilor Decretului nr. 472/1971.

Documentele secrete de stat predate la arhiva organizației socialiste și rămase în urma selecționării, prezentînd importanță istorică sau practică, se depun la unitățile teritoriale ale Arhivelor Statului, conform prevederilor Secțiunii a IV-a a Decretului nr. 472/1971.

O ultimă precizare care trebuie făcută este aceea cu privire la arhivarea documentelor secrete de serviciu. Pentru a nu se confunda această categorie de documente cu categoria documentelor cu caracter secret de stat, art. 23 din H.C.M. nr. 19/1972 aduce precizări în acest sens, făcîndu-se o distincție netă între cele două categorii. Din contextul articolului sus-menționat se desprinde ideea că în categoria secretelor de serviciu intră acele informații, date și documente, stabilite de fiecare organizație socialistă, care se referă la activitatea acesteia și care, fără a constitui, în înțelesul legii, secrete de stat, nu trebuie cunoscute decît de persoanele cărora le sînt necesare pentru îndeplinirea obligațiilor de muncă, divulgarea lor putînd prejudicia un interes obștesc.

Evidența documentelor secrete de serviciu se ține de către compartimentele de secretariat, înregistrarea făcîndu-se tot separat de cea a documentelor nesecrete, fiecare document purtînd înaintea numărului de înregistrare inițiala „S” iar pe prima pagină mențiunea „secret de serviciu”.

¹¹ A se vedea art. 19 alin. 2 din Legea nr. 23/1971.

¹² A se vedea art. 22 din H.C.M. nr. 19/1972.

Arhivarea documentelor secrete de serviciu și celelalte operațiuni se fac la un loc cu documentele nesecrete, în conformitate cu normele Decretului nr. 472/1971.

Legat de activitatea de arhivă, în general, și de activitatea de evidență a documentelor cu caracter secret de stat, în special, întrucât prin anexele la Decretul nr. 472/1971 și anexele la H.C.M. nr. 19/1972 se stabilesc o serie de evidențe și formulare obligatorii și utile activității tuturor organizațiilor socialiste din țară, considerăm că ar fi necesar să se tipizeze aceste evidențe și formulare la nivel de economie națională, unitățile putînd să se aprovizioneze direct din depozitele centrelor județene de librării. Totodată, s-ar veni și în sprijinul organizațiilor socialiste și s-ar reduce cheltuielile, relativ mari, antrenate prin tipărirea necentralizată, pe plan local, a acestor evidențe.

Considerăm că problemele de natură juridică ce se ridică în activitatea fiecărei organizații socialiste în ce privește organizarea, inventarierea, selecționarea și predarea documentelor secrete de stat la fondul arhivistic și clarificarea lor în contextul prevederilor legale în vigoare trebuie să constituie o preocupare permanentă și o garanție în plus a apărării și păstrării integrității valorilor materiale și spirituale create de societatea noastră socialistă.

Noi achiziții la Arhivele Statului Cluj

În anii din urmă baza documentară a filialei s-a îmbogățit cu peste treizeci de donații și achiziții. Ele acoperă, în timp, o perioadă de peste trei secole (XVIII—XX) și oglindesc realități ale vieții economice, sociale, politice, și culturale românești.

Medicul veterinar Traian Crișan din Cluj-Napoca a donat filialei Cluj un manuscris care cuprinde faptele povestite de bunica sa referitoare la luptele moților cu trupele ungurești, pe platoul Fintinelelor, în 1849, și de tatăl său cu privire la luptele românilor din Mănăstireni și comunele din jur pentru făurirea României Mari (1918). Donația mai cuprinde și două acte familiale, toate la un loc contribuind la completarea informațiilor despre istoria acestei așezări montane.

Ovidiu Deleu din București a completat valorosul fond personal „Victor Deleu” cu noi documente care întregesc biografia lui Victor Deleu (1876—1939). Mai multe dintre ele sînt scrisori ale voluntarilor români transilvăneni. Olivia Deleu-Bardoși a adunat, cu prilejul împlinirii, la 12 februarie 1981, a o sută de ani de la nașterea Oliviei Deleu, cronici și dări de seamă din presa vremii referitoare la activitatea artistică a acesteia înainte de Unire, evocări ale activității sale sociale, filantropice și culturale desfășurate la Cluj și Colibița în primele două decenii de după Unire, fotografiile din timpul desfășurării unor manifestări culturale din Cluj în anul 1939.

Profesoara Lucia Mărcuș din București a adăugat Fondului personal „Asanache-Mărcuș” 14 dosare conținînd manuscrisul unor lucrări de medicină.

Preotul pensionar Vasile Sima din comuna Poieni a donat, în completarea fondului personal, documente și însemnări privitoare la trecutul parohiei și al localității Mărgău, județul Cluj, ca și manuscrisul lucrării intitulate *Atunci așa a fost... septembrie 1940*.

De la Béla Gh. Bozovitz din Criscior-Brad, județul Hunedoara, a fost achiziționat *Manuscrisul „anonim” de la Criscior*, de fapt o monografie a mineritului dacic și roman din Munții Apuseni. Deși valoros din punct de vedere documentar, manuscrisul n-a văzut încă lumina tiparului. Redactat prin anii 1900—1912 de un specialist, cunoscător al istoriei mineritului din Transilvania, studiul și-a propus să prezinte toate descoperirile (arheologice, epigrafice și miniere) editate și inedite la acea dată, fără a omite analogii din lumea romană, acolo unde a fost cazul.

Cele 14 hărți achiziționate de la Clara Bozbici din Cluj-Napoca sînt întocmite de cartograful Matthaeus Seutter (1678—1757) din Augsburg și reprezintă planiglobul: țările Europei, pînă la Țara Românească și Moldova inclusiv (fără Peninsula Balcanică), Peninsula Scandinavă și Rusia, Asia și Palestina, Africa și America în secolul al XVIII-lea.

De la Vasile Romoceu din Cluj-Napoca au fost achiziționate trei documente. Primul este o scrisoare cu blazon emisă de Maria Tereza la Bratislava, la 15 iunie 1751, pentru Samuel Cristoph von Papa, cuprinzînd zece file de pergament. Ea prezintă importanță din punctul de vedere al cercetărilor de diplomatică, paleografie, heraldică și genealogie. Diplomele de acest fel, scrise în limba germană și redactate de cancelaria boemă, sînt mai puțin frecvente în depozitele noastre.

„Celelalte două documente (1888—1902) — de fapt titluri universitare — prezintă importanță pentru studiul evoluției intelectualității române din Transilvania.

Profesorul Aurel D. Cîmpeanu din București a donat manuscrisul poemului său istoric intitulat *Avram Iancu*, cu următoarea dedicație: „Autorul donează acest manuscris Filialei Arhivelor Statului Cluj, pentru a fi păstrat acolo unde nu se va pierde”.

Emilia Bora, din Cluj-Napoca, a donat în completarea fondului personal „Valeriu Bora” corespondență, fotografii, acte personale, cărți cu autografele autorilor, toate aparținând profesorului Valeriu Bora.

Silvia Herlea din București a donat pentru fondul personal „Prof. Alexandru Herlea” documentele și publicațiile rămase de la soțul său privind viața și activitatea de profesor, avocat, istoric al dreptului românesc, publicist, director de ziar, poet și om politic.

Dr. Ferenc Parádi, pensionar din Cluj-Napoca a donat pentru fondul familial „Parádi” un dosar cu acte de familie.

Dr. Ioan Munthiu din Cluj-Napoca a donat pentru fondul personal „Ing. Constantin Petrovici” manuscrise și hărți referitoare la mineritul din Transilvania, provenite de la C. Petrovici, fost șef al Regiunii industriale Cluj. Documentele acoperă perioada 1908—1954 și cuprind: acte personale, rapoarte privind dezvoltarea industriei casnice în Transilvania; istoricul dezvoltării mineritului, breselor și a industriei, evoluția economică în regiunea Munților Apuseni, note și însemnări privind tratamente fizice și chimice pentru îmbunătățirea calității apei; chihlimbarul în România; istoricul fabricării aluminiului în România; zăcămintele de bauxită din Bihor; o serie de hărți care interesează mai multe județe; harta exploataților de cărbuni din nordul Transilvaniei; răspunderea geografică a fabricilor de zahăr din Transilvania, Bucovina și Moldova; însemnări, decupaje din ziare etc.

De la scriitorul clujean Bazil Gruia au fost achiziționate 532 de documente referitoare la viața și activitatea scriitorilor Lucian Blaga (266), Octavian Goga (66) și Bazil Gruia (200). Majoritatea lor sînt fotocopii, xerografii, sau copii dactilografiate, alături de acestea aflîndu-se și o serie de originale. Cele referitoare la Lucian Blaga sînt mai bogate și mai valoroase, constituind documentația volumelor *Blaga inedit. Amintiri și documente* și *Blaga inedit. Efigii documentare*, vol. I—II, elaborate de Bazil Gruia. Fotocopii ale manuscriselor, ale scrisorilor adresate rudelor și unui cerc restrîns de prieteni lămuresc aspecte ale vieții lui Blaga, geneza unor poezii și a altor lucrări.

Documentele rămase de la Octavian Goga sînt în mare parte fotocopii ale ilustratelor trimise de tînărul Goga învățătoarei Aurelia Rusu. Ele au stat la baza reconstituirii veridice a acestui episod din viața poetului care a alimentat iluzia unei mari iubiri. Versurile dedicate Aurelei Rusu reprezintă repere pentru cunoașterea începuturilor literare ale poetului.

Bazil Gruia ne-a lăsat acte personale, fotografii, volume de poezii, documentele procesului de presă pe care l-a avut cu mareșalul Ion Averescu, revista șapirografiată „Ghionoiaia” scoasă de elevii liceului „Titu Maiorescu” din Aiud în anul 1924 ș.a.

Valoros este manuscrisul achiziționat de la Ana Valeria Șoit din Cluj-Napoca, intitulat *Cîntece populare adunate din județul Hunedoara* (3 volume, 200 file) întocmit de Oscar Mailand, cunoscut etnograf din secolul al XIX-lea. Culegerea de poezii populare românești realizată de Mailand datează de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor și face parte din materialul care a servit studiilor și publicațiilor sale. Textul materialului cules a fost transcris fonetic

Maiorul în rezervă Cornel Iosof din Cluj-Napoca și-a completat fondul personal cu noi documente: un album de amintiri intitulat *Lucreția*, ca și manuscrisul lucrării *File din jurnalul „Zile albe, zile negre, zile roșii”* apărută la Lugoj în noiembrie 1918.

Fondul personal „Prof. Dumitru Braharu” a fost completat prin achiziționarea unor materiale care se constituie în izvoare pentru istoria învățămîntului în anii 1920—1965, istoria localităților Ponorel, Cărpiniș, și Bistra, din anii 1832—1856.

În completarea fondului personal „Prof. univ. Ioan Moga”, de la Maria Moga din Cluj-Napoca au fost achiziționate acte personale ale profesorului, corespondența sa cu Gh. T. Kirileanu și I. Lupaș, lucrări de specialitate și fotografii, toate întregind informațiile despre viața și activitatea istoricului clujean și cadrul instituțional în care acesta și-a desfășurat activitatea.

Au mai fost achiziționate cărți și dicționare din perioada 1741—1850.

Fondurile și colecțiile arhivistice, fragmentele de fonduri și colecții, precum și celelalte documente achiziționate în anii 1981—1982 sînt ordonate și inventariate, stînd astfel la dispoziția cercetătorilor interesați.

LAURENȚIU MERA

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul documentar „Matei Basarab” de la Muzeul de Istorie a Municipiului București (Catalog) (I)

LIVIU ȘTEFANESCU

Importanța deosebită pe care o prezintă fondul de documente din epoca lui Matei Basarab aflat la Muzeul de Istorie a Municipiului București datorită informațiilor inedite se poate desprinde și din cele câteva considerații cu care prefățăm catalogul respectiv.

1. Problema centrală a istoriografiei noastre, relațiile sociale și de producție feudale au constituit o preocupare de seamă a fiecărei generații de cercetători.¹

Documentele din acest fond vin să ateste că societatea românească era constituită din țărani liberi producători, stăpîni pe ogoarele lor și pe produsul muncii. Cu ajutorul acestor documente cercetătorul surprinde momentul și modalitatea constituirii relației de dependență personală a țăranului, a producătorului direct (5, 41, 46, 48, 64, 83, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116²) și următoarele realități :

1. Țăranul era stăpîn liber pe ocina lui, ogorul aflat în proprietate deplină, de care putea dispune avînd nu numai posesia, ci și dreptul deplin de administrare,

2. Starea de dependență personală obținea o denumire precisă, rumânia în Muntenia și vecinia în Moldova,

3. Starea de dependență personală rezulta în urma unei tranzacții în care :

— cele două părți erau egale juridic.

— fiecare parte își exprima liber interesele.

— se efectua prin vânzare-cumpărare,

— prețul era stabilit potrivit regulilor economiei marfaro-bănești.

4. Starea de dependență personală devenea perpetuă pentru descendenții în linie masculină,

5. Statul apăra înțelegerea părților atît împotriva cumpărătorilor — care

¹ Constantin Giurescu, *Studii de istorie socială : vechimea rumâniei, despre rumâni, despre boieri*, Edit. Universul, București, 1943 ; Petre P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orinduirea feudală*, Edit. Acad. R. S. România ; Idem, *Introducere la istoria culturii românești*, Edit. științifică, 1969 ; Liviu Ștefănescu, *Societatea geto-dacă din vremea lui Burebista în lumina concepției marxiste despre formațiunea social-economică în „Studii și comunicări”*, V. Pitești, 1980, p. 223—229 ; Idem, *Elemente ale suprastructurii politice românești moștenite de la geto-daci*, în „Carpica”, II, Bacău, 1980 ; Idem, *Relațiile agrare ca esență a continuității poporului român*, în „Terra Nostra”, IV, București, 1981, p. 339—348 ; Idem, *Contribuții la cunoașterea etnogenezei românilor*, în „Cercetări Arheologice în București”, III, 1981, Edit. Muzeului de Istorie a Municipiului București, București, p. 154—163 ; Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Edit. Albatros, București, 1977, p. 32—75 ; * * * *Constituirea statelor feudale românești*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1980 ; Neagoe Manole, *Problema centralizării statelor feudale românești : Moldova și Țara Românească*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1977.

² Numărul din paranteză indică ordinea regestului documentelor din catalogul nostru.

vor constitui clasa socială feudală românească — dornici și interesați de a exploata prin această stare socială forța de muncă atât pentru proprietatea funciară deținută anterior, cât și pentru cea achiziționată odată cu producătorul direct devenit dependent, constituind domeniile (moșiile feudale) cât și împotriva vinzătorilor — care vor forma clasa socială a țăranimii române dependente — siliți să iasă prin orice mijloace din starea în care se găseau: jalbe și judecăți, fuga, răscoale. Cu cât puterea centrală va fi acaparată de acești feudali cu atât mai mult în vechiul drept românesc vor fi introduse reglementări ale noilor relații, norme juridice receptate atât de la societățile feudale, din jur cât mai ales din vechile instituții bizantine.

6. Mobilul constituirii relațiilor feudale în acest mod pe teritoriul Țării Românești și Moldovei a fost în primul rând contradicția fundamentală dintre caracterul relațiilor de producție și sociale ale celei de-a doua formații social-economice și nivelul dezvoltării forțelor de producție. Dezvoltarea schimbului de mărfuri, înmulțirea tirgurilor și orașelor, transformarea lor în centre economice de producție și piețe de comerț au determinat afirmarea puternică a economiei marfaro-bănești, căreia vechile relații sociale și de producție nu i-au mai putut face față. Cauzelor fundamentale interne ale societății românești li s-au adăugat și condițiile externe ale unui continent în care: capitalismul se afirmase în occident, masivele transporturi de metal nobil din Lumea Nouă provocaseră fenomenul cunoscut sub numele de „revoluția prețurilor”; Imperiul Otoman solicita sume din ce în ce mai mari de bani în cadrul relațiilor stătorniceite cu principatele române.

În aceste condiții țăranii liberi producători pentru a scăpa de condiția apăsătoare a plății birului și-au vândut proprietatea funciară odată cu libertatea personală. Astfel ei scăpau de plata birului care cădea în sarcina proaspătului proprietar funciar iar acesta avea acum un sistem nou social care-i permitea să obțină o parte din produse pe care să le transforme în mărfuri și apoi în bani mai mulți.

Documentul (41) din 13 iulie 1642 ne arată și modul felurit, în etape s-ar spune, în care se realizau relațiile de producție, și sociale feudale pe pământul liber românesc. Zapisul prin care Bunea, fost al doilea vistier, vîndea doamnei Elina, soția lui Matei Basarab, și fratelui acesteia, Căzan postelnicul, proprietate funciară în Truțești județul Teleorman cu 232 ughi, conservă următoarele realități: sâtenii din Truțești „fiind toți megiași cu ocina lor încă mai de nainte vreme venit-au la mine de a lor bună voe fără de nici o silă să se vînză rumâni; o seamă cu feciorii lor și cu moșiile lor din Truțești, alții să fie rumâni numai cu capetele lor, iar altă seamă de rumâni să-și vînză numai moșia lor toată de peste tot hotarul”.

Deși aparent enumerarea de mai sus prezintă trei ipostaze, în realitate este vorba de o singură esență: starea de rumân implica exonerarea persoanei de plata birului, de aceea unii istorici, printre care și Constantin Giurescu, nu-și explicau cum se putea să fie rumâni stăpîni pe ocină. Principiul era stabilirea relației de dependență (rumâni numai cu capetele) care putea să fie simultană cu vînzarea proprietății și atunci prețul era mai mare, sau transmiterea acesteia putea să urmeze mai tîrziu (altă seamă de rumâni să-și vînză numai moșia lor toată de peste tot hotarul) deoarece plata birului putea să decurgă și din acest fapt și de aceea, pînă la urmă, rumânul nu mai avea interes să dețină proprietatea funciară.

Documentul (46) din 20 ianuarie 1643 este un caz particular al situației generale, dar cu atât mai concludent. Matei Basarab consfințește starea de rumânie a unor sâteni din Crăviști județul Gorj lui Tatomir cu următoarea motivare „...căci le-a plătește tot el birurile lor că ei au fugit peste munte și i-au făcut atîta pagubă și n-au avut cu ce plăti ce să aibă a le ținerea moșiile și să-l hie rumâni lui și

feciorilor lui de nimenea opreală să n-aibă în veacu". În același sens pledează și mențiunea „toată moșia fără birnici” din documentul (48) datat 5 martie 1643³ care voia să însemne că rumânii nu plăteau bir și deci moșia era „stearpă” cum se mai spune în documentul (83) din 18 mai 1648: „moșie stearpă fără rumâni și fără bir”.

Documentul (64) din 30 noiembrie 1645 pe lângă informațiile interesante privind domnia lui Mihai Viteazul și urmașii acestuia aduce importante precizări în problema constituirii relațiilor sociale și de producție feudale pe pământul Țării Românești. Mai întâi despre satul Lazul și o parte din satul Gabrov din județul Mehedinți aflăm următoarele:

- fuseseră sate de moșie ale lui Mihai Viteazul încă de pe vremea când fusese boier;
- după moartea lui Mihai Viteazul și plecarea urmașilor săi din țară aceste sate au rămas fără stăpîn;
- după care ele „au îmblat supuinđu-să și la unul și la altul”;
- pînă cînd „dă sărăcie și de lipsă” s-au vîndut lui Aslan vornic pentru 350 ughi;
- clucerul Petre fiul vornicului Aslan socotind că aceste sate sînt cu stăpîn și nu-i „va fi cu pace”;
- a umblat și la unul și la altul „cu amăgituri să-i dea cuiva să-și întoarcă banii;
- dar negăsind pe nimeni l-a vîndut negustorului Parasco⁴ grecul „că ce era om străin de nu știa sama țării”;
- tranzacția s-a făcut pentru „133 de coți de postav grana în mina Petrei clucerul și au cumpărat aceste două sate de la dănsul cu zapis de la mîna lui și cu cărți domnești”;
- la data documentului era venită în țară doamna Ancuța nora lui Mihai Viteazul cu „fie-sa Elina stăpîna acestor sate”;
- domnia obligă pe clucerul Petre să-i restituie negustorului grec Parasco prețul celor 133 de coți grana;
- la plîngerea apoi a clucerului Petre că rămîne în pagubă marele vîstier Evstratie soțul Elinei nepoata lui Mihai Viteazul întoarce acestuia 350 de ughi plătiți țărănilor de tatăl său vornicul Aslan.

Abia acum țărăni sînt cumpărați rumâni de fostul lor stăpîn ceea ce înseamnă că satele puteau avea stăpîn fără ca țărăni să fie căzuți în dependență personală⁵.

În al doilea rînd, în același document situația satelor din Moldova și Țara Românească ne este înfățișată în modul următor:

- satul Slătioara din județul Mehedinți a fost al lui Mihai Viteazul „încă din boieria domnialui cumpărat pre drepti banii lui și s-au fost vîndut singuri de bună voie lor fără nici o silă”.
- după moartea lui Mihai Viteazul „au rămas acest sat fără stăpîn”.

³ Traducătorul Georglian Peșacov pune la 31 mai 1647 în paranteză: „adecă fără rob”, dorind să precizeze despre rumâni că era vorba de iobagi.

⁴ Același personaj Parasco cumpără la 15 mai 1642 (doc. 40) ocină în Cosoba de Jos cu 6 ughi și la 15 august 1645 (doc. 61) ocină în Leurdeni.

⁵ Liviu Ștefănescu, *Modul de producție feudal pe pământul românesc. Esență și aparențe*, în „Revista Muzeului județean Mureș”, 1983; idem, *Un document moldovean înedit de la mijlocul secolului al XVIII-lea și probleme ale feudalismului românesc*, în „Acta Musei meridionalis Moldaviensis”, III, Vaslui, 1983; Idem, *Documente inedite ialomișene și probleme ale feudalismului românesc, aparențe și esență*, în „Revista Muzeului județean Ialomița”, II, Slobozia, 1983.

— în vremea lui Radu Mihnea⁶ s-a dat voie „tărâi și satelor care au fost cum-părate de Mihai voevod din domnia domnii lui să se răscumpere căci alt stăpîn nu avea“;

— Slătioara s-a răscumpărat plătind banii către domnul Radu Mihnea „de amias-tecul cu altele ce au fost cumpărate de Mihai voievod“;

— dar satul Slătioara „nu s-au căzut să se răscumpere căci n-au fost cumpărat cu bani din domnia lui ci au fost cu bani direpți din boieria dumnealui căci iaste moșie ohabnică“;

— de aceea Matei Basarab întărește satul Slătioara „lui Evstratie vistier și jupl-neasii lui Elinii să-l ție să le fie de moșie lor și coconilor în veac cum au fost și mai de nainte vreme“;

— sătenii din Slătioara au pierdut banii dați domniei pentru răscumpărarea efec-tuată „ce-i să fie cu pagubă cum i-au ajunsu și judecata“ căci au avut stăpîn.

În cazul de față se confirmă că stăpînii, boierii, erau exponenți ai satelor care le datorau dare și ascultare fără ca această relație socială și de producție să rezulte din situația de dependență personală, ci din contră, ea confirma starea lor de proprietari ai ogoarelor, ocinelor, moșiilor. Vânzarea satelor între boieri era numai o transmitere a situației de exponent beneficiar al dării și ascultării și nu a forței de muncă și proprietății funciare.

II. Infrățirea așa cum rezultă din cîteva documente este o formă de vânzare-cumpărare a proprietății funciare ocolind prevederile legii pămîntului, ale reglemen-tărilor consacrate relațiilor sociale și de producție ale celei de-a doua formații social-economice creată de poporul nostru. Astfel:

1. la 25 decembrie 1642 (doc. 44) una din părți dădea celeilalte „o fune de ocină în Măcreștii cei Mari de în hotar până în hotar de în apă și de în pădure și de în câmpu“, pentru care primea 7 oi cu miei;

2. la 4 decembrie 1643 (doc. 54) una din părți dădea celeilalte „o fune de ocină de preste tot hotarul“ pentru care primea o iapă și cu 3 oi cu miei;

3. la 13 octombrie 1650 (doc. 101) una din părți dădea celeilalte „toată partea mea de moșie de la satul unde șade dumnealui de la Furduiești“ pentru care primea un atlas cu floare;

4. la 16 februarie 1653 (doc. 121) una din părți dădea celeilalte „toată partea lui de moșie din în funea Glăvănescă di în drumul de la cornul dumbrăvii până în crucea lui Mănios...“ pentru 2 boi buni de negot și bani 3 galbeni și 3 potronici bani buni de argint lei bătuți. Se amintea că din proprietatea fun-ciară respectivă „au fost vindut 15 pași Haiduceștilor în fînate“.

Informațiile de mai sus consună cu cele peste cinci sute de cazuri reliefate de documentele editate și infirmă susținerile despre o pretinsă influență a rela-țiilor gentilice⁷ sau ca instrument prin care feudalii își extindeau „stăpînirile lor funciare“⁸. Dimpotrivă, ele „au constituit un procedeu legal pentru dezvoltarea economiei de schimb“⁹.

III. În cîteva documente (5, 18, 19, 74, 88, 90, 92, 95, 96) se aminteste de negustorii bucureșteni Dediul, Sima, Velizarie, precum și de vânzări-cumpărări.

⁶ Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitu, a domnit în Țara Românească: sept. 1601—martie 1602; 150 ianuarie—mai 1611; 13 septembrie 1611—august 1616; august 1620—august 1623.

⁷ Gheorghe Cront, *Instituții medievale românești: Infrățirea de moșie. Jură-torii*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1969, p. 30.

⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 79.

Se confirmă că orașul București devenea în vremea lui Matei Basarab tot mai mult sediul unor feudali, menținându-și însă statutul său de purtător al unor relații caracteristice societății noastre¹⁰. Orașenii nu au cunoscut nici relații de producție și sociale feudale impuse prin cuceriri nici realizate de ei înșiși prin vânzare-cumpărare.

IV. Un episod interesant al acțiunii legii pământului ne este relatat de câteva documente (21, 22, 25, 29, 31) în care prințul turc Hadir (Hadir Bey) încerca să cumpere moșie la Stîlpeni în județul Ilfov¹¹. La 24 februarie 1638 Matei Basarab confirma restituirea sumei de 116 ughi de către logofătul Sava prințului turc Hadir motivînd : „pentru că nu se cădea să cumpere turcii moșie aicea în țară”. Legea românească în virtutea căreia se acționa era : nu puteai fi proprietar pe pământul românesc dacă nu erai membru al comunității (român) și numai ca membru al acesteia puteai beneficia de mijloace de producție ca proprietar.

V. Comasarea devenise o operație necesară constituirii domeniului feudal, de aceea documentul (35) din 18 iunie 1640 confirmă una din acțiunile aparatului de stat central care promova interesele feudalilor.

VI. Semnalăm că dobînda practică era de 20% așa cum ne indică documentul (42) din 1 noiembrie 1642 :

— pentru 900 ughi să se dea 2 ughi pentru 10,

și documentul (118) din 5 octombrie 1652 :

— pentru 25 de ughi „dobînda de 10 la 12 întru an”.

VII. Proba testimonială putea promova interesele părții în litigiu întrecînd proba documentară. Astfel documentul (56) din 1 august 1644 arată că Matei Basarab : „domnia mea n-am crezut nici pe unii nici pe alții nici hrisovul nu l-am socotit să fie drept ci le-am dat la mijlocul lor 6 boiari pre răvașe domnești”. După ce se restabilește adevărul prin cercetare la fața locului se arată despre înscris : „și au luat seama și de hrisov ce l-au aflat făcut prost, strîmbu și cum au umblat din mină în mină ca o carte mincinoasă”.

VIII. Documentul (62) din 7 septembrie 1645 înfățișează noile realități ale secolului al XVII-lea cu vechile practici ale vânzării-cumpărării din perioada anterioară manifestării puternice a relațiilor sociale și de producție feudale. Și anterior în divan se confirmau de către puterea centrală tranzacțiile între boierii care-și vindeau între ei satele. Dar acum precizarea confirmă că este cu totul altceva : „aici naintea domniei mele la divan venit-au stăpinu vostru Dumitrașcu postelnicul de v-au vîndut boiarenului domniei mele Bunea vistier, rumâni stătători și de moșie fără de nici o gîlceavă”. Starea nouă, de dependență personală a țaranilor din Cepari, din Tigvani și din Dănești, pe care fostul lor exponent i-a vîndut, este întărită de autoritatea centrală prin ocolirea exigențelor obiceiului pământului deschizîndu-se astfel aspectele dure ale caracterului de clasă al domniei : „iar voi să ascultați, să aveți a ascultare toț de omul lui de toate ce vă va da învățătură că sînteți de astăzi înainte pre seama lui vînduți den divan denaintea domniei mele și denaintea tuturor boiarilor divanului rumâni cu pace și de moșie în veaci”.

¹⁰ Liviu Ștefănescu, *Arnold Toynbee, Orașele în mișcare* — recenzie în „București, materiale de istorie și muzeografie”, X, București, Muzeul de Istorie a Municipiului București, 1980, p. 293—297 ; Idem, *Arnold Toynbee, Orașele în mișcare* — recenzie, în „Carpica”, XI, Bacău, 1979.

¹¹ Liviu Ștefănescu, *Documente inedite din perioada 1622—1695 privind viața economică a Țării Românești*, în *Mehedinți — istorie și cultură*, vol. II, Drobeta Turnu-Severin, 1980, p. 63.

IX. Documentul (73) din 20 octombrie 1646 arată clar că îndeminarea schimbului era o caracteristică fundamentală a societății românești compusă din producători liberi proprietari. Informațiile de aici demonstrează că și în cazul bunurilor imobiliare vândute pe produse, ca în cazul înfrățărilor de moșie, exista o apreciere în monedă ca echivalent universal. Pentru partea de moșie vândută se primea: un cal = 15 ughi, o pereche de cokegi = 5 unghi, o velință turcească = 500 aspri, o vacă cu vițel = 500 aspri și un valpiac = 130 de aspri.

X. Documentul (97) din 10 iunie 1650 amintește de o instituție importantă care a prins, după părerea unor reputați istorici¹², amploare în epoca lui Matei Basarab: descălecatul țării. În documentul sus-citat se arată vechimea dreptului de proprietate funciară: „pentru că această ocină ce să scrie mai sus fostu-au a mea de moșie de strămoșie de la părinții miei și de la moșul meu Drăghici încă den descălecata satului și tot o am ținut cu bună pace”.

XI. Documentul (98) din 12 iunie 1650 ne informează că funea devenise un instrument de agrimensură și că avea 25 de stinjeni, deși documentele (44, 54, 92, 95, 119, 121) mai păstrează noțiunea de „fune” cu caracter de identificare a proprietății funciare prin ascendenți.

XII. Sistemul tradițional de măsurat ocinile este evidențiat de documentul (98) datat la 12 iunie 1650: „noi am măsurat ocina pin trei locuri cum iaste leagea”.

CATALOGUL DOCUMENTELOR *

1 1633 (7141), aprilie 17. Zapisul postelnicului Stoica din Dragomirești prin care lasă ocina fiului său Radu iar după moartea acestuia mănăstirii Mihai Vodă. Însă ocinele fără rumâni. „Iar rumânii să fie ertați de rumânie de către toți oamenii mei și de către părintele Melentie”.

99.051. SF. 12.969. orig. rom. difolio (20 × 30 cm), filigran.

2 1633 (7141), mai 1. Matei Basarab vv întărește moșie și rumânii de la Dragomirești ai mănăstirii Mihai Vodă. Se judecă pretenția pentru 12 stinjeni la plângerea lui Bogdan și Voicu. Li se recunoaște pretenția prin zapisul celor 12 jurători.

99.045. SF. 12.963, copie. rom. difolio (21 × 32 cm), filigran. Copia a fost făcută de Lupp dascălul de la Școala domnească din București de la Sfântul Gheorghe cel Vechi în 1743.

¹² Nicolae Stoicescu, „Descălecat” și „întemeiere” în istoria Țării Românești, în „Revista de istorie”, nr. 1 1980, p. 34—61; Sergiu Iosipescu, *Letopisețul cantacuzinesc și tradiția istorică a originilor principatului Țării Românești*, în „Revista de istorie” nr. 10/1980, p. 1 875—1 890.

* Admirabila operă a Direcției Generale a Arhivelor Statului (Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, vol. III, 1621—1623, București, 1977 și vol. IV, 1633—1639, București, 1981) ne-a stat de îndemn scoțind în relief mai ales aspectele sociale și economice evidențiate în studiul nostru, dar care devin necesare cercetătorului epocii lui Matei Basarab. Din cele două importante culegeri de documente bucureștene (George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, 1594—1821, București, 1960 și 1634—1800, București, 1982; Muzeul de istorie a orașului București, *Documente privind istoria orașului București*, 1960) numai aceea editată de muzeu a acordat atenție unui singur document din această perioadă (*Documente privind istoria orașului București*, București, 1960, p. 29). Alte câteva zeci de documente aflate în patrimoniul muzeului așteaptă un nou prilej pentru a putea fi puse în circuitul științific de investigație a domniei atât de prestigioase a lui Matei Basarab.

- 3 1633 (7141), iunie 16. Zapisul logofătului Stoica din Liperești prin care vinde 100 de stinjeni cu 60 de bani stinjenul logofătului Radu din Țigănești. Menționează că „această moșie ce scrie mai sus mi-au fost de baștină de la părinții mei”.
27.514.SF. 3764, orig. rom. o foaie (25 × 37 cm), 2 sigilii inelare în tuș negru.
- 4 1634 (7142), martie 12. Zapisul paharnicului Tanasie cu feciorii săi: Pătru, Ștefan și Mihai prin care vinde vătafului Vintilă 500 de stinjeni cu 20 de bani stinjenul la Berciugov. „Și cu rumânii ce se vor afla în această parte de ocină”. „Iar de să mai vor afla stinjeni de ocină mai mulți iar să-i plătească ca și ceilalți. Însă de se vor afla rumâni pe această ocină de moșie să aibă pace de către Vintilă vătaf”.
28.606.SF. 4229, orig. rom. difolio (21 × 29 cm), filigran, trei sigilii inelare în tuș negru.
- 5 1634 (6143), decembrie 20. Zapisul lui Negoslav „cu feciorii mei anume: Mircea și Stan și Nedelcu din Dălbănești și cu câți feciori ne va dăruî Dumnezeu” prin care „să se știe că ne-am vîndut să fim rumâni în vecie cu partea de ocină den hotar până în hotar”, marelui vornic Hrizea „derept bani gata 3000”. „Și ne-am vîndut de a noastră bună voe și fără de nici o silă și cu știrea tuturor megiașilor den prejurul locului, den sus și den jos”. „Și cîndu ne-am vîndut fost-au mulți boiari”. Printre aceștia: Dediul din București și „Cădea ot tam și Panga ot tam”.
13.749.SF.2279, orig. rom. difolio (21,5 × 31 cm), filigran, cinci sigilii inelare și amprenta digitală a lui Negoslav în tuș negru.
- 6 1635 (7143), ianuarie 3. Matei Basarab vv întărește spătarului Gheorghe și fratelui acestuia, postelnicu Pătru, fiii vornicului Ivașcu, stăpînire peste a opta parte din satul Băleni județul Dimbovița dăruită de banul Hrizea.
27.206.SF.3488, orig. slav. pergament (51 × 35 cm), invocația simbolică, inițiala și monograma ornate în chinovar, sigiliu timbrat, semnătura originală a domnului.
- 7 1635 (7143), ianuarie 18. Zapisul lui Toma din Mocești prin care vinde 70 de stinjeni de ocină cu 6 costande stinjenul căpitanului Lupu din Lapoș. Ocina fusese cumpărată de Toma de la portarul Stoica.
37.344.SF.5414, orig. rom. o foaie (21,5 × 27 cm), filigran.
- 8 1635 (7143), martie 10. Matei Basarab vv întărește marelui vornic Ivașcu satul Trănsanii din județul Ialomița, rumânii și tot hotarul.
27.205.SF.3487, orig. slav. hîrtie, o foaie (28 × 42 cm), invocația simbolică, inițiala și monograma ornate în chinovar, sigiliu timbrat, semnătura originală a domnului.
- 9 1635 (7143), aprilie 22. Zapisul marelui ban Hrizea prin care dă la nașterea „acestui cocon anume Dumitru feciorul Radului logofătul Dudesco ca să-i fie ocină în Ciurnenic însă toată partea mea cît am avut cumpărătoare de la Turturea paharnicul de Glina. O cumpărare în a doua domnie a lui Radu Mihnea (1620—1623) cu 17 ughi. Copilul Dumitru era „nepot de fecior fratelui nostru Jupan Dumitru Dudesco vel vistier”.
33.855.SF.5378, orig. rom. hîrtie, difolio (28,5 × 41,5 cm), filigran, șapte sigilii inelare în tuș negru.
- 10 1635 (7143), aprilie 27. Zapisul celor opt săteni din Brănești, județul Saac prin care încredințează că au cumpărat ocină în satul Budurești, dar nu din partea de moșie a marelui stolnic Vasile Pandur. „Noi toți 12 boieri hotarnici am luat la iniiolocul nostru de ne-au hotărît și ne-au scris toate cumpărăturile noastre”.
37.343.SF.5413, copie. sec. XVIII, rom. o foaie (21 × 32 cm), filigran, opt locuri pentru amprente digitale.

Cărturari români despre idealul neamului

Cînd Nicolae Bălcescu afirma, cu mai bine de un veac în urmă, că „românii și-au vărsat sîngele... pentru apărarea civilizației și a libertății”¹, el da expresie unui demers istoric obiectiv al poporului român pentru propria sa propășire. Bălcescu nu a fost „doar” istoricul și revoluționarul pașoptist, el fiind deopotrivă și exponentul cel mai reprezentativ al „junei” intelectualități române de atunci, animată de profunde și înalte idealuri patriotice. Prin el și cu el, cărturărimea română — istorici, filosofi, economiști, literați, oameni de știință și de artă, dascăli, publiciști și mulți alții — s-a afirmat în planul realităților naționale ca promotoare activă și partizană hotărîtă a luptei pentru unitate și neamul român.

De la Grigore Ureche, Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino sau enciclopedistul de faimă europeană, Dimitrie Cantemir, pînă la 1918 — momentul împlinirii depline a dezideratelor de unitate și independență națională — mințile luminate ale neamului, într-o perpetuă autodepășire a condiției lor intelectuale, au impus definitiv conștiinței publice originea daco-romană a neamului, permanența viețuirii lui în vatra străbună, dreptul și nevoia refacerii țării în rotunjimea hotarelor ei tradiționale, precum și a obținerii, cu orice preț, a slobozeniei naționale. Este de la sine înțeles că nu toate și nu totul au fost clare dintr-un început. Au fost necesari ani și decenii de căutări, nu o dată în condiții dramatice, date fiind opreliștile așezate cu „dărnice” în calea efortului lor de către opresorii străini. Au reușit, totuși, cu prețul unor încercări care și-au cucerit de mult prețuirea și respectul generațiilor ce le-au urmat.

În preajma evenimentelor revoluționare de la 1848, ca un firesc și așteptat rezultat al îndelungatelor strădanii de identificare a căilor și mijloacelor de realizare a unității naționale și de obținere a neamului, intelectualii români găseau întemeiat să aprecieze: „Cu un teritoriu îmbucătățit și împărțit ar fi cu neputință pentru români să se împotrivescă prin ei înșiși puternicelor imperii care îl înconjoară”². În aceste condiții, considerau ca potrivită fuziunea „întregului popor român” într-un stat național unitar și independent. „Avem datoria să redăm o patrie independentă tuturor membrilor risipiți ai neamului nostru”³ — proclamau ei solemn, cu conștiința că idealul era nu numai posibil, dar și realizabil.

Revoluția de la 1848 din Țările Române, deși înfrîntă prin intervenția armată a imperiilor învecinate, a confirmat, prin forța faptelor, realismul viziunii conducătorilor ei asupra căilor de acțiune, în contextul raporturilor politice externe din acea epocă. Programul revoluției, în care unitatea și independența se situau în prim-planul obiectivelor prioritare ale societății românești, a fost acceptat și recunoscut de mase drept „cartă” fundamentală a aspirațiilor și demersului lor istoric. Era în aceasta o cîntărită evaluare a gîndirii înaintate a intelectualității, precum și o încredere, matur acordată, disponibilităților ei mobilizatoare și acționabile. Cu un astfel de gir și cu o asemenea responsabilitate, cărturărimea română s-a situat la înălțimea comandamentelor socio-politice din acele vremuri, fiind mereu mai angajată, mai activă, mai dinamică în eforturile pentru împlinirea, cu un ceas mai devreme a dezideratelor vitale ale poporului român. Ea este prezentă pretutindeni, lucrînd cu devoțiune și simț patriotic: în funcții politice și administrative, sprijinind guvernele în eforturile lor constructive care vizau unitatea și independența, fie din interior, fie peste hotare, pe canale diplomatice; în exercițiul îndatoririlor didactice, în cadrul cărora un important rol a fost

¹ N. Bălcescu, *Comentarii asupra bătăliei de la Cîmpii Rigăi sau Covașna (17, 18, 19 octombrie 1448)*, în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, ediția din 1974, p. 86.

² P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ion Cîmpineanu pentru unitatea națională a românilor*, Cluj, 1924, p. 26.

³ *Ibidem*, p. 14.

acordat procesului educațional în spirit patriotic; în publicistică, din care s-au străduit — și au reușit — să facă un instrument eficient de mobilizare a opiniei publice și de afirmare, cu depline temeiuri, a drepturilor legitime ale românilor; în manifestările literar-artistice, înțelese ca mijloace de educație națională și estetică a maselor, prin intermediul imaginilor poetice sau grafice, precum și a celor specifice beletristicii.

Istorici, filosofi, lingviști, juriști, geografi ș.a., într-un unic și cuprinzător front de inițiativă intelectuală, au militat cu frenezie patriotică pentru a da țării „mîntuire de subț stăpînirea streinilor”, cum afirma, cu îndreptățire Nicolae Bălcescu.

Obiectivul independenței, în epoca postrevoluționară, privit în legitimă conexiune cu dezideratul unirii, a dobîndit o remarcabilă consistență materială prin proclamarea lui deschisă în publicații, scrieri beletristice sau cu caracter politic, conferințe, expuneri etc.; prin activizarea maselor de producători, al căror spirit democrat-revoluționar a fost întreținut și stimulat de către numeroși oameni de carte; prin sporirea eforturilor diplomatice ale țării pentru recunoașterea pe plan extern a necesității proclamării independenței de stat a României.

Fundamentul acțiunii politice pentru obținerea neatîrnării — substanțializat în urma unirii Moldovei și Țării Românești în 1859 — l-a constituit dreptul sacru al poporului român asupra propriului său destin, drept încălcat prin forța armelor de către cîmpotopitorii străini. Strădanile fruntașilor intelectualității în justificarea actului proclamării independenței au făcut ca, în preajma declanșării războiului din 1877—1878, *întreg poporul român să fie pregătît a face față oricărei alternative în tentativa cuceririi neatîrnării*, inclusiv pe calea luptei armate.

Un aport care are substanța unei necesare evaluări l-a constituit demersul tinerei mișcări socialiste, afirmată, încă de atunci, ca purtătoare a idealurilor patriotice de unitate și independență. „Azi însă e timpul cînd românii, în avîntul și entuziasmul suvenirilor trecute, iau arma pentru a-și apăra independența”⁴ — releva „Socialistul”, organ de presă al Cercului socialist din București. Într-adevăr, așa cum afirma gazeta socialistă, românii, după proclamarea unilaterală a independenței de stat la 9 mai 1877, au luat armele pentru a o pecetui definitiv în istorie. Pe cîmpul de onoare și în spatele lui, acolo unde se lucra pentru susținerea frontului, alături de țărani, muncitori și meseriași, s-au aflat, în primele rînduri și numeroși cărturari, care au făcut fală spiritelor luminate românești de atunci, ca și de mai tîrziu.

Medici, farmaciști și studenți de la Facultatea de medicină, cum au fost Nicole Codreanu, C. Stăncescu, I. Niculescu, Al. Spiroiu, Gh. Sabin — din Vechiul Regat, Nicolae Gancea — din Transilvania, Dionisie Bucevșchi — din Bucovina, s-au înrolat voluntari în armata română, făcîndu-și datoria în condiții dintre cele mai dramatice. Alături de oșteni, immortalizîndu-i în scene de neuitat, îi întîlnim și pe artiștii plastici Nicolae Grigorescu, George Demetrescu-Mirea, Sava Henția, Carol Popp de Száthmar.

Cu inima de român au simțit și judecat bravura de arme a confracților aflați în bătălii la sud de Dunăre și scriitorii, precum și oameni de știință. Nemuritoare vor rămîne creațiile lui Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Andrei Mureșanu, Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Ioan Slavici, Al. Odobescu, N. Gane realizate chiar în timpul încheștării cu turcii sau imediat după război, precum și cele datorate lui Iacob Negruzzi, George Coșbuc, Al. Davilla, Al. Macedonski, George Sion, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Ioan Nenițescu etc. de mai tîrziu.

Vibrațiile patriotice ale versurilor unor lirici români din timpul acelor evenimente au inspirat pe unii compozitori precum Ciprian Porumbescu, Gh. Scheletti, Titus Cernea, D. Doca, Iacob Mureșianu și alții.

Sugestive sînt, în acest context, afirmațiile lui Frederic Damé, din decembrie 1877, privind motivațiile neabănuitelor deschideri ale literaturii și artei românești din chiar momentul coliziunii armate româno-turce din acel an. Pătrunzînd fenomenul, el îi descifra astfel cauzele: „România amenințată în interesele sale cele mai scumpe, călcată în drepturile sale cele mai netăgăduite, și-a aruncat batalioanele voioase dincolo de Dunăre, și după două veacuri de nemișcare, de inerție, ea a avut din nou eroi și martiri...”

Cînd inima unui popor tresare, geniul său își desfășoară aripile și-și ia avînt puternic spre sferele eterne ale artei...

⁴ „Socialistul”, anul I, nr. 1, din 26 mai 1877.

Atunci geniul național produce operele sale cele mai frumoase⁵.

Cu rezervele firești asupra așa zisei inerții românești, recunoaștem în rest justetea afirmațiilor istoricului francez, atât de legat sufletește de români.

Stimulată în eforturile ei de cucerire a independenței de stat, națiunea română nu numai că și-a exprimat disponibilitățile ei creatoare, dar, mai mult, a înțeles că nu era departe ziua ca independența să fie dublată și de realizarea mult rîvnitei reîntregiri statale. Și atunci, în acea perioadă de mari eforturi colective, intelectualitatea s-a aflat pe deplin angajată în opera de consolidare a independenței și de apropiere a momentului unificării naționale. Sint de mult cunoscute contribuțiile intelectualilor români la susținerea cauzei naționale din epoca premergătoare Marii Uniri din 1918. Pe plan literar, artistic și științific o pleiadă de cărturari de mare prestigiu ai neamului românesc au folosit orice mijloace și orice prilej de a releva semnificațiile cuceririi independenței, de a sublinia necesitatea înfăptuirii unității național-statale, de a acționa nemijlocit, în consens cu voința întregului popor, pentru unitate și independență. Dezideratul politic al luptei românilor — un „stat puternic, o solidă și viguroasă unitate politică, pătrunsă de convingerea că acesteia Româniilor Mari îi este rezervat un mare viitor“, postulată de Mircea Rusu-Sărianu în „Tribuna“ din 3 ianuarie 1914 — a reprezentat referențialul eforturilor concentrice ale intelectualității române din acele vremuri încărcate de neliniști, dar și de nestinse speranțe într-un viitor mai bun al țării.

1918, cu a sa unică izbîndă românească întru împlinirea visului reunirii tuturor fiilor patriei române în hotarele lor strămoșești, încorporează, într-o dimensiune distinctă și într-un înconfundabil orizont de specifice contribuții, aportul de substanță al intelectualilor din întreg spațiul românesc. Marea Unire era expresia dăinuirii de veacuri a voinței de reîntregire și era deopotrivă consecința obiectivă a evoluției istorice a poporului român. „Ceea ce n-au putut realiza domnitorii la timpul respectiv — relevă tovarășul Nicolae Ceaușescu — au continuat alții: la '48, în '59, în '77, în 1918 și prin voința unanimă a poporului s-a înfăptuit unitatea statului nostru național. Nu a fost rezultatul nici unui tratat de pace, nu a fost voința unei puteri din afară; unirea a fost rezultatul voinței poporului român, dornic de libertate și independență“⁶.

Odată cu Unirea se da o nouă măsură independenței naționale, în sensul extinderii exercițiului ei benefic asupra întregului teritoriu românesc. Consfințite în tratatele de pace postbelice, unitatea națională, independența și suveranitatea României s-au extrapolat în realități de necontestat, în deplină concordanță cu drepturile istorice și aspirațiile națiunii române.

Reconstrucția țării reîntregite, operă de anvergură și de mare complexitate, a chemat la datorie pe toți locuitorii României, fără deosebire de naționalitate. Dezvoltarea remarcabilă a științelor, artelor și literaturii, într-un cuvînt a culturii românești, cu numeroase și originale contribuții la patrimoniul spiritualității universale, a fost răspunsul dorit și așteptat al intelectualilor.

Nu a trecut însă multă vreme de la încheierea primei conflagrații mondiale și spectrul amenințărilor războinice avea să se contureze tot mai pregnant. Protagonisții — Ungaria horthystă, Italia mussoliniană, Japonia militaristă și Germania hitleristă — avînsînd doctrine revizioniste și revanșarde, au rupt echilibrul păcii postbelice, promovînd deghizat, apoi fățiș o politică de revizuire teritoriale. Vizată direct, România s-a manifestat în continuare ca un factor de stabilitate, pace și concurență internațională, în spiritul orientărilor ei politice tradiționale.

Intr-un glas cu întreaga națiune, intelectualitatea, fără deosebire de naționalitate, s-a manifestat dîintr-un început ca adversară hotărîtă a fascismului și revizionismului, aflîndu-se mereu mai angajată în lunga și dramatica bătălie pentru apărarea teritoriului și a ființei naționale a poporului român. Filonul său tradițional — democratic s-a aflat în ireductibilă opoziție cu cele mai grave amenințări la adresa păcii și civilizației omenirii. Stau mărturie acestei poziții zecile de publicații antifasciste („Buletin de acțiune împotriva fascismului“, „Alte zări“, „Clopotul“, „Ecoul“, „Cuvînt nou“, „Umanitatea“, „Veac nou“, „Indrumarea“, „Lumea nouă“, „Proletarul“, „Népakarát“, „Szekelyföldi Népakarát“, „Raza“, „Horia“, „Atlas“, „Banater Deutsche Zeitung“, „Tempo“ s.a.), editate de intelectuali cu vederi democratice, de comuniști sau simpatizanți ai lor, social-democrați, socialiști unitari etc.; numeroasele organizații de masă, asociații, societăți cu caracter antifascist sau

⁵ Frederic Damé, *Arta în timpul reșbelului. Schițe pentru schițe*, Tipografia „Românul“ Carol Göbl, București, 1879, p. 10—11.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 3, Editura Politică, București, 1969, p. 697—698.

antirăzboinic, precum „Liga drepturilor omului“, „Blocul muncitoresc-tărănesc“, „Comitetul național antirăzboinic“, „Comitetul național antifascist“, „Liga muncii“, „Frontul plugarilor“, „Blocul pentru apărarea libertăților democratice“ și multe altele, care au acționat cu energie și eficiență împotriva pericolului fascist intern și extern, exercitând o largă influență asupra opiniei publice românești; participările la manifestările cu caracter antifascist și antirăzboinic organizate în străinătate, la lupta cu arma în mână a poporului spaniol împotriva franchiștilor și a intervenției Germaniei hitleriste, la mișcările de rezistență din Europa, la sprijinirea diplomatică și materială a popoarelor căzute victimă agresiunii fasciste.

Publicistica antifascistă, ca și manifestările interne și internaționale cu aceeași orientare au fost susținute de nume prestigioase de cărturari români.

Din nefericire pentru România, ca și pentru întreaga omenire, cu toate marile, dramaticele și epocalele bătălii împotriva „ciumei brune“ și a acoliților ei, războiul mondial n-a putut fi împiedicat. S-a dovedit și în acei ani de tragică experiență că oamenii de cultură români n-au cedat pasul, numărându-se printre animatorii și susținătorii mișcării de rezistență antifascistă și antihitleristă, în cadrul căreia rolul determinant a revenit Partidului Comunist Român. Nu a fost simplu și deloc ușor. Au fost necesare susținute eforturi, desfășurate în condiții amenințătoare vieții și libertății lor. Au învins totuși, împreună cu întregul popor ai căror fii erau, insurecția victorioasă din august 1944 deschizând calea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă.

La aniversarea a 108 ani de la proclamarea independenței de stat a României și a patru decenii de la înfringerea fascismului de către coaliția antifascistă, la care România a avut o importantă contribuție militară, economică și umană, în perspectiva timpului care a trecut, ca și în lumina propriei sale participări la această uriașă încercare de forțe, intelectualitatea română transpare ca fiind animată de cele mai nobile și înălțătoare simțăminte patriotice, profund atașată idealurilor de pace ale umanității.

În strădania noastră de a releva angajarea activă și de substanță a celor mai luminate minți ale neamului la împlinirea și apărarea dezideratelor de unitate națională și independență ale poporului român, ilustrăm acest material cu câteva documente selectate din Arhivele Statului București. Ele sînt redată în ordine cronologică, fie integral, fie în părțile lor esențiale. Nu au fost citate sau utilizate în textul articolului pentru a păstra nealterat propriul lor mesaj, fără alte comentarii.

FLORIAN TĂNAȘESCU

1

1856 ianuarie 19, Iași. Memoriu (fragmente) semnat de Mihail Kogălniceanu prin care solicită anularea interdicției editării publicației „Steaua Dunării“.

La 1840, fiind redactor („Daciei literare“) am scris un articol despre voiajul principelui Demidof în Principate, carele după ce i-au încuviințat de Secretarul Statului ce atunci era beizade Iorgu Sutu, i-au și împărțit la abonați. Trii zile în urmă Domnul Mihail Sturza miniindu-se pentru că în acel articol era citat proverbul *peștile de la cap se împute*, și dînd de temei că *jurnalul meu era nepotrivit cu împregiurările politice ale țarei*, adică că era *în contra Rușilor*, ordona suprimarea foaiei, iar pe mine carele eram odiotantu al său, mă destituă din postul meu [...]

Opinia publică dar rostindu-se în contra poruncei Domnului Sturza, o poruncă ce era de natură de a înăduși presa în care patrioții de atunci vedeau, precum văd și patrioții de acum un puternic accent al dezvoltării naționalității, libertății și progresului principatelor [...] un jurnal care în programul său, și în fiecare linie pentru cele din afară și-au exprimat simpatiile și recunoștința pentru puterile aliate ce pe gloriosul lor steag au înscris: *apărarea driturilor principatelor*, iar în cele din lăuntru au zis zilnic și necônținut respect autonomiei și legalității, care în toate numerile care au apărut și au lăudat orice reformă folositoare, orice faptă națională și generoasă — fie ori din ce parte au venit — care tuturor partizanilor au zis *unire și liniște* un asemenea jurnal n-au putut să aibă tendinți nepotrivite cu împregiurările, oferă dacă guvern ar avé alte priviri decît aceale care

însuflețesc astăzi pre puterile Europei ce se luptă în favoarea noastră, alte scopuri decât acele care formează dorințele întregii nații Românești din principate. Motivul învinovățirii se putea înțelege pînă la 1854 cînd influența rusească exista în țară și cînd protectorii rușei impuneau Domnilor măsuri antinaționale : iar astăzi cînd Europa voește dezvoltarea naționalității și a progresului românilor, acest motiv întrebuițat și de Domnul Mihail Sturza la 1840 este un *anacronism* spre a nu zice mai mult. Numai un guvern neromân ar putea învinovăți o foaie românească care apără unirea și autonomia principatelor, că are o tendință nepotrivită cu împregiurările din lăuntru și din afară.

a D-voastre [...]

M. Kogălniceanu

Iași

Anul 1856 Gănar 19

Arh. St. București, Fond Kogălniceanu, mapa nr. 1

2

1876 decembrie 13/2 Paris. Scrisoarea (fragment) expediată de N. Nanu în care transmite celor din țară unele ecouri franceze despre pregătirile de război ale României împotriva Imperiului Otoman.

Paris 13/2 Decembrie 1876

Sărut mîinile moșule Neculai,

Pe aici se aude că vă pregătiți grozav de război ; mărire și glorie să dea D-nezeu Românilor. Dar Francezii <i> zic că România stă „ca feru cînd e pus între ciocan și ilău“, mi se pare că nu se prea greșesc, ocupîndu-mă cu codu civil și dreptul roman ; n-am ce spune politic de pe aici, atîta că Francezii is foarte liniștiți, nici n-au gînd de război ; și-au făcut rîndul, acum vin alții între care și Români ; să le ajute D-zeu ca steagul Românesc să filfie în Stambul, piața unde a fost ucis C. Brâncoveanu cu familia.

Arh. St. București, fond Zarifopol. Familial, mapa nr. 100.

3

1877 iulie 19. Scrisoare adresată soției de dr. Gh. Sabin de pe frontul din Balcani în care se relevă bravura ostașilor români.

(1)9 J(u)lie 1877

Dragă Marie,

Astăzi sunt douăzeci și una de zile de cînd ne-am despărțit, timp foarte lung pentru noi care eram obișnuiți a fi totdeauna unul lîngă altul. Cu toate astea cauza care m-a determinat la această lungă zăbavă este așa de mare, așa de nobilă încît înaintea ei vom îneca în noi orice sentiment care ne privește pre noi amîndoi. Eu dragă, deși trăiesc rău pre aci, deși sunt departe de tine, de cîte am văzut și cît serviciu am adus acelora care lipsiți de orice încurajare a familiei lor, mă compensează îndestul. Cît ne vom vedea și voi descrie pre larg toate cîte am observat asupra bravilor noștri soldați. A<u> trebuiut zilele de durere și de doliu ca acestea pentru ca să ne putem cunoaște pre noi înșine și pentru ca să scriem (?) cîtă bravură și cîtă inimă nobilă acopere căciula țaranului nostru. Este destul ca să-ți spui dragă că sunt opt zile <de> cînd am tăietu picioru la un soldat din Vinători, anume Vasile din Ploiești, și care a suferit operațiunea cu un curagiu demn de un Român și în urma operațiunii i-a dat un pahar de vin pe care dînsul l-a luat, s-a uitat la picioru care-i lipsea și l-a băut zicînd : „Să trăiască armata Română“ ; eu care eram lîngă dînsul l-am privit, m-a<u> înecat lacrimile, văzînd acest brav care rămînea infirm pentru restul vieții sale și care nu avea nici un regret. Scene de acestea am văzut multe.

Mari află dragă că spitalul nostru are 50 paturi și că răniți<i> noștri sunt foarte mulțumiți de îngrijirea care li se dă aci. Eu sunt medicul principal al Spitalului — și ca dame avem pre D-na Roset<t>i și pre bătrâna Cantacuzină. Mai toată ziua o petrecem în spital, glumind și consolind pre acei ce nu știu să precupească singele lor cind este vorba de Patrie.

Eu dragă cred că peste o săptămînă să mă întorc, te voi anunța prin depeșă de ziua plecării mele [...]. Dl. Iorgu vei afla că este foarte bine, că a fost în foc, dară n-a fost atins de nici un glonț. De la soldați<i> lui răniți am aflat că nu-i este frică și că a știut în capul plutonului lui să meargă înainte. Cred că să mă duc să-l văd [...]

Dr. Gh. Sabin

Arh. St. București, fond Nenișor, Familial, mapa nr. 27.

4

<1917>. Carte poștală militară expediată de pe frontul din Moldova de generalul N. Petala în care se relevă eroismul armatei române.

Carte poștală militară

(L.S.)

Armata de operații

Liberă expediere.

Doamnei Rosette Petala

La Iași

str. Anastasie Panu, 4

Scumpa mea! Dumnezeu ne-a ocrotit din nou, întărind inima și brațul ostașilor noștri cari la Joia (?) au dat unei divizii bavareze, care năvălise în țară, o lecție strașnică, nu numai că au stîlcit-o, aruncînd-o peste hotar, dar i-au luat întreaga artilerie. Comunicatul nostru extrasobru vorbește și de data asta în mod laconic, dar victoria alor noștri a fost splendidă, ea va înfrîna mîndria nemțească și va ridica curajul și încrederea alor noștri. Am avut norocul în aceste 3 zile glorioase să mă găsesc în capul oastei.

Sus inimile, Vă îmbrățișează pe toți
N. Petala

Arh. St. București, fond generalul N. Petala, mapa nr. 27.

5

1933 februarie 8, Viena. Fragmente din raportul Serviciului de presă al Legației României de la Viena, semnat de Lucian Blaga, în care se relevă atitudinea antirevizionistă a sașilor și șvabilor din Transilvania și Banat.

Legațiunea regală a României
serviciul de presă
nr. 36

Wien, 8 februarie 1933
IV, Prinz Eugenstrasse, 60

Domnule Director

Am onoare a vă comunica următoarele:
Germanii din România față de stat

În conversațiile ce le-am avut cu diverși oameni, despre care știu precis că sînt în situația de a avea asemenea informațiuni deoarece ei umblă anume să se informeze în această direcție, aflu că tineri șvabi din Banat, Ardeal și tineri sași din Ardeal se exprimă față de confracții lor întru limbă din Austria și Germania

— *contra revizionismului unguresc*, adică oricărei propagande pentru o realipire a Transilvaniei sau Banatului la Ungaria. Informatorii mei înșiși constată cu plăcere această atitudine a tineretului german din Banat și Ardeal — ca fiind un simptom îmbucurător al prefacerii sufleștei de la generația mai veche la generația mai nouă [...]

Arh. St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Serviciul Presă externă, dosar nr. 404/1932, f. 67

6

1933, martie 10, Bruxelles. Raport (fragment) al Serviciului de presă de la Legația României în Belgia privind poziția fermă antirevizionistă a delegaților români la reuniuni cu caracter internațional

[...] Precum am spus în raportul săptăminal, presa a publicat fără comentarii ample, textele pactului Micii Înțelegeri, dar într-o conversație pe care am avut-o cu domnul Ooms, directorul presei din Ministerul Afacerilor Străine, D-șă mi-a spus că această chestiune este urmărită de foarte aproape și cu mare interes, atât la Minister cât și în lumea politică. Noua orientare a Micii Înțelegeri este considerată ca o mare lovitură dată tendinței de revizuire a tratatelor; iar Domnul Holmann, directorul jurnalului „L'Indépendance Belge” a lăudat sistemul, ca singurul ce poate fi adoptat de o țară mică, pentru a-i permite o politică independentă.

La Uniunea internațională a Asociațiilor pentru S.D.N.¹ delegații români au avut o atitudine, pe cât de împăciuitoare, pe atât de fermă, atât în chestiunea traficului de arme cât și a propagandei revizioniste, obținând ralierea Consiliului la punctul de vedere românesc [...]

Arh. St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa externă, dosar nr. 121, f. 171.

7

1934 martie 14, București. Fragmente din conferința directorului Institutului de demografie și recensământ, dr. S. Manuilă, intitulată „Securitatea colectivă și revizionismul. România și revizionismul. Considerațiuni etnografice și demografice”.

Prin ciclul de conferințe asupra securității colective și a revizionismului, Institutul social român și-a propus să lumineze toate laturile acestei importante probleme. Unul dintre aspectele importante, și care a determinat actuala așezare a granițelor Europei moderne a fost suprapunerea granițelor politice, limitelor etnice ale diferitelor neamuri. Deci factorul etnografic și cel demografic a exercitat o influență covârșitoare asupra spiritului tratativelor de pace, de pe urma cărora s-a creat noua ordine în Europa.

Acum când s-a pornit o acțiune concentrică împotriva ordinei actuale a Europei, ieșită din Conferința păcii pe temeiul principiilor drepturilor de auto-determinare a popoarelor, se cuvine să luăm în examinare această problemă, pentru a vedea, dacă nu cumva acest principiu este eronat, lipsit de temei sau dacă — după cum se afirmă de revizionisti — acest principiu sacrosanct a fost aplicat în mod nedrept și numai în defavoarea puterilor învinse [...]

Care a fost harta etnografică a românilor în preajma războiului? Populația românească se întindea în afară de granițele țării vechi, în două direcții principale spre Est și spre Vest.

În nici o direcție nu există o linie de demarcație care să separe populația românească de alte neamuri. Nici chiar limitele geografice serioase [...] nu au putut împiedica elementul românesc de a trece pe malurile opuse și a întemeia așezări românești definitive și nici pe elementele neromânești, de a se infiltra în teritoriul actual al României, spre a forma insule de minorități etnice.

¹ Adică Societatea Națiunilor.

Din acest fapt derivă consecința inevitabilă a imposibilității de a se trasa o linie de graniță care să aducă la matcă pe toți românii și să evite incorporarea în România și a populației de alt neam [...]

Linia graniței noastre de Vest este însă aproape matematic suprapusă liniei de demarcație etnică, așa după cum a fost căzută această linie de către toți oamenii politici, unguri și români.

Recent, sociologul maghiar Jászi Oskár a construit o hartă în care delimitarea etnică dintre români și unguri a fost făcută pe baza memoriilor lui Ludovic I Kossuth cel mai mare naționalist al rasei maghiare și conducătorul ungarilor din 1848. Această linie coincide aproape matematic cu actuala graniță a țării noastre.

Arh. St. București, fond dr. S. Manuilă, pachetul XII, mapa 102.

8

1934. Copie de pe raportul nr. 9194 al Inspectoratului regional de poliție Chișinău privind editarea, la Paris, a publicației anti-fasciste „Studentul nou”.

DOMNULE DIRECTOR GENERAL

Avem onoare a înainta spre știință alăturatul ziar intitulat „Studentul nou”, anul I, nr. 1 din 8 aprilie 1934, editat la Paris, organ al studenților români din străinătate.

Acest ziar este de nuanță antifascistă și contra războiului.

Ca, aderenți, dintre profesorii universitari români, au printre alții pe d-nii Dr. C. I. Parhon și Constantinescu-Iași din localitate și vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se comunice dacă acest ziar poate fi lăsat liber.

Inspector general

(ss) Cristea

Arh. St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale. Presa externă, dosar nr. 505, f. 4.

9

1936 februarie 4, Bruxelles. Extras dintr-un raport săptăminal de presă al Serviciului de presă din cadrul Legației României la Bruxelles privind personalitatea ministrului de externe al României, Nicolae Titulescu.

(„) Le Soir („) du II/4/36 [...]

Domnul Titulescu european

România este cunoscută în Occident și toată Europa ca și M.S. Regele și ministrul M.S., Domnul Titulescu.

S-a luat D-lui Titulescu un interview în plină afacere a denunțării Tratatului de la Locarno de nemți și în timpul când D-lui se pregătește să plece la Paris.

Domnul Titulescu cu toată ora gravă a momentului a dat corespondentului toate detaliile cerute. Domnul Titulescu este un european în toată puterea cuvântului. Acest român, format de la război la școala de la Geneva, înțelege ca nici un altul că Europa este singura realitate la care trebuie să se atașeze. În afară de Europa nu este salvare pentru popoarele ce compun vechiul nostru continent.

Și în cuvântul Europa — D-lui înțelege și Rusia ca și celelalte state.

De mult timp D-lui s-a forțat să pue un termen deferendului ce separă Moscova de București [...] Pentru Domnul Titulescu, un acord româno-rus, o întărire a Micii Înțelegeri, o legătură cu Înțelegerea Balcanică și grație solidarității ce există între Rusia și Turcia nouă, între Moscova, București și Ankara, sint bazele înseși a(le) păcii.

Dar nu la București, Praga sau la Belgrad se va găsi răspunsul, ci la Londra și Londra¹ și mai cu seamă la Geneva, asupra îngrijorătoarei probleme <a> Europei întregi.

¹ Conform cu originalul.

Arh. St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale. Presa externă, dosar nr. 443/1933, f. 86—87.

10

1939 noiembrie 28. Articol cu caracter antirevizionist semnat de profesorul Nicolae Iorga.

ISTORIA RĂSPUNDE PRETENȚILOR

Să vorbim față, lăsând la o parte politica struțului cu capu-n nisip.

Ministerul de Externe al Ungariei ni cere, pentru ca relații(le) care ni se spusese că sînt bune să se „desinfecete”, îndeplinirea unor anume „condiții”. Trebuie ca „Bucureștii” „să se puie pe terenul realităților”, „inspirîndu-se de *ideile epocii*”. Astfel „*Istoria*” va cădea cu toată greutatea ei asupra României.

Trei lucruri deci, în această tonitruantă somație : „realitățile”, „ideile epocii” și „greutatea istoriei”.

Ministrului de la Pesta iată ce-i răspunde un istoric :

„Realitățile” sînt imensa majoritate românească în ținuturile de peste munți pe care le stăpînește România, plătindu-le cu opt sute de mii de morminte.

„Ideile epocii” la oamenii cumînți sînt dreptul de a trăi al fiecărui popor pe pămîntul pe care-l muncește.

Iar cum „cade greu istoria” asupra țărilor o arată întreg procesul de iremediabilă lichidare a Ungariei supranaționale, căreia i-a urmat un Stat național, cu care, ca și cu Ungurii de la noi, dorim a trăi în relații de perfectă omenie, oricît s-ar aluneca în vorbe oameni care-și uită responsabilitatea.

N. Iorga

Arh. St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale. Presa internă, dosar nr. 345, f. 5.

Un dramaturg necunoscut: Nicolae Carageali-Costache

Nicolae Carageali-Costache¹, al șaselea membru al familiei care a dăruit culturii românești un număr însemnat de scriitori și actori², nu este cunoscut astăzi decît ca amănunt biografic al primului reprezentant al acestui filon fertil de artiști și scriitori.

G. Călinescu scria, într-o notă de subsol³, că Nicolae, fiul lui Costache, s-a născut la 17 septembrie 1860, că s-a însurat la 1 februarie 1891 cu Chiriachița Anton Popescu, cu care a avut trei copii, și că a îndeplinit diferite funcții la Administrația Regiei Monopolurilor Statului unde bănuim că, un timp, a fost coleg cu vărul său, Ion Luca, autorul „*Scrisorii pierdute*”.

În rest, istoriile literare nu fac nici un fel de mențiune, nici măcar pasageră, despre om sau despre încercările sale în domeniul dramaturgiei.

¹ Despre el vezi și Mihai Apostol, *Necunoscutul Caragiale* în „Revista muzeelor și monumentelor” seria „Muzeu”, nr. 1/1977, p. 94.

² Costache (1815—1877) actor și autor dramatic vestit în epocă ; Iorgu (1826—1894), actor de renume și autor dramatic uitat și aproape necunoscut astăzi ; Ion Luca (1852—1912), marele dramaturg ; Mateiu (1885—1936) autorul „*Crailor de Curtea Veche*” și al „*Pajerelor*” ; Luca (1893—1921), poetul dispărut prematur, ale cărui „stanțe” au apărut în volum abia după cincizeci de ani de la moartea sa : Luca I. Caragiale, *Jocul oglinzilor* — versuri publicate și inedite, Edit. Minerva, București, 1972, 271 p.

³ George Călinescu, *Studii și cercetări de istorie literară*, Edit. Tineretului, București, 1966, p. 54.

Cine a fost acest Nicolae Carageali-Costache am aflat, aşadar, de la G. Călinescu, dar ce a scris el constituie deocamdată o taină pe care documentele descoperite între timp nu o dezleagă decît în parte.

Prima piesă a tinărului Nicolae, o satiră la adresa partidelor politice din ţară, a fost încredinţată unui actor ce îşi începuse cariera dramatică, prin 1866, în trupa unchiului său, Iorgu Caragiale. Renumitul, între timp, I. D. Ionescu, imortalizat de Ion Luca în piesa „O noapte furtunoasă”, ca actor la grădina „Union”, juca acum, tot în Bucureşti, la grădina „Stavri” din strada Academiei. Spre sfîrşitul lunii mai 1884 deschisese stagiunea estivală⁴, în grădina amintită, şi era în căutarea unei piese care să atragă public şi care să contracareze concurenţa ce i-o făcea trupa de la grădina „Raşca” din apropiere. De aceea, oferta lui Nicolae Carageali de a-i ceda piesa sa „Liberali-Conservatori” îl entuziasmează. Era tocmai piesa potrivită. Ea pune mina pe rană, după cum putem deduce din titlu. Este şi motivul pentru care Direcţia generală a teatrelor, după ce li pune în vedere actorului I. D. Ionescu că „neconformîndu-se art. 146 din Regulamentul teatrelor... îi refuză reprezentarea piesei intitulate „Liberali-Conservatori”⁵, informa Prefectura Poliţiei Capitalei, în chiar ziua premierei, că piesa nu a fost aprobată de Comitetul teatrelor şi cerea să se ia măsuri pentru „a interzice reprezentarea piesei ... ce este afişată astă seară joi, 26 ale corentei”⁶ (iulie — 1884).

Nicolae Carageali locuia în acea vreme pe strada Dorobanţilor nr. 92. Nemulţumit de casă, de proprietar, sau de chirie, se muta în toamnă pe strada Polonă nr. 114. La prima adresă va mai scrie o „dramă originală, în trei acte şi în versuri, intitulată „Cocoşeau”⁷ pe care o va prezenta, la 25 octombrie, directorului general al Teatrului Naţional din Bucureşti spre a fi supusă Comitetului de lectură în vederea includerii ei în repertoriul teatrului. Nicolae solicita, cu acest prilej, să fie anunţat asupra datei şi orei la care piesa urma să fie lecturată, pentru a putea participa şi, eventual, „explica scenagiul şi parantezele piesii”⁸, adică indicaţiile de regie. Nu ştim ce s-a întîmplat sau ce anume l-a determinat pe tinărul autor să nu mai aştepte verdictul Comitetului de lectură şi să-şi retragă piesa, chiar în ziua următoare, 26 octombrie 1884⁹.

Nu trecea decît o lună şi tinărul N. Carageali-Costache (avea doar 24 de ani), se inscria, de astă dată, la concursul literar organizat de Teatrul Naţional din Bucureşti pentru încurajarea dramaturgiei autohtone. Nicolae prezintă la concurs o „comedie-dramă, în trei acte şi în versuri intitulată „Doctorul milos”¹⁰. Piesa avea 1200 versuri lungi a cîte 15—16 silabe. Ştim că printre concurenţi se afla şi vărul său primar, I. L. Caragiale, cu comedia „D-ale Carnavalului”, care a şi obţinut de altfel premiul concursului. Dar, ca şi prima oară, înainte de a se lua în dezbatere cele 12 piese prezentate la concurs, din motive pe care „le comunică verbal” directorului general al Teatrului Naţional din Bucureşti şi pe care deci nu avem cum a le şti, N. Carageali-Costache îşi retrage piesa la 9 noiembrie 1884¹¹.

Deci numai în cîteva luni, N. Carageali-Costache dă la iveală trei piese de teatru: „Liberali-Conservatori”, „Cocoşeau” şi „Doctorul milos”. Cu toate acestea, el rămîne pentru noi, pînă acum, o „enigmă” a dramaturgiei româneşti.

Patru ani mai tîrziu îl întîlnim în gazetărie. Era delegatul comitetului ce edita bisăptămînalul „Izbînda” ce a apărut la Turnu Măgurele între 5 iunie 1888—decembrie 1891¹².

Dar descoperirea cea mai importantă care destramă, în parte, misterul creat în jurul operei sale o constituie poemul dramatic editat de tipografia „Heliade” din Bucureşti în 1899, într-o mică plachetă însumînd 14 pagini, necunoscută istoricilor literari, care nu figurează în fişierul Bibliotecii Academiei R.S.R., ci se păstrează în biblioteca Liceului „I. L. Caragiale” din Ploieşti. Este vorba de „Eminescu murind”, apărut la zece ani de la moartea poetului naţional, care constituie un document istorico-literar necunoscut al epocii.

⁴ Arh. St. Bucureşti, fond Teatrul Naţional Bucureşti, dos. 737/1884, f. 34 şi 36.

⁵ Ibidem, f. 61.

⁶ Ibidem, f. 60.

⁷ Ibidem, dosar 728/1884, f. 11.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, dosar 757/1884, f. 31.

¹¹ Ibidem.

¹² Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Bucureşti, 1940, p. 453.

Duioasele versuri dedicate marelui Eminescu, pe care poate l-a și cunoscut personal, fie prin Ion Luca Caragiale, fie prin Iorgu Caragiale, exprimă atașament față de durerea poetului, înțelegere față de suferințele sale și o originală tratare a problemei dezbătute: conflictul dintre forța telurică și cea a sipiritualității umane.

Timpul în care se petrece acțiunea, după chiar spusa autorului, „aparține epocii în care Mihail Eminescu a murit” iar poemul se străduia ca, pe baza comentariilor relatate în presa vremii, și poate cunoscute direct de N. Caragiale, să prezinte lupta interioară ce se da între spiritul și trupul poetului. Tema ne amintește de „Divanul sau gilceava înțeleptului cu lumea sau județul sufletului cu trupul” (1698), opera filozofică a lui Dimitrie Cantemir.

Poemul, tentativă de înscenare dramatică fantezistă, nu are, desigur, reale potențe în această direcție, dar nuanța de comprehensiune față de luceafărul poeziei românești, unele note de reală sensibilitate poetică ce se degajă din el, elementele — chiar singulare — de îndeminare în ale versificației, epoca în care apare cit și faptul că alcătuiește un document istorico-literar necunoscut, care atenuează impresia de „mister” de care era învăluită creația sa dramatică, ne determină să-l semnalăm istoricilor literari ca pe o modestă contribuție la bibliografia capitolului „Eminescu” și „Caragiale” din literatura română.

MIHAI APOSTOL

1

1884 iulie 26, (București). Adresă a Direcției Generale a Teatrelor către Prefectura Poliției Capitalei prin care se cere interzicerea reprezentării piesei „Liberali-Conservatori” de Nicolae Carageali-Costache.

1884 iulie 26

Nr. 409

D-lui Prefect al Poliției, I. D. Ionescu, directorul trupei române, de la Grădina „Stavri” neîndeplinind art. 146 din Regulamentul teatrelor am onoare a vă ruga Domnule Prefect să binevoiți a interzice reprezentarea piesei intitulate „Liberali-Conservatori” ce este afișată astă-seară joi, 26 ale corenteii.

Primiți etc.

Arh. St. București, fond Teatrul Național București, dosar 737/1884, f. 60.

2

(1884 iulie 26, București). Adresă a Direcției Generale a Teatrelor către I. D. Ionescu, directorul Trupei române de la grădina „Stavri” prin care i se refuză acestuia reprezentarea piesei „Liberali-Conservatori” de Nicolae Carageali-Costache.

Nr. 409

D-lui I. D. Ionescu

Directorul Trupei române de la Grădina „Stavri”

Neconformindu-vă art. 146 din Regulamentul teatrelor în puterea căruia vi s-a acordat dreptul de a da reprezentațiuni teatrale pe scena din Grădina „Stavri”, Direcțiunea cu părere de rău refuză reprezentarea piesei intitulate „Liberali-Conservatori” pînă cînd conform legii o veți supune Direcțiunii cu cerere înscrisă spre a o da în cercetarea Comitetului.

Primiți etc.

Arh. St. București, fond Teatrul Național București, dos. 737/1884, f. 61.

3

1884 octombrie 13/25, <București>. Cerere prin care Nicolae Carageali-Costache solicită directorului general al Teatrului Național din București includerea piesei „Cocoșeatu” în repertoriul teatrului.

1884 octombrie

Primit 13/25 oct. 1884

R. nr. 524

Domnule Director General,

Am onoare a vă depune pe lângă aceasta, pentru a face parte din repertoriul Teatrului Național, drama originală în trei acte și în versuri, intitulată „Cocoșeatu”; rugându-vă să binevoiți a-mi anunța ziua și ora cînd onor. Comitet va decide citirea ei; aceasta pentru a explica scenagiul și parentezele piesii.

Primiți onor. domnule Director General asigurarea stimei ce vă conserv.

N. Caragealy Costache
Înainte de Sf. Dumitru
str. Dorobanților 92

După Sf. Dumitru
str. Polonă 114

Am primit piesa înapoi

1884 octombrie 26

N. Caragealy Costache

D-sale

D-lui Director General al teatrelor

Loco

Arh. St. București, fond Teatrul Național București, dos. 728/1884, f. 11.

4

1884 octombrie — 25/noiembrie 9, (București). Cerere prin care Nicolae Carageali-Costache solicită directorului general al Teatrului Național din București restituirea textului comediei „Doctorul milos” depusă spre a lua parte la concursul literar al anului 1884.

Primit 25/9 9brie 1884

Am primit-o înapoi

N. Caragealy Costache

Domnule Director General,

Am avut onoare a vă depune, spre a lua parte la concursul literar al anului acesta, comedia-dramă în 3 acte și în versuri intitulată „Doctorul milos”.

Pentru diferite motive, pe care le rezerv a vi le comunica verbal, vă rog a face ca să-mi fie înapoiată.

Anonimul cu care este subscrisă este cuvîntul: „Progresul”. Ca să vă pot asigura și mai mult că această lucrare îmi aparține, vă rog să binevoiți a observa:

1. Că conține 1200 versuri, a 15 și 16 silabe;

2. Că pe copertă-i se află depusă o bantă, pe care e scris cuvîntul „Progres” și care ascunde numele meu.

3. Că este scrisă pe hîrtie zisă „de poștă” și

4. Pe cea din urmă pagină, o scrisoare de închinare, la adresa d. Niculae Țincu.

Dacă aceste probe nu vă sînt suficiente, Domnule Director General, atunci vă pot înfățișa, la orice moment, copia manuscrisului, ca să întăresc proprietatea mea.

Sînt și de astă dată al dv. cu respect,

N. Caragealy-Costache

D-sale

Domnului Director General al Teatrelor

Arh. St. București, fond Teatrul Național, dos. 757/1884, p. 31.

... din Viena Marelui război

ÎNSEMNAȚII (VI)

IRINA MAVROCORDAT

AMINTIRI DIN VIENA, 1914*

5 martie (1915). — Conversație între un rănit și un medic azi dimineată la spitalul meu: „Ce mai e nou, căpitane?” „Doctore, de data asta gata: cred că Italia va tăbări pe noi. Desigur, ne vom apăra. Numai de nu i-ar urma și România exemplul. Asta ar fi grav, pentru că nu poți ține piept tuturor!”

7 martie. — Gryparis²⁴², ministrul Greciei, spune că, după părerea lui, cucerirea Constantinopolului este un lucru pe deplin posibil, dar că este necesară o armată puternică după ce ar fi forțate strimtorile și reduse la tăcere forturile. Nu este surprins de puternica emoție stîrnită de această hotărîre a aliaților²⁴³ în țara sa, care visează și ea la vechiul Bizanț. Numeroasele consilii de coroană ținute la Atena, care s-au terminat cu demisia lui Venizelos²⁴⁴, se explică prin divergențele de păreri dintre rege²⁴⁵ și cabinetul său, care era pentru o imediată intrare în acțiune de partea Antantei. Se presupune că lui Venizelos îi va urma Zaïmis²⁴⁶, fiindcă este partizan al neutralității. Dar oare va putea el să formeze un cabinet?...

* Prezentare, traducere și note de Mircea Spiridonceanu. Prezentarea și părțile anterioare ale jurnalului au apărut în „Revista Arhivelor”, an. LIX (1982), nr. 2, p. 169—179; nr. 3, p. 264—271; an LX (1983), nr. 1, p. 55—63; an LXI (1984), nr. 1, p. 71—79, nr. 4, p. 432—442.

²⁴² Iannis Gryparis, consulul Greciei la Viena.

²⁴³ Din Antantă.

²⁴⁴ Eleutherios Venizelos (Krebbatas) (1864—1936), om politic grec, liberal; prim-ministru în 1910—9 martie 1915, apoi în 1917—1920, ian.—febr. 1924, 1928—1932, ian.—mar. 1933. Și-a reprezentat țara la Congresul de pace de la București care încheia al doilea război balcanic (1913). Deși partizan al alianței cu Franța și Anglia, la începutul primului război mondial a vrut să păstreze neutralitatea Greciei. Cedind însă ofertelor Antantei, cu prilejul expediției din Dardanele a făgăduit intervenția militară a țării sale. Regele Constantin I l-a obligat să demisioneze (mar. 1915). Victoria partidului liberal în alegeri îl readuce la putere (aug. 1915). Decis să intre în război pentru a sprijini Serbia, este din nou destituit (oct. 1915), nu înainte însă de a-i fi consiliat în secret pe aliați să debarce la Tesalonica, contra debarcării protestînd oficial numai de formă; de altfel, în oct. 1916 avea să constituie la Tesalonica un guvern grec dizident. Revenit la Atena după abdicarea regelui Constantin (ian. 1917), a declarat război Bulgariei. În 1931 vizitează din nou România. În conflict cu familia regală din cauza vederilor sale republicane, se va exila (1935).

²⁴⁵ Constantin I (1868—1923), rege al Greciei (1913—1917, 1920—1922). Căsătorit în 1889 cu principesa Sofia de Prusia, a treia fiică a kaizerului Frederic Wilhelm III al Prusiei, soră cu împăratul Wilhelm II al Germaniei. În timpul războiului greco-turc din 1897 și al războaielor balcanice din 1912—1913 a fost comandantul suprem al armatei grecești. A abdicat de două ori, prima dată în urma ultimatumului dat de Antantă, nemulțumită de neutralitatea păstrată de Grecia sub domnia lui.

²⁴⁶ Alexandros Zaïmis (1855—1936), om politic grec. Succesiv ministru de justiție, președinte al Camerei deputaților, comisar suprem în Creta. De mai multe ori prim-ministru: 7 oct.—7 nov. 1915, 22 iun.—16 sept. 1916, 4 mai—27 iun. 1917 (cînd prezintă regelui Constantin I ultimatumul Antantei cerîndu-i abdicarea și se retrage împreună cu monarhul), 4 dec. 1926—4 iul. 1928. Președinte ales al republicii (1929—1935).

Iată motivele care, după părerea mea, au determinat Antanta să acționeze. Cînd Germania a atras prin viclenie Turcia de partea ei, încîntînd-o cu succesul ei militar neîndoielnic și cu avantajele pe care le-ar putea avea de pe urma acestuia și respectiva Turcie, Germania își făcuse următorul plan: să provoace o diversiune și o deplasare a trupelor rusești dinspre Polonia atrăgîndu-le către Caucaz, să închidă Dardanelele rîpînd astfel Rusiei orice acces la marea liberă, europeană, să-i ridice pe musulmani împotriva englezilor și francezilor, în sfîrșit, să atace Egiptul prin Canalul de Suez și să-i silească astfel pe englezi să înceteze trimiterea de trupe din coloniile lor în Franța și Belgia. În același timp, să întrețină în Bulgaria ideea recîstigării părților din Macedonia pe care a trebuit să le cedeze prin tratatul de la București²⁴⁷, ceea ce explică neutralitatea ostilă și dubioasă pe care o păstrează de atunci această țară. Dar în Caucaz turcii au fost bătuți de ruși²⁴⁸, incursiunea lor în Egipt a eșuat lamentabil²⁴⁹, războiul sfînt²⁵⁰ n-a înregistrat nici un succes, iar India, la fel ca Marocul și Egiptul, rămîne leală și calmă. La activul lor nu se poate trece decît închiderea Dardanelelor, ceea ce este foarte stîngheritor pentru ruși și-i împiedică să exporte grîne și să importe armament și muniții. Aliații s-au decis să atace Turcia în chiar inima ei și să rezolve o dată pentru totdeauna chestiunea Orientului care de secole face să curgă atîta cerneală și atîta singe. Aliații încearcă să îmbie Grecia oferindu-i Smirna în schimbul ajutorului ei și propun de asemenea Bulgariei Adrianopolul dacă le-ar pune la dispoziție un corp expediționar. După cum se vede, Grecia, prin veto-ul regelui, nu a primit această ofertă.

Ieri a fost inaugurată statuia de lemn a Cavalerului, care, după ce va fi acoperită cu cuie de cei ce vor dobîndi dreptul să le înfigă în ea contra sumei de o coroană, urmează a fi păstrată în amintirea războiului actual, în timp ce suma strînsă cu ajutorul cuielor va fi folosită în beneficiul văduvelor și orfanilor. Între altele, fiecare își scrie numele într-un registru, care va fi și el păstrat în arhivele primăriei. În sunetele imnurilor naționale respective, arhiducele Franz-Salvator²⁵¹, ambasadorul Germaniei²⁵² și Hilmi-pașa²⁵³ au înfipt primele cuie, în numele suveranilor lor.

La Viena se zvonește că Italia, sprijinită de Germania, ar fi cerut formal Trentino²⁵⁴ de la Austria, dîndu-i termen de gîndire pînă la Paște (?).

9.III. — Toți susțin că Italia, prin intermediul Germaniei, ar pretinde Trentino și Triestul²⁵⁵, consimțind să ofere un miliard drept despăgubiri pentru fortificațiile construite de Austria, dar că Franz Joseph ar persista în refuz, argumentînd că țara sa nu e de vînzare. Se mai spune, după o gazetă italiană, că puterile ar fi încheiat un acord și că s-ar fi convenit ca, după fortarea Dardanelelor, Rusia să facă capete liberă trecere în Mediterana, iar Constantinopolul să fie internaționalizat și ocupat de 50 000 de anglo-francezi și 100 000 de ruși.

Lumea e încîntată aici de căderea lui Venizelos, lui Venizelos și speră că Grecia va rămîne mai departe neutră, deși Zaïmis a refuzat să formeze guvernul, fiindcă nu a obținut sprijinul camerelor alcătuite din partizani ai lui Venizelos. Cu formarea cabinetului a fost însărcinat un anume Gounaris²⁵⁶. Oare va reuși ceea ce n-a izbutit Zaïmis cînd țara toată este pentru intrarea în acțiune ?

²⁴⁷ V. notele 17 și 188.

²⁴⁸ După ce, la sfîrșitul anului 1914, armata a 3-a turcă reușise să împingă înapoi trupele țarului și să ajungă la 60 km vest de Kars, ea a primit lovituri nimicitoare la 4 ian. 1915, numai resturi neînsemnate reușind să se salveze și să se întoarcă la Erzerum.

²⁴⁹ Atacarea Suezului era al doilea obiectiv principal al ofensivei turcești împotriva puterilor Antantei. Operațiunea a fost întreprinsă de armata a 4-a din Palestina. Dar înaintarea prin pustiu fără o pregătire corespunzătoare s-a prelungit, astfel că ea a întîlnit la canal o apărare întărită (65 000 oameni), pe care nu a putut-o înfrînge.

²⁵⁰ Proclamat de Șeih-ül-Islam în nov. 1914.

²⁵¹ Franz-Salvator, prinț imperial și arhiduce de Austria, căsătorit în 1890 cu arhiducesa Marie-Valérie (v. nota 236), fiică a împăratului Franz Joseph.

²⁵² Von Tschirschky und Bögendorff.

²⁵³ Husein Hilmi-pașa, ambasadorul Turciei la Viena.

²⁵⁴ V. nota 82.

²⁵⁵ V. nota 82.

²⁵⁶ Dimitrios Gounaris (?—1922), om politic și de stat grec; președinte al consiliului de miniștri în 1915 (9 mar.—23 aug.), 1921 (9 febr.—3 mar.), apoi din 8 apr. 1921 pînă în 16 mai 1922. La 29 nov. 1922 a fost executat pentru crima de înaltă trădare.

10 martie. — Circulă versiunea că între Austria și Italia s-ar fi semnat un acord, cu concursul Germaniei, care ar fi depus eforturi insistente în acest sens. Austria ar ceda Trentino, în schimbul unui miliard drept despăgubiri pentru fortificații, în timp ce Germania, pentru a decide Austria la acest sacrificiu, i-ar ceda la rindul ei cu titlul de compensație o enclavă în Bavaria, înspre Salzburg. Austria s-ar fi hotărât după ce, la ultimul consiliu de miniștri unde asista și Conrad von Hötzendorf²⁵⁷, șeful Statului major austriac, acesta ar fi declarat că ar fi cu neputință să se țină piept atîtor armate simultan și că sacrificarea Trentino-ului ar fi avantajoasă, pentru că s-ar putea retrage toate trupele imobilizate în direcția Italiei.

„8 Uhr Blatt“²⁵⁸, 15 februarie 1915

Tabelul pierderilor suferite de țările beligerante în morți, răniți și scoși din luptă

	Bolnavi, răniți	Inapți	Prizonieri internați	Morți	Total
Serbia	125.000	19.500	46.500	87.000	279.000
Muntenegru	38.500	12.500	18.500	22.000	91.500
Rusia	1.490.000	421.500	769.500	743.000	3.424.000
Franța	718.000	439.000	491.000	464.000	2.115.000
Anglia	185.000	49.500	82.000	116.500	433.000
	2.556.000	942.000	1.410.500	1.432.500	6.343.000
Austro-					
Ungaria	760.000	96.500	232.000	481.500	1.569.000
Germania	618.000	83.000	138.000	341.000	1.180.000
	1.378.000	179.000	370.000	823.000	2.749.000
TOTAL :	3.936.000	1.121.000	1.785.500	2.255.000	9.092.000

14 martie. — Se pare că însuși împăratul Germaniei ar fi venit incognito ca să-și convingă imperialul aliat să accepte această cesiune teritorială față de Italia și că i-ar fi smuls pînă la urmă consimțămîntul zugrăvindu-i pericolul pe care l-ar constitui pentru monarhie un atac din partea Italiei. Încă nu se știe care va fi răspunsul Italiei și dacă ea va consimți să păstreze cu acest preț o neutralitate definitivă.

Aliații înaintează în Dardanele, patru forturi au și fost distruse. Toată lumea fuge din Constantinopol și hotelurile de la București abia prididesc să-i adăpostească pe refugiați.

Luat dejunul astăzi la Ambasada Americii cu soții Berian, Eueber, de Weede²⁵⁹, în total 16 persoane, inclusiv noii reprezentanți ai Elveției, soții Boucart²⁶⁰. Stăteam la stînga domnului Penfield²⁶¹, gazda noastră, și vanitatea cu care acesta își etala bogăția m-a distrat copios. Uitați-vă la fața aceasta de masă venețiană veritabilă ! Face 10.000 de lire sterline ! Soția mea are 50 la fel și

²⁵⁷ V. nota 55.

²⁵⁸ Gazetă vieneză de seară. Capul tabelului și denumirea țărilor sînt în germană în text. Îl prevenim pe cititor că autoarea jurnalului, transcriind cifrele, a comis cîteva mici erori (de ordinul sutelor sau al miilor). Nu le mai semnalăm, deoarece nu viciază tabelul și fiindcă, oricum, datele erau, probabil, „retușate“ în favoarea unora dintre beligeranți.

²⁵⁹ Dr. W. M. de Weede de Berencamp, ministrul Olandei la Viena.

²⁶⁰ Noul ambasador la Viena al Elveției era dr. C. Bourcart.

²⁶¹ Frederic Courtland Penfield (1855—1922), diplomat american. Tinerețea și-a petrecut-o călătorind și făcînd gazetărie. În 1885 devine consul general la Londra, iar în 1893—1897 agent diplomatic și consul general la Cairo. Președintele Woodrow Wilson îl trimite în 1913 ambasador în Austro-Ungaria, unde rămîne pînă ce Statele Unite ale Americii declară război Germaniei (1917). Va servi în diplomatie pînă în 1920. Războiul i-a impus numeroase responsabilități, deoarece a acționat și în calitate de custode al intereselor țărilor cu care Austria era în război. În virtutea acestui fapt, a încercat, dar fără succes, să negocieze o pace separată pentru Austro-Ungaria. A publicat *Present Day Egypt (Egiptul de azi, 1899)* și *East of Suez (La est de Suez, 1907)*.

pe aceasta o văd pentru prima oară. Gustați vinul, nu-i așa că e admirabil? Dar de serviciul de masă ce spuneți? Sînt piese unice etc. etc... Am vorbit apoi de Khedivul Egiptului²⁶², pe care-l invitase de asemenea la dejun acum cîteva zile, și mi-a spus că atunci cînd el, Penfield, își reprezenta țara la Cairo, Khedivul pur și simplu îl adora și-i cerea sfatul. „A comis cea mai mare prostie că a ascultat de sugestiile germane și nu mai are nici o șansă să se întoarcă în țară”, a adăugat el, pe bună dreptate după părerea mea. Într-adevăr, se pare că unchiul sus-pomenitului Khediv, actualul sultan²⁶³, numit de Anglia, este foarte pios, foarte iubit de supușii săi și are toate șansele să-și exercite cu succes înaltele atribuții, în timp ce Khedivul mazilit era considerat prea împrăștiat, prea petrecăreț, prea puțin credincios. Are chiar, aici, la Viena, o amică, franțuzoaică, spre a-i ține de urît, și o înconjoară cu un lux regesc: are o serie întreagă de cameriste, croitorese, modiste, manichiuriste, profesor de la un institut de frumusețe etc....

Demisia lui Venizelos a produs o mare decepție în lumea Antantei. Se conta în mod absolut pe sprijinul trupelor proaspete pe care Grecia trebuia să le furnizeze aliaților în vederea ocupării Constantinopolului, dar din cauza împotrivirii regelui și a influenței germane sub care se află regina²⁶⁴, neutralitatea Greciei a fost menținută. Se considera, nu fără temei, că intrarea în arenă a unui stat neutru le va atrage și pe celelalte alături de Tripla Înțelegere. Se mai spune că suveranul ezită și din cauza atitudinii echivoce și enigmatice a Bulgariei, dar, cu toate acestea, se crede că nu e vorba decît de o aminare, date fiind popularitatea lui Venizelos și clarviziunea-i cunoscută în a aprecia evenimentele și a acționa cu o siguranță de care a dat cu prisosință dovadă spre cea mai mare pagubă a dușmanilor săi. De altfel Greciei i s-a oferit Smirna drept răsplată a concursului ei.

„Dresden”²⁶⁵ a fost scufundat și el.

18 martie. — Am aflat cum s-a ajuns în realitate să se ofere Trentino-ul Italiei. Se pare că la ultimul Consiliu de Coroană, Tiszá²⁶⁶ și Burián²⁶⁷ l-ar fi sfătuit pe Franz Joseph să țină totuși seama de părerea Germaniei, căreia el îi opunea o împotrivire obstinată, și să încerce a cumpăra prin această ofertă neutralitatea fostei aliate. Împăratul, care, în ciuda insistențelor consilierilor săi, persista în hotărîrea de a nu face o asemenea concesie, a cerut și părerea lui Conrad von Hötendorf, șeful Statului major, întors de pe front tocmai ca să sprijine cererea miniștrilor. Conrad i-a spus că de două ori recomandase război contra Italiei: 1. cu ocazia ocupării Bosniei și Hertegovinei și 2. în 1911, cu prilejul războiului din Libia²⁶⁸, pentru că aceste două momente îi păruseră foarte favorabile ca Italia să fie zdrobită, dar că de ambele dați împăratul se opusese. Acum, era prea târziu, căci el, în calitate de șef al Statului major, nu putea garanta succesul armatelor austro-ungare pe trei fronturi deodată: rus, sîrb și italian. Ultimul argument l-ar fi decis pe împărat să permită consilierilor săi de a intra în tratative cu Italia privitor la cedarea Trentino-ului. Nu se dă ca sigur că Wilhelm II ar fi venit și el aici ca să smulgă această decizie, cu toate că zvonul mai circula și acum la Viena; cert e însă că germanii nu s-au mărginit să depună toate insistențele pentru a-l decide pe bătrînul împărat și a-i smulge consimțămîntul, ci s-ar fi arătat dispuși și să-i cedeze enclava din Bavaria, cu Berchtesgaden, Reichenhall etc., din apropiere de Salzburg.

²⁶² *Abbas Hilmi II* (1874—1944) devenise în 1892 Khediv al Egiptului. A încercat să se emancipeze de influența engleză și să se apropie, la început, de Franța, dar a fost împiedicat. După intrarea Turciei în război, ceruse egiptenilor să lupte împotriva ocupantului britanic. Anglia însă instituie protectoratul ei asupra Egiptului și în nov. 1914 îl înlocuiește pe Abbas Hilmi II cu unchiul acestuia, Huseyn Kamil, care ia titlu de sultan.

²⁶³ *Huseyn Kamil* (1853—1917), numit în 1914 sultan al Egiptului de către englezi, după ce aceștia îl destituaseră pe nepotul său Abbas Hilmi II (v. supra). A păstrat neutralitatea Egiptului, făcînd dovadă de lealitate față de Antantă.

²⁶⁴ Prințesa *Sofia* de Prusia (1870—?), a treia fiică a kaizerului Frederic III și soră mai mică a împăratului Wilhelm II, căsătorită la 27 oct. 1889 cu Constantin I, rege al Greciei, din dinastia Glücksburg.

²⁶⁵ Cruciaștor german, care, împreună cu cruciaștoarele „Karlsruhe” și „Königsberg”, purta războiul comercial pe coasta răsăriteană a Americii de Sud. Participase la bătălia de la insulele Falkland (Malvine). Cruciaștoarele engleze l-au scufundat în martie 1915 în dreptul coastei chilene.

²⁶⁶ V. nota 125.

²⁶⁷ V. nota 123.

²⁶⁸ V. nota 119.

19 martie. — Luat ceaiul la familia Berchtold²⁶⁹, în frumoasa ei reședință de pe Strudlhof²⁷⁰. Ambii — în cea mai bună dispoziție, iar el — mai causer ca 'oricînd și parcă mai interesat de politică acum decît pe timpul cînd ea era profesiunea lui, ca ministru al afacerilor străine.

20 martie. — O persoană foarte bine informată mi-a spus că guvernul italian, atunci cînd Bülow²⁷¹ a întreprins faimosul demers privitor la cedarea Trentino-ului în schimbul neutralității definitive, ar fi declarat că, dată fiind starea de surescitare a populației, nu se putea angaja pentru un beneficiu atît de mic. Cel mult dacă i s-ar promite vechiul ducat Trentino în întregime, cu <Alpii> Dolomiți, Göriz²⁷², Triest²⁷³ etc. În fața unor asemenea pretenții, împăratul Germaniei, cu toate că sprijinise pînă atunci revendicările italiene, l-ar fi sfătuit pe împărat să nu mai ofere nimic. Timp de două zile s-a crezut că Italia va primi oferta austrieilor, că trupele <acestora> vor putea fi retrase de la frontieră și trimise spre Carpați. Or, în fața noilor pretenții ale fostei aliate, totul trebuie luat de la capăt... (Citez opinia persoanei susceptibile a fi bine informată.) Tot ea mi-a spus că regele Italiei²⁷⁴ ar fi mai puțin intransigent decît guvernul său și că ar dori pacea. Că regele nostru Ferdinand cîștigă din ce în ce mai multă popularitate la Viena și în Germania, pentru că e mai german decît răposatul rege Carol. Iată în legătură cu aceasta ce ar propune România: în schimbul a două sau trei județe din Bucovina populate numai cu români, de la frontiera cu Moldova, România s-ar angaja să facă toate înlesnirile necesare Turciei, care se vede amenințată să rămînă neputincioasă în fața atacurilor aliaților pentru că nu are gloanțe, bombe, obuze ș.a.m.d. Toate aceste furnituri militare sînt gata de a fi livrate, turcii ar putea pregăti pînă la un milion de oameni, dar e imposibil ca munițiile să ajungă la destinație dacă România se opune.

Toate acestea explică sumbra disperare a secretarului turc Blaque Bey²⁷⁵, în ciuda succeselor pretinse și chiar a celor reale, căci Amiralitatea <britanică> mărturisește că mai multe cuirasate au fost scoase din luptă în strimtoarea Dardanele.

23 martie. — A căzut Przemysł²⁷⁶, după patru luni și jumătate de rezistență. Deprimarea e foarte mare, pentru că rușii pot dispune astfel de încă 150 000 de oameni ca să-i lanseze în Carpați și fiindcă obțin astfel și o bază foarte întărită ca să-și continue operațiunile. Se pare că acolo, pe lângă populația civilă și armată, care se ridicau la 100 000 de oameni în total, mai erau încă 20 000 de prizonieri ruși.

Ministrul Albaniei²⁷⁷ spune că, deși Austria a cedat la toate cererile Italiei, aceasta din urmă încă nu vrea să semneze un acord și chiar că ea ar fi fost aceea care a împiedicat atacul proiectat împotriva Serbiei, în virtutea unui acord semnat în 1912 cu Austria care asigura *statu quo*-ul în Balcani.

Tot ministrul Albaniei mi-a istorisit ceva destul de caracteristic pentru onestitatea lui Esad Pașa²⁷⁸. Se pare că principele de Wied²⁷⁹, la plecarea din

²⁶⁹ V. nota 1.

²⁷⁰ Alee în Viena, al cărei nume provine de la vila lui Peter von Strudl (1648—1714), întemeietorul și primul director al Academiei de Arte din Viena.

²⁷¹ V. nota 100.

²⁷² V. nota 175.

²⁷³ V. nota 82.

²⁷⁴ Victor Emmanuel III (1869—1947), din dinastia de Savoia, rege al Italiei (1900—1946). Căsătorit în 1896 cu principesa Elena de Muntenegru. A accentuat apropierea Italiei de Franța, a favorizat intrarea țării în război de partea Antantei. A sprijinit dictatura fascistă. Va abdică în favoarea fiului său Umberto.

²⁷⁵ Reșad Blaque Bey, consilier de ambasadă al Turciei la Viena.

²⁷⁶ Przemysł, oraș din sud-estul Poloniei (Galiția), astăzi centrul administrativ al voievodatului omonim din R. P. Polonă. Fortăreața deținută de austrieci a fost încercuită de ruși la 11 nov. 1914 și, din lipsă de alimente, a capitulat la 22 mar. 1915, cu 40 000 de oameni. După bătălia de la Gorlice-Tarnow, la 3 iunie 1915 trupele imperiale rusești aveau să predea fortăreața.

²⁷⁷ Sureya Bey Vlora, consulul Albaniei la Viena.

²⁷⁸ Esad Pașa Toptani (1863—1920), comandant militar și om politic în Albania. Rînd pe rînd soldat în armata turcă, în jandarmeria din Albania, comandant turc în Ianina (1895). În 1914, sub principele Wilhelm I al Albaniei, ministru de război și de interne. Acuzat de trădare, este expulzat în mai 1914 la Brindisi. După răsturnarea lui Wilhelm I, este președinte al guvernului de la Durazzo (Dürres) și comandant suprem (3 sep. 1914—24 febr. 1916). La 23 febr. 1916 va fi înfrînt de austrieci la Durazzo, apoi exclus din cadrele armatei turcești. Moare la Paris, asasinat.

²⁷⁹ Wilhelm I (Wilhelm-Friedrich-Heinrich de Wied). (1876—18 apr. 1945

Durazzo²⁸⁰, își lăsase acolo tot mobilierul, mari colecții de tablouri, bibelouri de pret, colecții de arme, dantele vechi etc., — în fine, o mulțime de lucruri de pret. Esad și le-ar fi însușit pe toate și le-ar fi vândut, dar, ca să se pună la adăpost, expediasă la Brindisi²⁸¹, pe adresa prințului ex-rege al Albaniei, vreo cincizeci de lăzi, pretinzând că ar conține lucrurile care aparțineau prințului; Sureya Bey <Vlora>, șiret, vrînd să se scute de orice răspundere, a pus să se deschidă coletele la sosire în prezența autorităților și s-a constatat că lăzile nu conțineau decît hîrtie igienică, vechi cămăși colectate pentru operele de binefacere ale prințesei și suporturile vaselor de bucătărie. Coletele au fost, desigur, refuzate și se vor cere despăgubiri puterilor care vegheau asupra destinului Albaniei. Dar cine va restitui amintirile de familie?

Ziarelor austriece li s-a interzis în mod explicit să se ocupe de Trentino și acesteia în numele patriotismului, astfel că o chestiune atât de arzătoare, care-i preocupă pe toți, nu e menționată în presă. Animozitatea față de Italia crește zi cu zi și pînă și Serbia este dată uitării din dorința tot mai vie de a porni război contra fostei aliate.

În legătură cu neutralitatea atât de neașteptată a Greciei și cu decepția produsă Triplei Înțelegeri după promisiunile formale pe care le făcuse Venizelos în numele țării sale: o persoană foarte bine informată spune că nu atitudinea ipocrită a Bulgariei, nici amenințarea care ar emana din partea ei l-au determinat pe rege să se despartă de ministrul său prezident și să-și antreneze țara în această politică de așteptare, ci influența Statului său major, ai cărui ofițeri, cei mai mulți formați în Germania, la Școala de Război²⁸², cred și acum în victoria finală a germanilor și sînt susținuți de regină, care, fiind sora lui Wilhelm II, primește zilnic buletinul militar al germanilor și este convinsă că aceștia repurtează numai succese. Chiar în ziua faimosului Consiliu de Coroană care avea să decidă atitudinea Greciei, ar fi primit o telegramă lungă de la fratele ei kaiserul cuprinzînd, după cum se bănuiește, amenințări și presiuni. În orice caz destul de eficace ca să o facă să declare, pare-se: Dacă vom porni împotriva Germaniei, voi părăsi această țară pentru totdeauna.

— Ce dezgustător e ca francezii și englezii folosesc soldați negri, galbeni ș.a.m.d. — Îmi spune un brav austriac. Într-adevăr, replic eu, îi fac pe nemți să vadă toate culorile curcubeului!

Un secretar chilian²⁸³ a fost înștiințat că sora lui, care se întorcea în patrie împreună cu soțul ei și cu cei trei copii ai lor pe un vas francez nici încărcat cu materiale de război de contrabandă, nici măcar suspect de așa ceva, n-a avut decît zece minute la dispoziție ca să-l părăsească și întreaga ei familie, la somația unui submarin german care, cu obișnuitul dispreț față de dreptul ginților și tipică ferocitate, l-a scufundat apoi imediat. Nefericiții călători au scăpat numai cu viață, pierzînd în rest tot ce aveau.

Ieri, 28 martie — dîneau la baroana Waldberg, colegă de spital, la care vin mulți militari căci este cumnata generalului Georgi²⁸⁴. Acesta din urmă era și el acolo, împreună cu generalul Auffenberg, de tristă amintire²⁸⁵, care, discutînd cu

Predeal), principe al Albaniei (7 mar.—2 sep. 1914). Văr primar cu regina Elisabeta a României.

²⁸⁰ Durazzo, numele italian al orașului Dürres din vestul Albaniei. Port la Marea Adriatică, era principalul punct de traversare spre Italia. În 1913—1914 a fost capitala Albaniei independente. În februarie 1916 va fi ocupat de trupele austro-ungare, iar în oct. 1916 — de cele italiene.

²⁸¹ Brindisi, oraș în sud-estul Italiei, port militar și comercial la M. Adriatică.

²⁸² De fapt, în Germania timpului existau cîteva Kriessakademien sau Militärsakademien (la Berlin, la München etc.), astfel că nu înțelegem dacă autoarea jurnalului — altminteri, după cum se poate observa, bine informată — vrea să se refere la una anume, sau folosește termenul ca o denumire colectivă.

²⁸³ Probabil primul secretar de legatie al statului Chile la Viena, Ph. Aninat.

²⁸⁴ Liber-baron Friedrich von Georgi (1852 Praga—?), general-colonel austro-ungar. În 1907—1917 ministru austriac al apărării naționale. A realizat edificarea Landwehr-ului în timp de pace, completarea și întărirea armatei de campanie în timpul războiului. Trecut în retragere în 1918. A publicat în 1910 lucrarea *Kommandierende Generale in Prag seit 1610* (Generalii comandanți la Praga după 1610).

²⁸⁵ V. nota 54. În legătură cu aluzia autoarei jurnalului, întîlnim următoarele în *Encyclopaedia Britannica*, al cărei colaborator Auffenberg-Komarow avea să devină: „După victorie <aceea reputată la Komarow>, Auffenberg a reușit operațiunea dificilă de schimbare completă a frontului cu întreaga sa armată <a 4-a austriacă>, cu care s-a îndreptat spre sud, ajungînd la timp

vecina lui de masă și neștiindu-se ascultat, a declarat: „Într-adevăr, dacă părem slabi în acest război, cauza este că planul nostru de campanie prevedea să-i avem de partea noastră pe români în Galiția și pe italieni înspre Franța!” El însă uită că nimeni nu i-a consultat nici pe unii, nici pe ceilalți înainte de a se fi aruncat în aventura tragică a războiului acestuia.

Pentru prima dată după căderea orașului Przemyśl se simte că o anumită deprimare cuprinde toate clasele populației vieneze.

Pe deasupra, începînd de mîine nu se vor mai fabrica franzeluțe și se vor introduce rații, fiecare avînd dreptul la numai 200 gr. de pîine cît timp va fi necesar, căci făina devine din zi în zi tot mai rară. De altfel se prevede că foarte curînd nu se va mai găsi, practic, nimic, nici carne, nici legume, dat fiind că germanii, cu spiritul lor metodic și talentul lor de organizare, au subtilizat tot ce au putut lua de pe aici îndată ce și-au dat seama că războiul se va prelungii.

Cercul o anecdotă nostimă, cu o cireadă de 800 de vaci pe care austriecii și ungurii, descoperind-o, au vrut și unii, și alții s-o cumpere și și-au disputat-o atîta, pînă ce-au picat la fața locului rușii, care au confiscat-o pur și simplu în virtutea dreptului de cucerire.

Mare indignare din pricină că Statthalter-ului Bienerth²⁸⁶, căruia nu-i trecuse prin minte că poate fi și el controlat dacă nu are cumva provizii de făină mai mari decît se cuvine, comisia de anchetă i-a descoperit podul plin cu saci conținînd sute de kilograme.

Am auzit și de un incident care pune cum nu se poate mai limpede în lumină dispoziția sufletească a înalților personaje germane față de Franța și cît de mult o detestau, tocmai ei, germanii, care se jură acum că nu-i poartă de loc simbetete. Unul dintre fiii prințului Henric de Prusia²⁸⁷ locuia la St. Moritz în același hotel cu o amică, austriacă, și legase o strînsă prietenie cu fiica acesteia, fiindu-i partener nelipsit la sporturi sau la orice partidă. Odată, într-una din aceste excursii comune, trebuind să ia dejunul la un hotel din împrejurimi unde fiecare măsută era ornată cu stegulețe franceze, prințul, observîndu-le pe cele de pe masa lui, le-a luat și le-a aruncat pe fereastră, zicînd: „N-aș putea deajuna cu drapelele acestea pe masa mea!” Vă închipuiți aerul celorlalți convivi! Și tot el, prințul, se înroșea de minie cînd era întrebat dacă părinții săi vorbeau între ei în englezeste.

Dintr-o sursă care pare bine informată află că oferta de a ceda Trentino și avansurile făcute Italiei prin intermediul prințului Bülow au fost primite foarte rece și că li s-au dat următoarele răspunsuri. Întrucît Austro-Ungaria nu ținuse deloc seama de clauza din tratatul Triplei Alianțe care o lega de Italia și care specifica integritatea și *statu quo*-ul Balcanilor, Italia se considera liberă de orice obligație față de fosta ei aliată. Cît privește compensația oferită, era mult prea mică, înfăptuirea unității adevărate a Italiei implicînd Göritz, Trentino, Dolomiții, Triestul, coasta Dalmatiei etc. și trebuind să aibă loc înainte de încetarea ostilităților, iar nu ca o simplă promisiune care ar putea să nu se realizeze niciodată, fie pentru că ar ieși victorioasă Tripla Înțelegere și atunci ar dispune ea de aceste teritorii, fie pentru că nici această convenție nu ar fi respectată mai mult decît cele ce-au mai fost tratate drept petece de hîrtie și au permis invadarea

pentru a participa la a doua bătălie pentru Lemberg; dar forțele superioare ale rușilor și neputința camarazilor săi de a menține frontul extrem-sudic au făcut imposibil ca el să evite înfrîngerea. I s-a cerut atunci să renunțe la comandă” (*Encyclopaedia Britannica*, Vol. 2, Chicago, London, Toronto, Encyclopaedia Britannica, 1951, p. 677, col. 1). Relevînd că, pe timpul cînd a fost ministru de război al Austro-Ungariei, Auffenberg „și-a făcut mulți dușmani”, autorul articolului din lucrarea citată continuă astfel cu referire la evenimentele ulterioare însemnării Irinei Mavrocordat: „În aprilie 1915 a fost arestat pentru preținse nereguli petrecute în timpul cînd a fost ministru de război. Nu au existat probe evidente pentru această acuzație, astfel că a fost achitat; dar el nu a mai luat parte la viața publică” (*ibidem*).

²⁸⁶ Conte Richard von Bienerth (1863—1918), om de stat austriac. Născut la Verona (Italia), a intrat în serviciul statului austriac în 1884, fiind rînd pe rînd ministru al cultelor (1905), ministru de interne (1906), președinte al Consiliului de miniștri (nov. 1908—iun. 1911), guvernator (Statthalter) al Austriei Inferioare (1912—1915).

²⁸⁷ Henric, prinț de Prusia (1862—1929), al doilea fiu al kaizerului Frederic III, a fost în 1914—1918 comandant suprem al forțelor armate germane din M. Baltică. Căsătorit la 24 mai 1880 cu prințesa Irène de Hessa, a avut doi fii: Waldeemar și Sigismund.

arbitrară a Belgiei. Guvernul italian ar mai fi adăugat, în sfârșit, că nu vede cum ar putea cădea la înțelegere și face cauză comună cu o țară unde frații latini erau persecutați!...

Bulgaria începe să trezească neîncredere aici și se spune că supravegherea exercitată de detectivi asupra reședinței ministrului ²⁸⁸ ar fi fost întărită.

1 aprilie. — Pretutindeni se sărbătorește aici, ca și în Germania, centenarul nașterii lui Bismarck ²⁸⁹, marele cancelar, întemeietorul Triplei Alianțe.

În mod sigur tratativele cu Italia au fost rupte, pretențiile ei pârind exagerate. Sora noastră latină s-ar fi adresat Triplei Înțelegeri, încercînd s-o determine să supraliciteze, dar i s-a răspuns că avea deplină libertate să-și aleagă partea căreia interesele îi dictau să i se alăture, dar că nu era necesar concursul ei pentru a câștiga victoria. Aici domnește iritare contra Italiei și contra noastră și ni se făgăduiește fiecăreia cite o nouă Strafexpedition ²⁹⁰ atunci cînd împrejurările vor permite. Pînă atunci, au fost întărite trupele de la frontieră cu Italia și un mare număr de germani a fost masat la granița noastră. Se spune chiar că bieții de ei nu prea pot suporta clima din Carpați și că se prăpădesc pe capete.

Sînt șapte luni și mai bine de cînd dau îngrijiri la Rudolfiner Haus și simt cum capul mi se învîrtește de grijile prezentului și încă și mai mult de cele ce mă amenință dacă dragilor mei copilași le va veni și lor rîndul ²⁹¹. În dimineața asta l-am sprijinit moralicește pe un biet român, care nu s-a lăsat amputat decît cu condiția să stau lingă el. Fie ca binecuvîntarea acestor nefericite victime nevinovate să se răsfrîngă asupra copiilor mei și să-i ferească de pericol!

Se pare că Franța e sigură de victorie. Are gata pregătiți 4 milioane de oameni, bine antrenați și bine echipați din cap pînă-n picioare, precum și tot ce-i trebuie în materie de muniții, tunuri etc. Anglia ar dispune de 3 milioane. Dea Domnul ca totul să se termine repede!

Cu începere de azi, 1 aprilie, nu mai avem dreptul, decît la o anumită cantitate de pîine pentru fiecare persoană. Toate au devenit rarități, și untul, și laptele, și făinoasele, cît privește celelalte, mai cu seamă carnea, sînt peste măsură de scumpe și se prezice că peste trei luni va fi foamete. Primarul a ținut ieri un discurs foarte pesimist, pe care-l reproduc: ²⁹²...

Domnește o mare iritare contra germanilor din cauză că au oferit Italiei teritorii în dauna Austriei, mai ales de cînd Italia își sporește pretențiile și se constată că umilirea n-a servit la nimic.

Se mai consideră că germanii nu trimit suficiente trupe în ajutorul Ungariei ca să respingă șocul rușilor atît de violent în partea aceea.

Ministrul Albaniei pretinde a ști din sursă sigură că aliații i-ar fi cîștigat pe bulgari de partea lor și că aceștia vor porni neîntîrziat împotriva turcilor ²⁹³.

3 aprilie 1915. — O vorbă de duh pe care o găsesc amuzantă și o notez aici pentru că zugrăvește bine și spiritual situația: l'Italie, la Roumanie et la Grèce sont toujours dans la Triple Attente! ²⁹⁴...

Unii spun că germanii, văzînd ce au de îndurat trupele lor în Carpați, refuză să trimită acolo noi întăriri și-și retrag și contingentele puse la dispoziția austro-ungarilor, alții vorbesc, dimpotrivă, de forțe germane considerabile care s-ar concentra în Carpați și mai ales la frontiera română, de Brașovul care ar fi fost chiar fortificat ș.a.m.d.

3 aprilie. — D-na Moroiu, persoană marcantă din Bucovina, pretinde că i-a intervievat pe toți oamenii politici români și că le-ar cunoaște părerea despre situație. Nicu Filipescu ²⁹⁵ i-ar fi spus că am lăsat să ne scape momentul propice

²⁸⁸ A reprezentantului diplomatic al Bulgariei la Viena.

²⁸⁹ „Cancelarul de fier”, unificatorul Germaniei, organizatorul de fapt al Triplei Alianțe, — prințul Otto von Bismarck se născuse la 1 aprilie 1815. La a 70-a sa aniversare i se dăruise, din partea națiunii, o sumă în valoare de peste 2,5 milioane de mărci (pentru a cumpăra proprietatea familiei sale, Schönhausen, precum și pentru a-și desfășura activitatea publică).

²⁹⁰ Expediție de pedeapsă (în l. germană în text).

²⁹¹ Vladimir (n. 1889) și George (n. 1893) Mavrocordat.

²⁹² Autoarea jurnalului, însă, nu l-a mai transcris.

²⁹³ Aici sfîrșește primul caiet al jurnalului Irinei Mavrocordat. Urmează caietul al doilea.

²⁹⁴ Calambur intraductibil: attente (așteptare) în loc de Entente (Antanta). Deci: Italia, România și Grecia sînt și ele (mereu) în Tripla... așteptare.

²⁹⁵ Nicolae Filipescu, cumnatul Irinei Mavrocordat (v. nota 94).

și că acum e prea târziu ca să mai intervenim. Costinescu²⁹⁶ i-ar fi mărturisit antipatia față de Austria (?). Ea a adăugat că interlocutorul face afaceri strașnice, câștigă milioane lăsându-se cumpărat ca să autorizeze exporturile. În sfârșit, buchetul confidențelor înregistrate culminează cu ceea ce s-ar fi priceput să scoată de la Take Ionescu. Acesta i-ar fi declarat că în România nu este nimic de făcut atît timp cît va domni dinastia Hohenzollern. Țării i-ar trebui o republică, în frunte cu omul cel mai popular și omul acesta n-ar fi altul decît el însuși: Take Ionescu! (Îl consider mult prea inteligent ca să cred că enormitatea i-ar aparține cu adevărat.)

Tiszá se agită și se irită de cînd simte pericolul invadării Ungariei de către ruși, care fac eforturi nemaiauzite ca să răzbată în teritoriul maghiar forțînd trecătorile. Andrassy²⁹⁷ se lamentează și pledează cauza Ungariei în „Ungarische Revue” și în „Revue Internationale”.

Se afirmă că, după ce în două rînduri s-a oferit Serbiei pacea, acum se încearcă a o trata aici cu Rusia. Firește, fără știrea Germaniei. Zvonurile mi se par a nu avea nici un temei fiindcă Germania, care are cuvîntul hotărîtor în comandamentul militar și în actualul guvern, nu s-ar lăsa niciodată abandonată de o aliată care se află prea mult sub dominația ei ca să îndrăznească măcar a ciînti.

Încă un viț vienez. Un funcționar superior de la primărie cerea insistent să fie primit de ministrul de interne ca să-i comunice ceva urgent. Șeful de cabinet al Excelenței Sale i-a răspuns că ministrul este copleșit de treburi, că nu poate vedea pe nimeni ș.a.m.d. Celălalt insistă, sub motiv că ceea ce vrea să-i aducă la cunoștință este grav și urgent. În sfârșit, răzbate pînă la Excelența Sa, care-l avertizează: „Aveți la dispoziție două minute ca să mă puneți la curent. Grăbiți-vă, deci: două minute — și gata! „Funcționarul articulează, cu cel mai pur accent vienez: „Ka'Mehl! <Kein Mehl>. Adică nu e Mehl, făină, dar în pronunția vieneză se înțelege Kamel, cămîlă²⁹⁸. Vițul a fost fabricat după discursul plin de lamentații al Bürgermeister-ului Weiskirchner²⁹⁹ și după anunțarea introducerii de Brot Karten³⁰⁰ pentru a doza consumul de pîine și făină.

Și alt viț. Ce deosebire există între ofițeri și diplomați? Die Officiere sind uniformiert und die Diplomaten uninformatiert (neinformați)³⁰¹.

Dejunat recent, la familia Schiff, cu un tînăr ofițer, M., sosit de pe frontul din Polonia, care se pretinde foarte informat asupra evenimentelor. Vrea să ne asigure că deoarece tratativele lui Bark³⁰² pentru contractarea unui împrumut rusesc în Franța și în Anglia s-au soldat cu un rezultat prea dezavantajos — <dobîndă de> 11⁰/₀ — ministrul de finanțe rus s-ar fi întors acasă foarte plouat, ceea ce ar fi determinat Rusia să se adreseze Austriei, propunîndu-i să încheie pace separată, cu condiția să păstreze o parte din Galizia și să aibă mină liberă în Turcia. Oferta ar fi fost respinsă și tocmai din acest motiv — pentru a sili Rusia să rămînă unită cu aliații francezi și englezi — ar fi întreprins ei de atunci forțarea Dardanelor, care, cu condiția de a sacrifica niscaiva unități uzate, nu sînt cîtuși de puțin inexpugnabile, cu atît mai mult cu cît turcii — ceea ce nu mai este un secret pentru nimeni — au rămas fără muniții. Același ofițer susține că, chiar dacă englezii ar ceda Rusiei Constantinopolul, strîmtoarea va fi internaționalizată; mai mult: șireții de englezi ar păstra insula Lemnos ca să facă posesiunea orașului iluzorie pentru ruși. Cînd un alt conviv la acel dejun l-a întrebat pe același ofițer de ce victoria lui Hindenburg³⁰³, care se anunța atît de strălucită, dăduse atît de puține rezultate practice, el a răspuns: pentru că Hin-

²⁹⁶ Emil Costinescu (1844—1921), om politic liberal, ziarist (redactor la „Românul” al lui C. A. Rosetti), deputat. Unul dintre fondatorii Băncii Naționale a României (1880). Ministru de finanțe în 1902, 1907, 1909 și 1914, ministru fără portofoliu în guvernul național care avea să fie format la Iași în 1916.

²⁹⁷ V. nota 46.

²⁹⁸ În l. germană în text. Desigur, nu e deloc reverențios să ai aerul că-ți numești superiorul astfel...

²⁹⁹ Liber-baron Richard von Weiskirchner (Viena 1863—?), om politic austriac (creștin-social). Membru al Camerei deputaților (din 1897), președintele acesteia (1907), ministru al comerțului (1909—1911). Primar al Vienei (1913—1919). Membru al Adunării Naționale austriece (1919), președinte al Consiliului Național (1920).

³⁰⁰ Cartele pentru pîine. În l. germană în text.

³⁰¹ Calambur intraductibil: ofițerii poartă uniforme (sînt „uniformizați”), iar diplomații sînt neinformați. În l. germană în text.

³⁰² P. L. Bark, consilier privat.

³⁰³ V. nota 190.

denburg nu vrea să-și expună trupele riscului de a împărtași soarta corpurilor de armată rusești la Lacurile Mazuriene³⁰⁴, căci trebuie să știți că partea dinspre Rusia a Poloniei abundă în același gen de mlaștini și ar fi curată nebulie să te angajezi acolo într-o acțiune. De altfel, s-a renunțat acum la un atac contra Varșoviei, ca și împotriva fortăreței Ostrowiec³⁰⁵. Ofițerul acela este convins că Rusia, din lipsă de fonduri, va primi să încheie pace săptămânile care vin, dacă va fi sacrificată o parte din Galiția.

Contele Wurmbrandt mi-a istorisit ceva foarte interesant. Se pare că germanii au descoperit în sfârșit procedeul prin care francezii și englezii reușeau să facă adevărate hecatombe de ofițeri inamici: aplicînd puștilor de război oglinjoara de vinătoare care-ți permite să-ți izolezi și să-ți ochestești vinatul. De cum au descoperit șmecheria, germanii s-au grăbit să organizeze o colectă și, procurîndu-și câteva mii, să le aplice la rîndul lor. Ceea ce a și avut efect, căci în utimul timp au fost grav răniți trei generali francezi, iar un al patrulea a fost chiar ucis.

Mă întreb cine s-o fi înșelînd și cine nu la București; pe de o parte sora mea³⁰⁶ afirmă că la 15 aprilie vom intra în acțiune, guvernul are aerul de a face preparative febrile de război, legi excepționale, măsuri militare, — în fine, totul a fost pus în mișcare, și, totuși, contesa Czernin închiriază o vilă la Sinaia cu intenția de a se instala la 1 mai, împreună cu cei șase copii ai ei.

Nostimă propunere îmi face Marthe Blome: să-mi dea gazete românești aflate în solda legației Austriei de la București ca să le distribuie la spital... Contesa Czernin este aceea care le-a adus și care vrea să le asigure utilizarea. Am declinat oferta, motivînd că din principiu nu difuzez niciodată gazete românești de la noi.

9 aprilie. — Am primit cuvenitele noastre Brot Karten, care dau dreptul la 200 gr. pe zi de persoană, ceea ce e într-adevăr un minim, căci aceste 200 gr. se scad din făină în cazul că ai vrea să ți-o procuri.

La fel ca în Germania, se va face apel la populație să strîngă toate fiarele vechi de prin gospodării și într-o bună zi școlarii, înarmați cu saci, își vor face apariția în cartierele unde locuiesc ca să colecteze toate obiectele de cositor, de fier și de aramă care ar putea fi folosite la fabricarea furniturilor militare. Pentru căratul celor mai voluminoase, micuților li se vor da cărucioare.

Făină de cumpărat nu se mai găsește deloc la Viena, iar sarea — foarte greu. Viața e din ce în ce mai scumpă și mai grea.

Von der Goltz-pașa³⁰⁷ a trecut iar pe aici în drum spre Constantinopol. A afirmat din nou că turcii sînt siguri că vor putea apăra Constantinopolul și că strîmtoarea este inexpugnabilă.

Alături anchetă întreprinsă de „Zeit“³⁰⁸ în legătură cu motivele pe care le au atîția de a detesta Germania și-i adaug răspunsurile publicate de oameni de litere, savanți, autori³⁰⁹ [...]

Se spune că și venerabilul împărat Franz Joseph este pus la aceeași rație minimă și-și consumă cele 200 gr. <de pîine> la care-i dă dreptul die Brot Karte la fel ca și cel mai umil supus al său.

Atașatul nostru militar³¹⁰ a aflat că Italia își arată colții și că a înaintat o notă formulînd revendicări care pot declanșa un conflict acut dacă Austria nu dă un răspuns satisfăcător. Să fi venit ceasul intrării în acțiune a Italiei... și a noastră? Dumnezeu să ajute guvernele noastre și să le lumineze!

Forțe germane considerabile sosesc în Carpați, unde rușii repurtează mari succese.

(Va urma)

³⁰⁴ V. nota 211.

³⁰⁵ Ostrowiec, oraș și district în voievodatul Kielce din R. P. Polonă, la sud-est de voievodatul Varșoviei. În 1795 a fost încorporat Austriei, în 1807 — principatului Varșoviei, în 1815 — regatului polonez.

³⁰⁶ Maria Moret de Blarenberg, sora mai mică a autoarei jurnalului. Căsătorită cu Nicolae Filipescu.

³⁰⁷ V. nota 34.

³⁰⁸ Cotidianul vienez „Die Zeit“.

³⁰⁹ Adaosurile lipsesc din jurnal.

³¹⁰ Căpitanul de cavalerie T. Stîrcea, atașat militar la legația României de la Viena.

Arhiva generală a Țării Românești

TUDOR MATEESCU, MARCEL CIUCA

Existența la Mitropolia Țării Românești a unei arhive, separată de cea proprie, cuprinzând acte ale statului și ale unor particulari, a rămas multă vreme uitată în mențiuni răzlețe din diverse documente sau în file de cronici. Abia în anul 1947 profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, pe atunci director general al Arhivelor Statului, studiind un act din 1775, a intuit, din precizarea care se face în final, această realitate istorică. El constata că particularii obișnuiau să depună la Mitropolie spre păstrare documentele de interes deosebit, multe fiind salvate în felul acesta de la pieire¹. Mai apoi, regretatul istoric și arhivist a descoperit că procedeul era folosit mai demult, în ceea ce privește actele de seamă ale țării, de către domnie și organele centrale ale puterii de stat². A. Sacerdoțeanu a dat acestei arhive valoarea și denumirea de „arhivă generală”³, concept care-i aparține și care este cu totul deosebit de cel de „arhivă a statului”, instituție modernă creată, așa cum se știe, mai târziu, în 1831.

În urma cercetărilor asidue întreprinse, reputatul istoric și arhivist ajunge la concluzia că, probabil încă din secolul al XVI-lea, se instituise obiceiul ca actele cu caracter normativ să fie depuse spre păstrare la Mitropolie sau la unele mănăstiri⁴. Depunerea documentelor de interes obștească la Mitropolie, așadar existența unei „arhive generale” la acest for ecleziastic, rezultă limpede dintr-un hrisov de la Matei Basarab, din 18 ianuarie 1652, referitor la judecarea unui furtușag din cămara și vistieria țării, săvârșit de către trei mari boieri. Documentul are și o notă tergală laconică: „Al mitropolii”⁵. Această însemnare indică precis tocmai locul unde fusese dat spre păstrare hrisovul în cauză, adică la Mitropolia Țării Românești⁶. Nu se specifică dacă depunerea s-a făcut imediat sau mai târziu, dar înclinăm să credem că prima posibilitate este mai aproape de realitatea istorică.

Sîntem în fața primei menționări a existenței, la Mitropolie, a unei „arhive generale”, care data însă, în mod sigur, mai demult. Ea nu avea numai rol de depozit, deși acest lucru nu era deloc lipsit de importanță, deoarece, prin condițiile de păstrare, mult mai bune ca în alte locuri, numeroase documente de certă valoare au fost salvate de la pieire sigură. „Arhiva generală” reprezintă nucleul unei arhive organizate, care a adus însemnate foloase societății, mai ales prin sprijinul dat intereselor majore ale țării, constituind nucleul instituției de cultură a Arhivelor Statului de mai târziu. De altfel, o situație analoagă se întâlnește și în Moldova⁷, o dovadă în plus a similitudinii instituționale a celor două principate locuite de același neam.

¹ A. Sacerdoțeanu, *Arhiva generală la mitropolie*, în „Revista Arhivelor”, VII (1947), nr. 2, p. 393—394.

² Idem, *Documente de cultură românească veche*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI (1964), nr. 5—6, p. 463; idem, *Unde se păstrau vechile acte normative în Țara Românească*, în „Revista Arhivelor”, anul L (1973), vol. XXXV, nr. 2, p. 176—177.

³ Idem, *Arhiva generală la mitropolie*, p. 393—394; idem, *Unde se păstrau vechile acte normative...*, p. 181.

⁴ Idem, *Unde se păstrau vechile acte normative...*, p. 177—180.

⁵ Arh. St. Buc., colecția Diplomatică, nr. 5.

⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Unde se păstrau vechile acte normative...*, p. 176—177.

⁷ În pitacul din iunie 1827 al lui Ioniță Sandu Sturdza, domnul Moldovei, despre hătișeriful noilor privilegii ale țării, se spune că, după trecerea lui „în condicile Divanului și a Visteriei, iată, după cuviință și veche obicinuință să trimită la Sfânta Mitropolie însuși originalul și tălmăcirea sa împreună, de a sta în păstrare ca un odor svînt și izvor de obștească fericire a norodului moldovenesc” (Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1889, p. 428).

Deosebit de semnificativă pentru rostul „arhivei generale” de la Mitropolie este o mențiune din hrisovul lui Ștefan Cantacuzino, din 1714, privind desființarea văcăritului, act de interes general, la nivelul întregii țări: „Iară hrisovul acesta îl lăsam la Sfînta Mitropolie, ca să fie supt paza prea sfințitului mitropolit”⁸. În felul acesta, ambele redacții ale documentului, și cea grecească și cea românească, au putut fi păstrate pînă în zilele noastre⁹. Știm sigur că în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, cînd Constantin Hangerli a vrut să reintroducă văcăritul, acest hrisov se găsea tot la Mitropolie. Zilot Românul spune în cronică sa despre această dare că „prin soboare bisericești s-au legat / ș-aceste legături toate în păstrări bune s-au dat”, cronicarul precizînd, în notă, și locul: „La Sfînta Mitropolie”¹⁰.

Pentru secolul al XVIII-lea și mai ales pentru primele decenii ale celui următor există însă numeroase alte știri despre „arhiva generală” de la Mitropolie, ceea ce permite continuarea cercetărilor începute de profesorul Aurelian Sacerdoteanu și face posibilă închegarea unei imagini de ansamblu a unui capitol de seamă din istoria arhivelor românești. De altfel, rîndurile de față constituie un omagiu adus memoriei regretatului istoric și arhivist de doi dintre discipolii săi.

Astfel, știm sigur că un act de mare însemnătate pentru viața întregii țări, cum a fost hrisovul din 5 august 1746 al domnului Constantin Mavrocordat, pentru desființarea rumâniei¹¹, a fost depus, de asemenea, la Mitropolie. La 1832 se luau de la pitarul Ioan Bîcoveanu „îngrijitorul vivliotecii Sfîntei Mitropolii [...] cartea care să numește Pravila Mare” și „două anaforale întărite de domni, însă una pentru dezrobirea rumânilor”¹².

La 1764, cînd are loc îndreptarea hotarelor între Țara Românească și Imperiul otoman, se spune în mai multe acte că s-au folosit și documente din „chiutucul Dîrstorului”, așadar din arhiva (tot cu caracter general) de la Silistra¹³. În hrisovul lui Ștefan Raçoviță din 10 august acel an, privind hotărnicia moșiei Brînceni a Mănăstirii Dealu se arată următoarele: „Care, la hotărîrea și cercetarea ce au făcut, au dovedit cum că hotarele aceștii moșii sînt cum arată mai jos, și veche stăpînire pînă la malul Dunării<i> și cu balta ce are, după cum au dat adevărîntă și dumnealui prea-cinstitul Turnagi-Bașa și hoget dumnealui Cadi-Efendi ot Giurgiu. Care adevărîntă și hoget, ce s-au luat, coprinde toate moșiile cele ce se hotărăscu cu Dunărea, cu Brăila și cu Giurgiu, și s-au dat la Sfînta Mitropolie să fie la păstrare”¹⁴. Aproape tot atunci, la 8 august, era emisă și întărirea domnească pentru delimitarea moșiei Zimnicele a Mănăstirii Cotroceni. Se arăta, la fel, că adevărînta lui Turnagi-Bașa și hogetul lui Cadi-Efendi „ot Giurgiov” au fost date „la Sfînta Mitropolie să fie la păstrare”¹⁵. Avem de acum certitudinea că actele de interes deosebit ale țării erau depuse în „arhiva generală” de la Mitropolie¹⁶, acest fapt fiind de multă vreme o regulă.

⁸ Arh. St. Buc., colecția Suluri, nr. 12.

⁹ A. Sacerdoteanu, *Documente de cultură românească...*, p. 463.

¹⁰ Zilot Românul, *Ultima cronică română din epoca fanarioșilor*, ed. B. P. Hasdeu, București, 1884, p. 7. Pentru cronicarul care s-a ascuns sub pseudonimul Zilot Românul, vezi M. D. Ciucă, *Adevărata identitate a lui Zilot Românul*, în „Manuscriptum”, an. XI (1980), nr. 3, p. 167—173.

¹¹ Arh. St. Buc., colecția Suluri, nr. 19.

¹² Gh. Nicolaiaș, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, în „Revista Arhivelor”, vol. I, nr. 1—3 (1924—1926), p. 104.

¹³ Tudor Mateescu, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista Arhivelor”, anul LI (1974), vol. XXXVI, nr. 1—2, p. 231.

¹⁴ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 217, f. 89.

¹⁵ Mihail Stăncescu, *O delimitare de moșie la hotarul Țării Românești în 1764*, în „Revista Arhivelor”, vol. nr. 1—3 (1924—1926), p. 132.

¹⁶ Uneori, depunerea la Mitropolie nu se producea imediat după emiterea actului, ci mai tîrziu sau chiar mult mai tîrziu, cînd diferite împrejurări și motive făceau necesar acest lucru. Așa s-a întîmplat cu un document din 6 septembrie 1636, prin care Matei Basarab întărea orășenilor din București proprietățile acestora dinspre Văcărești, pentru care ridicase pîră Sava, feciorul lui Negre. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd probabil reizbucnește conflictul orășenilor cu urmașii lui Sava, actul este copiat de Floru Ierei, dascăl slovenesc la Școala domnească de la Sf. Gheorghe Vechi, adăugînd la sfîrșit următoarele: „Acest hrisov s-au dat la Sfînta Mitropolie, ca să fie la păstrare”. (*Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. IV, 1633—1639, București, 1981, p. 387—388). Documentul a fost depus abia atunci la Mitropolie, deoarece originalul nu poartă o asemenea mențiune. (Muzeul de Istorie a Municipiului București, nr. 48.961).

Acolo erau date spre păstrare, așa cum am enunțat mai sus, și documentele de valoare ale unor particulari. În ocolnica din 3 iulie 1775 a satului Aref din județul Argeș, a cărei cercetare a stat la baza conceptului de „arhivă generală” al profesorului Aurelian Sacerdoțeanu, se menționează la sfârșit: „Dar pentru ca nu care cumva pă vreme să se întâmple a să răpune din scrisori, ori prin periciunea acestor oameni, sau ei singuri cu vicleșug să ascunză și vor zice că s-au răpus vreo scrisoare, noi cu toții am scos dupe ocolnica cea pecetluită, care s-au dat întru păstrare la mîna lui Gheorghe ceauș, această copie din cuvînt în cuvînt, adevărită cu iscălitura dumnealui vel logofăt, pe care iată o lăsăm la Sfînta Mitropolie ca să stea și să s<ă> afle acolea pururea în bună păstrare, pentru ca oricînd va fi vreo întîmplare, precum scriem mai sus, cu aceasta să se poată dăscoperi adevărul”¹⁷. Depunerea la „arhiva generală” a copiei acestei ocolnice, care cuprindea textele mai multor acte din secolele XVI—XVIII, a făcut ca acest document să poată ajunge pînă în zilele noastre, pe cînd originalul rămas la sătenii din Aref s-a pierdut demult¹⁸.

În același an, domnul Alexandru Ipsilanti însuși depunea la Mitropolie două hrisoave cu caracter normativ¹⁹. Primul, datînd din octombrie, se referea la organizarea poștei și avea la sfîrșit următoarea dispoziție: „Deci pentru înștiințare de obște s-au dat această domnească a noastră prin așezămînt carte în chip de hrisov, care după ce se va trece în condica Vistieriei să se păzească pururea la Sfînta Mitropolie”²⁰. Al doilea, cu data de 13 noiembrie 1775, privind negoțul și oieritul, conținea o prevedere asemănătoare: „Care hrisov poruncim dumitale vel logofăt, după ce să va citi în auzul tuturor, trecîndu-se atît la condica Divanului, cit și a Vistierii, să se dea la Sfînta Mitropolie a se păzi în păstrare”²¹.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, darea în păstrare Mitropoliei a actelor publice sau particulare apare ca un obicei de o incontestabilă vechime. Ea era de acum o regulă care ajunge să fie prevăzută și în legiuirile scrise ale țării. Astfel, în *Pravilniceasca condică* (1780), se hotără „trecerea zăpiselor și altor asemenea cărți” de vânzare-cumpărare în condici, care să fie întărite oficial. „Iar condicile acestea să fie deosebite și supt păstrare pururea la Mitropolie și la episcopii, cu pecetea și iscălitura mitropolitului sau a episcopilor, ca să nu mai rămîie bănuială de schimbare de acelea cărți și de vicleșug”²². Episcopiile capătă în acest caz drept de depozit, pe care-l aveau și unele mănăstiri²³, așa cum am văzut mai sus, deoarece zăpisele erau un gen de documente interesînd, în general, un mare număr de particulari de pe cuprinsul întregii țări.

Un act cu caracter normativ a fost și porunca dată în 1799 de domnul Alexandru Moruzi în privința arendării moșiilor mănăstirești, cuprinsă în pitacul vel logofătului Nicolae Brâncoveanu. La 10 august acel an, mitropolitul Dositei trimitea o copie de pe acest pitac protopopului plășii Gherghița, poruncindu-i să meargă cu ea pe la toate mănăstirile din plasă, unde trebuia ca egumenii s-o treacă fiecare în condică „și spre încredințare că au auzit-o și vor fi următori întocmai și să o și iscălească în dos. Și așa, cu iscălitura tuturor să ni-o trimiți, spre a să afla aici la Mitropolie ca un sinet aceasta”²⁴.

La depunerea documentelor, fie de către organele de stat, fie de către particulari, se elibera din partea Mitropoliei o adevărită de primire. Prezentarea acestora era, desigur, obligatorie în cazul restituirii actelor respective. În caz contrar, documentele nu puteau fi ridicate. Așa s-a întîmplat, de pildă, cu sine-turile moșiei Ciupelnița, aflate „la Sfînta Mitropolie în păstrare”. În 1830, cînd au

¹⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *Aref — un vechi sat argeșan*, în „Studii și comunicări”, II, Pitești, 1969, p. 208.

¹⁸ Idem, *Arhiva generală la mitropolie*, p. 394.

¹⁹ Idem, *Unde se păstrau vechile acte normative...*, p. 181.

²⁰ P. Teulescu, *Documente istorice*, București, 1860, p. 143.

²¹ *Ibidem*, p. 149—150.

²² *Pravilniceasca condică, 1780*, ediție critică, București, 1957, p. 136.

²³ La 31 august 1744. Constantin Mavrocordat emite un hrisov prin care întărește stăpînirea Mitropoliei peste satele Mărcuța, Boteni, Curățesti, Tobolea și Cucuiati din județul Ilfov, fixînd o serie de obligații pentru locuitori. Fiind un așezămînt cu aplicație generală, așadar un act normativ, el a fost trimis tuturor mănăstirilor din țară, găsindu-se azi în mai multe fonduri mănăstirești aflate la Arhivele Statului din București. (*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, București, 1961, p. 422).

²⁴ Gh. Nicolaiasa, *O poruncă a lui Alexandru Moruzi vv. cu privire la gospodăria mănăstirilor din Muntenia*, în „Revista Arhivelor”, vol. I, nr. 1—3 (1924—1926), p. 271.

fost cerute de către Divanul Judecătoresc de la episcopul Neofit, ocirmuitorul Mitropoliei, acesta a răspuns „că nu le poate da pînă nu s-a da adeverința ce urmează să sî fi dat de la Sfînta Mitropolie cînd au primit sineturile, sau prin osebîită poruncă a cînstîtului Divan s-a se desputerniceze acea adeverință rîmî-nînd ca o hîrtie albă”²⁵. S-a păstrat, în copie, o astfel de adeverință din anul 1825²⁶. Acest lucru se făcea și atunci cînd erau date în păstrarea Mitropoliei diferite obiecte de valoare, ceea ce constituia de asemenea un obicei²⁷. Pentru documente, atît la depunerea, cit și la ridicarea lor, era nevoie de o poruncă specială din partea domnului țării, așa cum se spune, în mod expres, într-un document din 1805 referitor la „scrisorile” răposatului Constantin Caramanliu, aflate în păstrare la Mitropolie²⁸. Ele fuseseră depuse împreună cu o sumă de bani, dar actele se găseau încă acolo în anul 1815, după ce fiul numitului încetează din viață. Atunci actele sînt cerute de mama sa, vîduva lui Constantin Caramanliu, care se adresează în scris domnului Ioan Caragea, fiind eliberate numai la porunca acestuia, după cercetarea pricinii de către mitropolitul însuși²⁹.

Într-un document din 5 octombrie 1814 este relevant un aspect important al destinului arhivelor românești în trecut, și anume distrugerea sau scoaterea acestora din țară în timpul războaielor ruso-turce. Cerîndu-se atunci, prin poruncă domnească, de la Mitropolie, actele referitoare la o pricină în curs de judecată, mitropolitul Dositei răspunde domnului Ioan Caragea că acestea nu s-au putut găsi. Se aflase însă de la „oamenii Mitropoliei” că ele fuseseră într-adevăr depuse acolo, dar la plecarea „armii de aici [...] au rădicat multe din hîrtii, precum știut este la toți, între care hîrtii se vede că au fost și izvoarele aceștii pricină”³⁰. Este vorba, desigur, de armata rusă de ocupație, care a părăsit țara în 1812, după terminarea războiului, cu care prilej au fost luate, așa cum se vede, numeroase documente din „arhiva generală” de la Mitropolie.

Cunoaștem însă și un caz cînd unele dintre aceste acte au fost distruse cu bună știință de către răuvoitori. El este relatat pe larg de către protosinghelul-cronicar Naum Rîmniceanu, într-una din scrierile sale din 1818³¹. Întrebîndu-l pe Nectarie, ultimul mitropolit fanariot al Țării Românești, care păstora atunci, de ce are la Mitropolie „iconom” grec și nu pămîntean, acesta i-a răspuns „fără rușine”, dezvăluindu-i următoarele: „[...] am hotărît ca nicidecum să nu orînduiesc iconom român, pentru ca să nu aflu secreturile Mitropoliei, fiindcă la această Mitropolie sînt date în păstrare toate hrîsoavele cele vechi ale voievozilor români, care privesc la dezrădăcinarea noastră, a grecilor, și legăturile ce are Țara Românească cu otomaniceasca Poartă, și hătișerifuri împăratești care întăresc privilegiurile țarei și ale românilor (din care iată, în taină îmi spuse, că și eu și fratele proinmitropolit Dositei am tăinuit cîteva, ca să nu se aflu după vremi la Mitropolie); și alte multe tainice scrisori care nu ne este de folos de să vor vedea; pentru aceea voiesc ca să am iconom grec, ca numai nouă simpatrioților să ne fie știuteunile ca acestea”³².

În acest pasaj ne este relevant încă o dată rolul „arhivei generale” de la Mitropolie, ca depozit al actelor fundamentale ale țării, între care figurau, în primul rînd, hătișerifurile de privilegii acordate de Poartă. Ele trebuiau puse la dispoziția domniei ori de cîte ori era nevoie, pentru apărarea intereselor statului, ceea ce mitropolitul Nectarie și predecesorul său Dositei nu făcuseră, ba dimpotrivă, ascunseseră unele acte, probabil atunci cînd fuseseră cerute, deoarece conțineau prevederi nefavorabile fanarioților. De la dosire pînă la distrugere, distanța este însă foarte scurtă. Iată ce spune în alt loc Naum Rîmniceanu, referindu-se tot la mitropolitul Nectarie: „A tăinuit și multe documenturi ale țarei ce era(u) puse în păstrare din vechime la Sfînta Mitropolie și a scos vorbă că au spart hoții într-o noapte paraclisul ce este în casele arhieriești și au furat cele ce erau puse

²⁵ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, CCCVI/12.

²⁶ Ibidem, colecția Manuscrise, nr. 103, f. 167. (Vezi anexa 3).

²⁷ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, CCCLXXXIX/1; CDV/1; fond Logofetia Dreptății, dosar 8331/1833, f. 1. și urm.

²⁸ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, CCCXCIII/2.

²⁹ Ibidem, CCCXCIII/3. (Vezi anexa 1).

³⁰ Ibidem, colecția Manuscrise, nr. 79, f. 208.

³¹ Pentru autorul acestei scrieri, identificat în persoana lui Naum Rîmniceanu, vezi Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. XLIX, nota 2.

³² [Naum Rîmniceanu], *Frățescă îmbrăçoșare*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XIII (1890), p. 181—182.

acolo în păstrare³³. Aflăm de aici, pe lângă cele privitoare la soarta nefericită a unor documente din „arhiva generală” de la Mitropolie, locul precis unde se afla aceasta, și anume un paracelis situat în clădirea rezidențială a mitropolitului.

Alcătuirea *Legiurii Caragea* a constituit un nou prilej de relevare a importanței „arhivei generale” de la Mitropolia Țării Românești. Din 9 iunie 1818 datează anaforaua obștească prin care domnul Ioan Caragea era rugat să dispună tipărirea legiurii. La 22 iunie, domnul porunceă printr-un pitac vel logofătului de Țara de Sus ca: „aceeași obștească anafora să să tipărească la sfârșitul prăvilii cu toate iscăliturile ce sînt în anafora; împreună cu pitacul să să dea în păstrare la Sfînta Mitropolie”³⁴. Totodată, în hrisovul de promulgare a legiurii, din 9 august 1818, se prevedeau la sfârșit următoarele în legătură cu manuscrisele originale ale acesteia: „Iar prototipa ale aceștii prăvili, adică cele două trupuri scrise de mină, încă unul în limba grecească și altul în limba rumânească, care sînt adeverate cu însăși iscălitura și pecetea domnii mele, să se dea a sta în păstrare la Sfînta Mitropolie”³⁵. La 27 august și la 29 noiembrie același an, pitarul Ioan Bițcoveanu semna de primirea la Mitropolie a acestor documente și manuscrise³⁶.

Alte știri, necunoscute pînă în prezent, vorbesc, de asemenea, despre depunerea la Mitropolie a unor documente de seamă ale țării. În septembrie 1818, un hrisov al domnului Ioan Caragea era dat acolo în original spre păstrare, iar cele 21 de copii scoase de pe el erau trimise la Divanul Craiovei, la cele trei episcopii și la cele 17 județe, cite un exemplar la fiecare³⁷. Este vorba și în acest caz, fără îndoială, de un act cu caracter normativ. La 3 noiembrie 1819, domnul Alexandru Suțu întărea anaforaua marelui logofăt Gheorghe Filipescu cu privire la reorganizarea activității Marii Logofeții, din 1 noiembrie acel an, care cuprindea și următoarea prevedere: „Toate pricinile ce să caută în Divanul domnesc să să facă osebită condică, în care să să treacă cu perilipsis, și la sfârșitul fieșcăruia an, protocolindu-să, să să dea la Sfînta Mitropolie în păstrare, de unde fără știrea logofătului celui mare să nu să ia, iar matca, adecă condica unde sînt trecute pricinile pe larg să stea apururea la cancelăria Divanului”³⁸.

La 10 aprilie 1825, domnul Grigore Ghica emitea „hrisovul calemului capanului”, avînd la sfârșit următoarea prevedere: „Care hrisov, după ce să va trece în condica Divanului și a Vistierii, poruncim să să dea la Mitropolie, iar la mina calemgului și la neguțători să să dea copie adevărită de d-l. vel vistier”³⁹. Depunerea s-a făcut la 28 mai același an, cînd Ioan Bițcoveanu semna de primirea acestui document din partea Mitropoliei, dînd adevărînta cuvenită⁴⁰.

„Arhiva generală” de la Mitropolie a avut de suferit pierderi serioase în timpul evenimentelor din 1821. Iată ce spunea în legătură cu aceasta fostul mitropolit Dionisie Lupu, refugiat la Brașov, într-o scrisoare din 27 februarie 1825 către consulatul rus de la București: „În răscoala ce s-au întîmplat în Valachia la 1821, toate odoarele Mitropoliei Bucureștilor, sineturile de acareturi și documenturile țarei, punîndu-le în București la siguranță, după ce am venit aici spre scăpare-ne, nu peste mult înțelegînd că, ridicîndu-se acestea de la siguranța lor, s-au mutat la loc de primejdie, nu am încetat, cu mari cheltuieli și cu primejdie, cite puțin a le aduce aici prin taină; însă sineturile Mitropoliei, documenturile țarei și puțin din odoarele bisericii Mitropoliei. Iar cele rămase în București, unele prădîndu-se în vremea întîmplărei cei mai din urmă, bucăți dintr-însele aflate în minile celor ce le răpise s-au vîndut de dînșii și s-au răscumpărat de vechilul meu”. La 4 iunie 1824, fostul mitropolit s-a adresat Magistratului orașului Brașov, care, prin secretarul Gaudi, a făcut catagrafia acestor lucruri. După aceasta, ele au fost așezate în trei lăzi, pecetluite „cu pecetea magistratului”, care s-au dat apoi în grija unui neguțător localnic, Gheorghe Hagi Radu. În final,

³³ Idem, *Scrisoarea munteanului ca răspuns la scrisoarea moldoveanului*, *ibidem*, p. 266.

³⁴ *Legiurea Caragea*, ediție critică, București, 1955, p. 191.

³⁵ *Ibidem*, p. 189.

³⁶ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 77, f. 341. O greșeală a copistului a făcut ca numele să apară Ioan Lațcov, în loc de Ioan Bițcoveanu. După cum am văzut mai sus, pitarul Ioan Bițcoveanu era „îngrijitorul” bibliotecii Mitropoliei. Rezultă că cel care îndeplinea această funcție avea în grijă și arhiva generală.

³⁷ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, CXXVII/123. (Vezi anexa 2).

³⁸ *Ibidem*, colecția Manuscrise, nr. 92, f. 577.

³⁹ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Manuscrise, nr. 261, f. 37.

⁴⁰ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 103, f. 167. (Vezi anexa 3).

Dionisie Lupu arăta că obiectele se aflau în siguranță și că se puteau face „côpii de pe documenturile țării” pentru a fi folosite în situațiile când ar fi fost nevoie de conținutul lor⁴¹.

Rezultă de aici mai întâi faptul că se făcea o diferență între arhiva proprie a Mitropoliei (sineturile acesteia) și „arhiva generală”, care cuprindea „documenturile țării”. În al doilea rând, se înțelege că unele dintre actele aflate la Mitropolie, în arhiva proprie sau în cea generală, au fost pierdute sau distruse la 1821, deoarece numai „puține” au putut fi salvate și duse la Brașov. Este semnificativă în acest sens o însemnare din 1888 a lui Constantin Erbiceanu, cunoscutul cărturar și istoric al bisericii românești: „Posed un inventariu legalizat de autoritatea magistratorială din Brașov, în care se specifică ce au adus cu sine mitropolitul Ungrovlahiei în Austria. Desigur că acele documente și lucruri s-au pierdut. Mai posed și o corespondență a mitropolitului Dionisie Lupu cu consulul Austriei din București prin care mitropolitul se plînge că consulul nu s-a îngrijit, după cum i-a promis, de a scăpa odoarele și mai ales hrisoavele și documentele Mitropoliei de jaful și focul eteriștilor, la care plîngere a mitropolitului consulul se dezvinovățește că nu a avut atîtea încăperi spre a le asigura. Prin urmare, știm că multe acte, de asemenea și hrisoave, s-au ars atunci”⁴². Din păcate, nici măcar aceste documente, dintre care un interes deosebit ar prezenta inventarul obiectelor duse la Brașov („catagrafia” de care vorbește și Dionisie Lupu), nu s-au putut găsi pînă în prezent. Gheorghe Hagi Radu de la Brașov, care avea în grijă cele trei lăzi cu odoarele și documentele de la Mitropolie, a dat un înscris de primire a lor, aflat, la 1829, în posesia episcopului Chesarie al Buzăului⁴³. La 5 august acel an, acest act este cerut de episcopul Neofit, ocirmitorul Mitropoliei. Tot atunci se arăta că documentele evacuate la Brașov, „fiind foarte, foarte trebuincioase” în acel moment, urma să fie trimis un om al Mitropoliei, pitarul Ioniță⁴⁴, ca „să le caute și să le aducă”⁴⁵. Despre aceste acte, se spune că erau necesare „pentru privileghiuri și alte asemenea obștești”, desigur, pentru apărarea intereselor țării cu prilejul încheierii tratatului de la Adrianopol din septembrie acel an, care avea să ducă într-adevăr la lărgirea autonomiei Principatelor Române. La 9 august 1829 Ocirmuirea Mitropoliei confirma primirea copiei unui hrisov împreună cu o „scrisoare a lui chir Gheorghe Hagi Radu de la Brașov”⁴⁶. În același an, la 16 septembrie, tot într-o corespondență cu episcopul Chesarie, se vorbește de un „condei de bani ce s-au trimis în Brașov ipochimenului celui știut”⁴⁷. De aici se poate deduce că odoarele și documentele aflate în păstrarea neguțătorului brașovean Gheorghe Hagi Radu au fost în cele din urmă recuperate.

În mai 1831 a luat ființă, așa cum se știe, Arhiva Statului, organ specializat, de tip modern. Noii instituții i s-au pus la dispoziție cîteva încăperi și bolți la Mitropolie, lîngă localul de mai tîrziu al Parlamentului, unde a funcționat mai mulți ani⁴⁸. Atribuirea acestui sediu, în același complex de clădiri unde se afla și vechea „arhivă generală”, s-ar putea să nu fie o simplă coincidență, ci să fie în legătură cu conștiința existenței unei îndelungate tradiții în domeniul păstrării

⁴¹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. IV, București, 1891, p. 323.

⁴² Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci...*, p. LIII, în notă.

⁴³ În mod normal, acest înscris trebuia să se găsească în arhiva Mitropoliei. Explicația o aflăm din două documente din 1829. La 30 august acel an, episcopul Neofit scria episcopului Chesarie: „în trecutele zile am fost scris sfîinții tale ca să ne trimiți toate hîrțile cite au lăsat în păstrare la sfîinția ta preaosfîinția sa pîrintele mitropolit Grigorie, cu foae anume...” (Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, CXXVII/39). La 16 septembrie îi scria din nou despre „lada cu scrisorile ce au lăsat-o la frăția ta pîrintele bătrînu”. (Ibidem, CXXVII/50). Documentele i-au fost deci încredințate de mitropolitul Grigore Dascălu, foarte probabil, la surghiunirea acestuia, în februarie 1829. Vezi Nicolae Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVII (1959), nr. 7—10, p. 808—809.

⁴⁴ Este vorba, fără îndoială, de pitarul Ioan Bițcoveanu, care avea atunci funcția de „îngrijitor” al bibliotecii Mitropoliei și care răspundea și de arhiva generală.

⁴⁵ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, CXXVII/64. (Vezi anexa 4).

⁴⁶ Ibidem, CXXVII/44.

⁴⁷ Ibidem, CXXVII/50.

⁴⁸ *Istoricul Arhivelor Statului, 1831—1956*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, p. 66.

și folosirii documentelor. De altfel, cele două organe au coexistat un timp. Arhiva de la Mitropolie încetează însă de a mai sluji ca depozit pentru documentele publice. La 31 august 1831, ofișul prezidentului divanurilor celor două principate, emis în ziua precedentă și citit în biserica Mitropoliei „în vileagul și în auzul a tot norodul”, este trimis spre păstrare, în original și traducere, la Arhiva Statului⁴⁹, nu la fosta „arhivă generală”. Absorbirea celei de a doua de către prima, ca instituție specializată, nu se va produce totuși imediat.

La 10 februarie 1832, episcopul Neofit, oclrmuitorul Mitropoliei, se adresa în felul următor prezidentului divanurilor Țării Românești și Moldovei: „Știut va fi Înalt Excelenției Voastre că arhiva acestui principat din vechime au fost la Sfînta Mitropolie de aici. Și cu toate că din pricina neorînduilelor și multor rele împrejurări urmate în anii de mai nainte s-au prăpădit documenturile ce era puse în păstrare într-această arhivă, din cele însă ce s-au mai păstrat pînă astăzi este și un hrisov al răposatului întru fericire Mihai Voevod Racovită ot leat 7250, din care scoțînd copie întocmai adeverită și însoțită cu tîlmăcire în limba rusească, am cînte a o supune în cunoștința Înalt Excelenției Voastre spre îndes-tulare-vă [...]”⁵⁰. Este încă o atestare a distrugerii unui număr însemnat dintre documentele aflate în „arhiva generală” de la Mitropolie, în decursul vremurilor de grele încercări pentru țară.

În anul 1833, locuitorii satului Boholt din Țara Făgărașului făceau cerere să li se îngăduie să „caute în arhiva Sfînti<i> Mitropolii” documente referitoare la moșia obștii lor, de care aveau nevoie într-un proces cu sașii dintr-un sat vecin. Cercetările întreprinse nu au dus însă la un rezultat pozitiv⁵¹. La 1839, sătenii din Mohu, din părțile Sibiului, se adresau în același scop și din aceleași motive Arhivei Statului, dar în răspunsul său, Costache Bobescu, șeful instituției, arăta că „începerea păstrării hîrtilor într-această arhivă nu este mai dinainte decît din anul 1831, în care, de s-au și pus cîteva hîrtii vechi, însă acelea nu sînt lucrate de multă vreme”, adăugînd că, în trecut, „nici o statornicie nu era ca să <se> poată ținea acest fel de acturi decît în Sfînta Mitropolie”⁵².

Pentru luarea în evidență a documentelor aflate la Mitropolie și la instituțiile centrale a fost creată o comisie specială numită „Comisia îndreptării hîrtilor vechi ale statului”, care și-a desfășurat lucrările între anii 1837—1841⁵³. După aceea s-a procedat la preluarea documentelor respective de către Arhiva Statului. Așa au intrat în depozitele acestei instituții și documentele care se găseau la Mitropolie, atît cele din arhiva proprie, cît și cele care alcătuiau „arhiva generală”. Din păcate, nu s-a făcut nici un fel de deosebire între ele, deoarece nu s-au întocmit instrumente de evidență separate, ceea ce face astăzi imposibilă reconstituirea componenței arhivei generale și cunoașterea evoluției acesteia.

Din cele arătate mai sus rezultă că păstrarea și folosirea organizată a documentelor particulare și mai ales a celor publice are, în țara noastră, o tradiție multiseclară. În lipsa unui organ special al statului, această funcție a fost îndeplinită de Mitropolia țării, unde s-a creat o arhivă cu caracter obștesc, pe care regretatul istoric și arhivist Aurelian Sacerdoteanu a numit-o, foarte inspirat, „arhiva generală”. Existența ei a făcut ca, în ciuda vicisitudinilor vremurilor, cele mai multe dintre documentele care o compuneau, pietre de temelie ale scrierii istoriei neamului, să fie salvate de la piere și să ajungă pînă în zilele noastre.

Anexe

1

1815 iulie 18, (București). Poruncă a domnului Țării Românești, Ioan Caragea, prin care cere eliberarea unor acte particulare aflate în păstrare la Mitropolie.

Io Ioan Gheorghe Caragea voievod i gospodar Zemle Vlahscoe.

⁴⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, supliment I, vol. IV, p. 377.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 386—387.

⁵¹ Arh. St. Buc., fond Logofetia Dreptății, dosar 8283/1833, f. 4; fond Logofetia Pricinilor Bisericești, dosar 1520/1833, f. 3.

⁵² Tudor Mateescu, *Un apel al unor români transilvăneni la tezaurul arhivist al Țării Românești (1839)*, în *Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 153—155.

⁵³ *Ibidem*, p. 154—155.

Preaasfinția ta, părinte mitropolite, de vreme ce copilul au murit în vîrstă de ani dooăzeci, precum arăți domnii mele printr-această anafora, ca o clironoamă dar ce au rămas jăluitoarea după moartea copilului, dreptate avînd la cererea sa, poruncim să i se dea și acele scrisori ce să află în păstrare la Mitropolie.

1815 iulie 18.

Vel logofăt

Pecetea
domnului

Preainălțate Doamne,

După luminată porunca mării tale ce ni să dă la această jalbă, făcînd cercetare pricinii, am luat oareșcare pliroforie că, după moartea răposatului Constandin polcovnic Caramanlău, soțul jăluitoarii, rămîindu-i un copil nevîrstnic, cu luminată poruncă gospod, ot leat 1805, s-au fost primit la Epitropia Obștirilor niște bani i niște zapise de datorii și niște sineturi ale acareturilor răposatului de <la> un Zisul Carapancea neguțător, ce-l avusese jăluitoarea însărcinat cu epitropia casii, și nemulțumindu-se jăluitoarea a fi lucrurile la Epitropie, prin jalbă, au făcut cerere ca să să arădice lucrurile de la Epitropie la Mitropolie. Și așa, după acea cerere, iarăși cu poruncă gospod, s-au adus acele scrisori în păstrare la Mitropolie, din poruncă, și cu niște bani ce să fusese scos de la niște datornici. Care bani, după vremi, rînduri-rînduri, la trebuințele sale, i-au și arădicat de la Mitropolie, precum însuși mărturisește în jalbă. Copilu<l> ce era atunci nevîrstnic, ajungînd în vîrstă piste ani doozeci, s-au întîmplat de au murit în vremea trecută de năprasnica boală a ciumii, și, ca o clironoamă pe avutu<l> răposatului bărbat-său, fiindcă i-au murit copilu<l> în vîrstă, cere acele scrisori să i să dea de la Mitropolie. Noi însă n-am îndrăznit a i le da fără luminată porunca mării tale, ca un lucru ce iarăși cu porunca stăpînirii s-au priimit de Mitropolie.

De aceea și cum să va găsi cu cale de către înălțimea ta, vom avea luminată poruncă în ce chip să urmăm.

1815 iulie 5.

Al mării tale către Dumnezeu fierbinte rugător și smerit părinte sufletesc,

Dositei

Preainălțate Doamne,

În domnia mării sale Costandin Vadă Ipsilant, prin domnească poruncă, am fost lăsat în păstrare în Sfînta Mitropolie o sumă de bani i niște sineturi ale caselor și prăvăliilor mele. Fiindcă banii ce-i lăsasem i-am luat încet încet, după vremi, și nu am a mai cere din bani nimic, ci au rămas numai niște sineturi la Sfînta Mitropolie, mă rog înălțimii tale ca să fie luminată poruncă către preasfinția sa părintele mitropolitu<l> de a mi să da sineturile, fiindu-mi trebuincioase. Și cum va fi mila mării tale.

Roaba mării tale,

Anastasiia polcovniceasa de aici

Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CCCXCIII/3. Orig., sigiliul domnului, oval, în chinovar.

2

1818 septembrie 15, <București>. Poruncă a domnului Țării Românești, Ioan Caragea, către episcopul Buzăului privind depunerea unui hrisov la Mitropolie și a 21 de copii de pe el în alte locuri.

Io Ioan Gheorghiu Caragea voievod i gospodar Zemle Vlahscoe.

Iubitorule de Dumnezeu, sfinția ta episcoape al Sfintei Episcopii Buzău, chir Costandiei.

După chibzuirea ce prin sfat de obște s-au făcut pentru bunele întocmiri cite privesc la binele țării și răpaosul opștii lăcuitorilor, s-au dat și hrisov al

domnii mele arătător pe larg și anume de toate cele hotărâte. Care hrisov, după ce s-au trecut la condica Divanului și a Vistierii, s-au dat în păstrare la Sfânta Mitropolie și s-au scos și douăzeci și una copii ca să să trimită trei la trei episcopii, una la Divanul Craiovei și șaptesprezece la 17 județe.

Deci trimițându-se și sfinții tale o asemenea copii vei ceti-o cu luare aminte și vei înțelege cu îndestulare revărsarea milostivirii domnii mele. Iar pă urmă să va trece și în condica Episcopii, din cuvânt în cuvânt, rămânind în păstrare tot acolo la Episcopie și această adevărită copii, ca să să găsească în orice vreme să va cere. Să va propovădui această simțitoare facere de bine și către lăcuitori, chiar prin porunci slobode ale domnii mele.

1818 septembrie 15.

Arh. St. București, colecția Documente istorice, CXXVII/123. Orig., sigiliu de închidere.

3

1825 mai 28, (București). Adeverință de primire a unui hrisov la Mitropolie.

Adeverința ce au adus de la Mitropolie pentru primirea în păstrare a hrisovului capanului.

Din porunca preasfinții sale părintelui mitropolitului, s-au priimit, prin dumealului stolnicu(1) Răducanu Poenaru, luminat hrisovu(1) preainălțatului nostru domn, de rânduiala capanului, care hrisov s-au și pus spre păstrare la Sfânta Mitropolie, unde sînt puse și alte hrisoave, dă a căruia primire am dat această adeverință.

Ioan Bițcoveanu

Arh. St. București, colecția Manuscrise, nr. 103, f. 167. Copie.

4

1829 august 5, <București>. Scrisoare a ocîrmuitorului Mitropoliei, episcopul Neofit, către episcopul Buzăului, Chesarie, despre necesitatea aducerii unor documente din arhiva evacuată la Brașov.

De la Ocîrmuirea Sfintii Mitropolii.

Cu expediția de alaltăieri, vineri, am scris frății tale ca să ne trimiți numai scrisoarea a lui Gheorghiie Hagî Radul dă primirea lăzilor ce s-au trimis cu sineturile și lucrurile Sfintei Mitropolii. Dar, fiindcă poate să urmeze trebuința și pentru alte hărții, tot pentru această pricină, de aceia preasfinția ta să trimiți pliculețu<1> cu toate hărțile cîte sînt pentru aceiași pricină, ca să le avem aici.

1829 august 5.

(Adresa :) Către preasfinția sa părintele episcopu(1) Buzău, chir Chesarie.
<Pe aceeași filă, scris de mina episcopului Neofit :>

Este cererea Divanului și a boerilor ca să să aducă seneturile țării cîte se află în păstrarea Mitropolii, pentru privelegiuri și alte asemenea obștești, carele fiind foarte, foarte trebuincioase acum, la această vreme aici, și trimiterea cerutului pliculeț să fie cum mai, în grab și cu sigur ocazion, ca să avem vreme să trimitem pe pitar Ioniță al Sfintei Mitropolii la Brașov să le caute și să le aducă.

Înștiințează-mă pe taină și cam cită sumă de care preotești, atît din eparhia preasfinții tale, cum și din Mitropolie, au venit acum, după orînduiala din urmă, ce s-au făcut la iunie trecut, și cam cită sumă de provizii au cărat, de unde și pînă unde, în cîte rînduri au mers, și de li s-au plătit, ce plată li s-au dat sau nu li s-au plătit nimic.

Aștept în grab răspuns și sînt al preasfinții tale în Hristos frate,
Neofit Rîmnicul

<Insemnare pe fila a 2-a verso :> 230 în 40 cară ale Slănicului din Fundeni la Urziceni.

Arh. St. București, colecția Documente istorice, nr. CXXVII/64. Orig., difolio, sigiliu de închidere, deteriorat, se poate citi numai anul : 1824.

RÉSUMÉ

Dès le XVIII-ème siècle, les actes concernant les intérêts supérieurs du pays, ainsi que les documents de certaine valeur appartenant à des personnes particulières, on a commencé à les mettre en dépôt aux archives du Palais métropolitain de la Valachie, le lieu étant plus sûr et les conditions de conservation meilleures. Le renseignement le plus ancien en ce sens provient du commencement de l'année 1652 et a été relevé par le regretté historien et archiviste roumain Aurelian Sacerdoțeanu, à qui nous devons aussi le nom d'„archives générales“ les y désignant. Les „archives générales“ représentent le noyau de la future institution spécialisée — les Archives de l'État — et ont rendu de notables services au pays en mettant à la disposition des organismes de l'état les documents nécessaires à la défense des intérêts majeurs et en sauvegardant ces témoins précieux du passé.

PRECIS

The article shows that beginning with the 17th century the records concerning the main interests of the country as well as some valuable private papers were preserved at the Wallachian Metropolitan Church where there were better conservation and security conditions. The oldest information of this fact goes back to the early of 1652 and was signaled by the late historian and archivist Aurelian Sacerdoțeanu who called these archives "general archives". They were the nucleus of the later State Archives and rendered an important service to the country by providing the State organs with the necessary records for defending the main interests and by protecting against destruction the precious testimonies of the historical past.

Ion Rusu-Sărățeanu

Mergînd cu respect pe urmele înaintașilor săi în ale culturii, arhivisticii și istoriei din ținuturile Năsăudului și Bistriței — înaintași din care se revendică și pe care îi urmează în tot ceea ce întreprinde — Ion Rusu-Sărățeanu este o personalitate complexă pe plan local: om de cultură, arhivist, istoric. Om de cultură format în spiritul unor frumoase și stimulatoare tradiții — ale căror începuturi sînt direct legate de nume cu adînci semnificații pe plan național, în fruntea cărora se află Grigore Silași, George Coșbuc și Liviu Rebreanu — a contribuit, la rîndu-i, la formarea și educarea altor generații. Ca arhivist a știut să preia și să continue moștenirea progresistă în acest domeniu — moștenire datorată unor nume, de asemenea, cunoscute și pe plan național: Iuliu Moisil, Virgil Sotropa și Iulian Marțian — și să adauge propria experiență dobîndită de-a lungul celor aproape trei decenii de activitate în Arhivele Statului Năsăud și Bistrița. Ca istoric a elaborat studii și articole și a prezentat comunicări consacrate atît înaintașilor, printre care și cei amintiți, cît și istoriei acestor meleaguri dintotdeauna bogate în fapte istorice și, nu în ultimul rînd, în mari valori umane, dînd un număr apreciabil de oameni de cultură și savanți ale căror înfăptuiri literare sau științifice de vîrf sînt ilustrative pentru creativitatea poporului nostru în diferite domenii (literatură, știință, tehnică etc.).

Fostul director al Filialei Arhivelor Statului din județul Bistrița-Năsăud s-a născut într-o familie de țărani, la 1 februarie 1922, în comuna Sărățel. După absolvirea Școlii primare din satul natal, urmează cursurile Liceului „Alexandru Odobescu” din Bistrița, între anii 1933—1941. După absolvirea Facultății de litere și filozofie din Cluj va fi profesor de română și istorie la Școala elementară de 7 ani din Chiraleș, un an la o școală medie și la Liceul pedagogic din Năsăud pînă la 1 aprilie 1956, cînd va intra în serviciul Filialei Arhivelor Statului din aceeași localitate pe care o va conduce pînă la 1 aprilie 1969. După reorganizarea administrativă și formarea județului Bistrița-Năsăud această unitate a Arhivelor Statului își mută reședința la Bistrița, iar Ion Rusu-Sărățeanu o va conduce pînă la pensionarea sa, în anul 1983. S-a consacrat arhivisticii, desfășurînd — în paralel — și o bogată și intensă activitate de cercetare științifică a trecutului de muncă și luptă al românilor din ținutul de graniță năsăudean și zona Bistriței — mijlocitoare de-a lungul secolelor a unor multiple legături între Transilvania și Moldova, îndeosebi, dar și cu Țara Românească. Ca arhivist — titlu ce nu numai că i se potrivește, identificîndu-se pe deplin cu el în conștiința generației sale, dar pe care l-a înnobilit prin tot ceea ce a înfăptuit pentru arhivele năsăudeano-bistrițene, în special, și pentru arhivistica românească, în general — a desfășurat practic întreaga gamă de activități specifice muncii instituției noastre, iar ca arhivist și cercetător de izvoare a căutat documente privind istoria poporului român în arhivele belgiene. Pe lângă altele, în calitate sa de șef al instituției, s-a îngrijit permanent de asigurarea celor mai bune condiții posibile de păstrare a documentelor aflate în patrimoniul Arhivelor din Năsăud și Bistrița. A avut fericirea ca în ultimii doi ani de activitate să se ocupe la Bistrița de construirea noii clădiri a filialei, edificiu impunător asigurat prin grija organelor centrale și locale de partid și de stat.

De numele lui Ion Rusu-Sărățeanu se leagă adunarea unui număr însemnat de documente, de fonduri valoroase intrate în conștiința populației locale și în circuitul cultural național, ca și organizarea, la Năsăud, a colecțiilor documentare „George Coșbuc” și „Liviu Rebreanu”.

În anii mulți și fructuoși cît a lucrat la Arhivele Statului, refuzîndu-și condiția de simplu „administrator” al fondurilor și colecțiilor arhivistice pe care țara și înaintașii i le-au încredințat cu un scop nobil, acela de a le păstra, îmbogăți și valorifica, Ion Rusu-Sărățeanu s-a impus și ca un dotat și harnic cercetător, desfășurînd o intensă muncă de valorificare și, paralel, de popularizare a celor mai importante documente existente în tezaurul arhivistic năsăudeano-bistrițean. Așa cum ușor se poate vedea și din bibliografia operei sale, aici alăturată, reputatul

arhivist a publicat numeroase și valoroase studii și articole științifice, a elaborat ori a colaborat la publicarea unor volume reprezentînd, fiecare luate în parte și toate la un loc, contribuții însemnate la mai buna cunoaștere a istoriei locale și a personalităților aparținînd, prin origine sau activitate, acestor ținuturi.

Cea de a doua direcție de orientare în activitatea științifică a lui Ion Rusu-Sărățeanu o reprezintă studiile, articolele și comunicările care tratează probleme de interes strict arhivistic. Între acestea, o pondere însemnată o au cele dedicate problemelor de teorie și practică arhivistică, respectiv de prezentare a tezaurului arhivistic năsăudeano-bistrițean prin cele mai valoroase fonduri și colecții ale sale. Altele au ca obiectiv înstituția Arhivelor Statului Năsăud și, apoi, Bistrița, precum și variatele activități desfășurate de aceasta. În studiul apărut în 1981, în volum separat, *Filiala Arhivelor Statului județul Bistrița-Năsăud*, sînt expuse pe larg istoricul instituției, activitățile cultural-științifice și educative desfășurate de specialiștii acesteia. Se cuvine să amintim aici că în tripla sa calitate, de director, arhivist și cercetător, s-a integrat organic în opera de ridicare culturală a oame-rilor din ținutul bistrițean și năsăudean, în eforturile depuse de organele locale pentru împlinirea visurilor nutrite de cărturarii din aceste locuri: păstrarea vie în conștiința generațiilor tinere a gloriei străbune, a numelor înaintașilor de pe aceste meleaguri care s-au jertfit pentru binele neamului ori au creat opere nemuritoare. De asemenea, ani la rînd, a fost membru al comitetelor de conducere ale filia-lelor locale ale societăților de științe istorice și filologice, alături de alți intel-lectuali din Năsăud, a depus eforturi încununate de succes pentru reluarea apariției revistei „Arhiva Someșană”.

Și după ieșirea la pensie, Ion Rusu-Sărățeanu continuă să desfășoare o bogată și variată activitate pe tărîm arhivistic, științific și cultural-educativ, este în deplină putere de muncă, consacrînd încă multe ore descifrării și studiului documentelor, ceea ce demonstrează dragostea și atașamentul său față de profe-siunea pe care și-a ales-o și căreia i-a rămas credincios de aproape trei decenii.

BIBLIOGRAFIE (1958—1981)

Lucrări științifice : volume, studii și articole *

- 1 *100 de ani de la nașterea academicianului Iuliu Moisil, întemeietorul Arhivelor Statului din Năsăud*, în „Revista Arhivelor” I (1958), nr. 2, p. 311—314.
- 2 *Cîteva date privitoare la activitatea cărturarilor năsăudeeni pentru apărarea arhivelor*, în „Revista Arhivelor”, III (1960), nr. 2, p. 168—176. Și în extras : București, 1960, 10 p.
- 3 *Colecțiile documentare George Coșbuc și Liviu Rebreanu la Arhivele Statului din Năsăud*, în „Probleme de muzeografie”, Cluj, II/ (1960), p. 102—109.
- 4 *Arhivele Statului, Filiala Năsăud, după 25 de ani de activitate*, în „Revista Arhi-velor”, VI (1963), nr. 2, p. 257—265. Și în extras : București, 1963, 10 p.
- 5 *Expoziția „George Coșbuc”*, în „Revista Arhivelor”, IX (1966), nr. 2, p. 201—204. Și în extras : București, 1966, 4 p.
- 6 *Virgil Șotropa (1867—1953)*, în „Revista Arhivelor”, X (1967), nr. 2, p. 269—278. Și în extras : București, 1967, 8 p.
- 7 *Documente din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională (1784—1896)*, în „Revista Arhivelor”, XI (1968), nr. 1. p. 141—192 (în colaborare).
- 8 *Înființarea și organizarea Districtului românesc al Năsăudului*, în „Revista Arhi-velor”, XI (1968), nr. 2, p. 79—84. Și în extras : București, 1968, 6 p.
- 9 *Iuliu Moisil (19 mai 1859—28 ianuarie 1947)*, în *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 297—311. Și în extras : București, 1971, 17 p.
- 10 *Cîteva date privind vechea organizare administrativă și judecătorească a unor teritorii din județul Bistrița-Năsăud*, în „File de istorie”, Bistrița, I (1971), p. 123—148 + 1 hartă. Și în extras : Bistrița, 1971, 26 p. + 1 hartă.
- 11 *Iuliu Moisil, ctitor de așezăminte culturale*, în „Arhiva someșană”, Năsăud, I (1972), p. 17—36. Și în extras : Năsăud, 1972, 22 p.

* N. Red. Nu dăm aici cele 38 articole, recenzii și prezentări de volume apărute în presa cotidiană, nici cele 50 titluri de comunicări științifice susținute în sesiunile științifice organizate de Filiala din Cluj-Napoca a Academiei R.S.R., Filiala Societăților de științe istorice și filologice din Bistrița-Năsăud, de diferite muzee și alte instituții de cultură și nici comunicările radio.

- 12 *Din corespondența lui Iulian Marțian. /Studiu și 34 anexe documentare/, în „Arhiva someșană”, Năsăud, I (1972), p. 125—154. Și în extras : Năsăud, 1972, 31 p.*
- 13 *Colecțiile arhivistice de la Filiala Arhivelor Statului Bistrița-Năsăud*, în *Culegere de referate*, vol. II, București, 1974, p. 49—57.
- 14 *Virgil Șotropa fondator al revistei <„Arhiva someșană”>. La 50 de ani de la apariția revistei „Arhiva someșană”. Studiu și bibliografie*, în „Arhiva someșană”. Studii și comunicări (1973—1974), Năsăud, II (1974), p. 35—54. Și în extras : Năsăud, 1974, 20 p.
- 15 *Din corespondența lui Iulian Martian. /Cu 33 anexe documentare/, în „Arhiva someșană”. Studii, comunicări și referate (1976—1977), Năsăud, IV (1977), p. 132—în extras : Năsăud, 1974, 24 p. (în colaborare cu Ioan Mureșan).*
- 16 *Aspecte privind contribuția maselor populare din județul Bistrița-Năsăud la lupta pentru alungarea trupelor fasciste și sprijinirea războiului antihitlerist*, în „File de istorie”, Bistrița, III (1974), p. 361—369. Și în extras : Bistrița, 1974, 11 p. (în colaborare cu Simion Lupșan).
- 17 *Pătrunderea ideilor junimiste în ținutul Năsăudului*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 535—540. Și în extras : Cluj, 1974, 8 p.
- 18 *Sprijinirea războiului de independență de populația din ținuturile Bistriței și Năsăudului*, în „File de istorie”, Bistrița, IV (1976), p. 372—389. Și în extras : Bistrița, 1976, 8 p. + 11 foto și facsimile. Mențiuni : D. Andrașoni, în „Ecoul”, X (1977), nr. 1206, din 15.I., p. 2.
- 19 *Războiul de independență — expresie a voinței întregului popor român*, în „Arhiva someșană”, Studii, comunicări și referate (1976—1977). Năsăud, IV (1977), p. 23—27.
- 20 *Ion Marian, pedagog de seamă, inițiator al învățămîntului pedagogic*, în „Arhiva someșană”. Studii, comunicări și referate (1976—1977), Năsăud, IV (1977), p. 132—136.
- 21 *Legăturile lui Ștefan Meteș cu cărturarii năsăudeni în Ștefan Meteș la 85 de ani. Studii și documente arhivistice*, Cluj-Napoca, 1977, p. 97—99. Și în extras : Cluj-Napoca, 1977, 3 p.
- 22 *Revoluția de la 1848 pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud și urmările ei*, în *Bistrița-Năsăud. Studii și cercetări etnografice*, Bistrița, 1977, p. 55—60 (în colaborare).
- 23 *Anii de studenție <ai lui George Coșbuc>*, în „Tribuna”, XXII (1978), nr. 25, din 22.VI., p. 6.
- 24 *Contribuția ținutului grăniceresc năsăudean la dezvoltarea conștiinței naționale și la lupta pentru unitatea politică*, în *In memoriam Ion Mărcuș*, București, 1979, p. 167—179. Și în extras : București, 1979, 13 p.
- 25 *<Județul> Bistrița-Năsăud. Monografie*, București, 1979, 240 p. (în colaborare).
- 26 *Din lupta pentru unitate politică în ținuturile Bistriței și Năsăudului în perioada 1859—1918*, în „Revista Arhivelor”, Supliment, an. LVI, 1979, vol. XLI. p. 170—175.
- 27 *Filiala Arhivelor Statului județului Bistrița-Năsăud*, București, 1981, 63 p. (apărută fără foaie de titlu și numele autorului).

ALEXANDRU MATEI

Cercetări în arhivele din Republica Socialistă Cehoslovacă și Republica Democrată Germană

În cursul lunilor august și septembrie 1984, am efectuat cercetări la Praga, Dresda și Halle, urmărind introducerea unor izvoare inedite sau parțial cunoscute în circuitul istoriografiei românești.

La Praga, cercetările privind ecoul răscoalei populare din 1784 au dus la readucerea în actualitate a mai multor periodice cu însemnate relatări despre eveniment. Unicul periodic contemporan de limba cehă „Pražke Česke Nowiny”, apărut în anul 1784 și care se găsește la Památník Národního písemnictví Strahovská knihovna, și-a informat cititorii despre răscoala românească în numărul său din 25 decembrie. Din presa de limbă germană merită atenție gazetele „Prager Interessanten Nachrichten” pas-trate la Statna knihovna Č.S.R. și „Prager Oberpostamtszeitung” aflat la Archiv Hlavního města Prahy având informații mai abundente.

Din relatările acestor gazete reiese că răscoala a fost generată de povara rentei feudale pretinsă de nobilime, ca și de refuzul autorităților de a da curs încorporării țăranilor în sistemul grănicieresc. Ziarul de limbă cehă a subliniat că „poporul răsculat a jurat ca întreaga nobilime din Transilvania să fie trecută prin fier și foc” și a dat amănunte cu privire la aria răscoalei, acțiunile mai importante și represaliile autorităților. În gazetele de limbă germană găsim relatări despre situația ce s-a conturat după înăbușirea răscoalei. De remarcat că într-un articol din „Prager Oberpostamtszeitung” din 1 februarie 1785, erau liniștite păturile avute din Boemia alarmate de zvonul eliberării iminente a lui Horea.

Cercetările pe care le-am realizat la secția de manuscrise de la Statna knihovna Č.S.R. mi-au dat posibilitatea să studiez un număr de „avisi”, unele la sediu, altele în fondul Lobkowitz din Roudnice. De o importanță majoră se dovedesc a fi cele redactate în limba cehă, referitoare la pe-

rioada glorioasă a lui Mihai Viteazul. Astfel, imprimatul avînd incipit: „Z. Strany Nowiny Kterez”, tipărit în 1594, în orașul vechi, de Mikulas Ksstrosa, vestește pe o pagină alianța Țării Românești, a Moldovei și Transilvaniei cu Liga Sfîntă (Roud. III. I. b. 12 prev.). O altă publicație intitulată: „O Porážce Tatarii...”, datată 28 ianuarie 1595 și tipărită în același loc de Daniel Seděčankheho, redă pe patru pagini informații cu privire la luptele purtate de Țările Române împotriva turcilor și tătarilor (Roud. III. I. b. 12/26). Imprimatul realizat în 1595 de Burnham Walda, în orașul vechi din Praga, intitulat „Nowiny Prawdiwe...”, comunică mai multe victorii creștine printre care și pe cea de la Lipova. (Roud. III. I. b. 12/32). În anul 1598 a apărut „Nowiny Prawdiwe o welikych hrozných...”. Partea a doua a acestei publicații relatează asediul turcilor asupra Oradei. Materialul a fost tipărit pe patru pagini de Woldrich Walda tot în orașul vechi din Praga. (Roud. III. I. b. 12/52).

În sfîrșit, amintim publicația „Nowiny z Uher...”, apărută în 1599 cu același loc de editare, pe patru foi, îngrijită de Daniel Seděčankheho. El relatează, printre altele, curajoasa acțiune a domnitorului Mihai Viteazul, care a cucerit „întreaga” Transilvanie (Roud. III. I. b. 12/56).

Muzeul popular deține vaste fonduri arhivistice și bibliografice. În comparativul manuscriselor latine atenția ne-a fost reținută de „Summarium cadastrale Regni Hungariae”, întocmit în două faze, în 1783 (cota XVII. A. 8) și în 1793 (cota XVII. A. 19). Documentul conține date pentru comitatele din Banat, Crișana și Maramureș. În anul 1800, s-au întocmit 41 diagrame cuprinzînd repartizarea armatei habsburgice în imperiu, inclusiv în Transilvania și Bucovina (cota XVII B. 3).

Pînă în prezent cercetătorii din patria noastră au făcut cunoștință cu fondul de manuscrise slave ce se gă-

sesc în colecția muzeului, mai ales cu Sbornicul din secolul al XV-lea de la Hodoș (cota IX F. 9). În realitate numărul manuscriselor slavo-române este mult mai mare. În viitor trebuie cercetate manuscritele IX. D. 10/5 (sec. XIX), 14, 4 F. 12 (sec. XVIII), 20, S.II. (sec. XVI), F.26 S.III. (sec. XVI) etc. Menționăm că atât pentru cercetarea colecției latine, cât și pentru investigarea celei slave există cataloage întocmite de F. M. Bartos, respectiv, I. Iasica și I. V. Vais.

Am remarcat tot aici bogata colecție de „avisi” între care am găsit două imprimate, primul avînd incipit „Nowiny Bukarestu” (cota 32 D.20, prev. 15), iar al doilea „Nowiny... Tergeviștu...” (32 D.20 prev.), referitoare la victoriile repurtate de Mihai Viteazul.

Alte două avisi, sub cotele 27 E.43 și 17.C.1, se referă la asediul din 1716 asupra Timișoarei, eveniment pe care istoriografia îl socotește de importanță europeană.

La Muzeul evreiesc de stat am găsit izvoare ebraice referitoare la istoria românilor. Cronica lui David Gans, intitulată „Zemach David” cuprinde date de la „facerea lumii” pînă în anul 1592. A fost studiată de noi pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea. Tot în acest izvor sînt referiri la luptele antiotomane purtate de Iancu de Hunedoara. Cronica redactată de Iosif ben Iosua Hakohen (1496—1575), intitulată „Emek Habacha”, relatează evenimentele pînă în anul 1575. În partea studiată de noi am găsit referiri la un atac otoman împotriva Țării Românești pe care autorul îl fixează în anul 1373, dar care în realitate s-a produs în anul 1374. Cronica cuprinde informații referitoare la bătălia cruciaților cu otomanii, la Nicopole, în 1396, și la luptele antiotomane conduse de Iancu de Hunedoara.

★

În Republica Democrată Germană, la Dresda, cercetările noastre au început cu depistarea periodiceilor care au relatat știri privind răscoala din Transilvania, din 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan. La Sächische Landesbibliothek am descoperit gazetele „Leipziger Zeitungen” (1785), „Sächische Postillon” din orașul Löbau (1785) și „Budissinische Wochentliche Nachrichten” din Bautzen (1785). Cele trei gazete subliniază în general caracterul antifeudal și românesc al răscoalei. Într-un articol publicat la 4 ianuarie 1785, „Leipziger Zeitungen”

preciza chiar că românii nu vor să recunoască nici un fel de „domnie” și „ei vor să trăiască cu totul liberi”.

Amintita bibliotecă dispune de un important fond cartografic compus din vreo 30.000 piese. Printre hărțile de interes pentru noi un număr dintre ele sînt cunoscute. Amintim harta lui I. B. Homann „Principatus Transilvaniae”, lucrările lui Lazius ediția Antwerpen din 1570, Sambucus — ibidem, 1571, Mercator ediția Duisburg 1589. La fel, este prezentă în mai multe ediții harta lui Ortelius „Daciarum Moesiarumque vetus descriptio” etc.

Dintre hărțile necunoscute sau puțin cunoscute, cuprinzînd și Țările Române, amintim harta editată de L. Franck pe la 1620, avînd format 284 × 387 cm („Abriss...”, cota A 18.450). În 1624 apare la Amsterdam lucrarea lui I. C. Vischer cu subiect asemănător, la scara 1:235 000, cu formatul 320 × 536 cm. Ea este reeditată în anii 1634, 1635 și 1664 și cunoscută sub numele „Vera Delinatio...”, avînd cota A 10 862. În 1664 se tipărește harta desenată de W. Phann și editată de I. Hofmann la Nürnberg în format 412 × 1071 cm (cota A 10 876).

Operațiile militare din sud-estul european la sfîrșitul secolului al XVII-lea, au prilejuit numeroase lucrări cartografice. Harta lui Ioannes Ram, realizată la sfîrșitul secolului la Amsterdam pe formatul 467 × 556 cm la scara 1:104 mii, cuprinde numai regiunile vestice locuite de români (cota A. 10 914). Întregul spațiu românesc, Ungaria și peninsula Balcanică pot fi văzute pe harta contemporană multiplicată de I. Vogel la scara cca. 1:5 000 000, în format 173 × 273 cm (cota A. 10 922). Unele părți ale teritoriului românesc pot fi văzute de asemenea pe harta lui C. P. Busch (scara 1:2 600 000, format 239 × 310 cm, cota A 10 920) și a lui Merian Matheus (scara 1:2 500 000, format 255 × 309 cm, cota A 10 869). Ambele sînt tipărite la Frankfurt am Main în 1696. Apar și hărți de detaliu, ca de pildă aceea a cetății Satu Mare (format 476 × 337 cm, cota A. 10 981).

Asediul Timișoarei din 1716 a dus de asemenea la elaborarea multor hărți. Remarcăm o hartă manuscris a Timișoarei în format 480 × 585 cm (cota 10 991) care probabil a fost în dotarea unui comandant de la locul desfășurării operațiunilor.

Hărțile tipărite în această perioadă, mai ales cele publicate la Viena, Re-

gensburg și Ausburg (cotele A. 10 984—85, 10 987—90, B. 1 173), reflectă perfecționarea cartografiei și a mijloacelor de imprimare.

Dintre hărțile timpului ce cuprind tot Banatul rețin atenția lucrarea lui Müller, realizată în anul 1715 la Amsterdam, la scara 1 : 800 000 în format 441×560 cm, cea editată de E.A.I. Feissechers la Nürnberg în 1716 și cea a lui G. Kuelen, tipărită la Amsterdam, la scara 1 : 415 000 și are formatul 462×564 cm (cotele A. 10 934, 10 992, 18 017). Dintre hărțile-detaliu se evidențiază imaginea Orșovei de G. Bodenehr (cota A. 10 994).

La secția de manuscrise ne-am îndreptat atenția asupra a două registre turcești în care sînt inserate documente emaneate de la instituțiile centrale de stat otomane și în mare parte adresate autorităților locale din Banat și Crișana (nr. 372, 387). Ele provin probabil din captură de război și se referă îndeosebi la anii 1660—80. Din instrumentele științifice ce ne-au stat la dispoziție am putut afla că aceste registre conțin documente care relevă probleme referitoare la organizarea pașalicului Oradea, împărțirea feudelor în zonă, repararea cetăților cucerite și aprovizionarea lor (de exemplu Ineu), ridicarea unei fortărețe la Batfir etc. Alte documente oglindesc delimitarea granițelor dintre Transilvania și sangeacul de la Ineu, măsuri pentru autorizarea târgurilor din Arad care se țineau de două ori pe an, dreptul raialelor colonizate în același oraș de a cultiva mai departe pămînturile din satele locuite anterior etc.

Un număr de documente se referă la participarea Țării Românești și Moldovei la operațiile militare ce s-au desfășurat în Transilvania în 1661 și 1663. Alte două documente amintesc de un mitropolit din Timișoara și perceperea drepturilor bănești ale patriarhului din Ipek în „Vlașca” (Banat) în 1680. Aceste documente dovedesc continuitatea organelor bisericești într-o perioadă despre care se credea că nu sînt documente pentru atestarea existenței lor.

Tot în această secție găsim și o copie a scrisorii principelui Gabriel Bethlen scrisă la Oradea la 29 ianuarie 1626, adresată electorului de Brandenburg.

Credem că ar fi nimerită reluarea problemei albumului ce cuprinde imaginile steagurilor capturate la 3 august 1601, la Gorăslău, de Mihai Viteazul și Gheorghe Basta, ele oglindind realități social-politice contemporane.

În cursul călătoriei noastre în orașul Halle am identificat două gazete care aduc informații referitoare la răscoala populară din 1784. „Hamburgischen Correspondenten” (1784—85) se găsește la Universitäts und Landesbibliothek Sachsen—Anhalt și „Hällische Zeitung” (1784) la biblioteca principală de la Franckerschen Stiftungen. Este interesant de remarcat că „Hällische Zeitung”, la 28 decembrie 1784, considera printre cauzele răscoalei faptul că nobilii s-au purtat cu țărani de „parcă ar fi fost sclavii lor”. Gazeta de Hamburg, la 12 ianuarie 1784, preciza că publicul se interesează mai mult de evenimentele din Transilvania decît de conflictul habsburgilor cu Olanda, deși acesta amenința să ducă la izbucnirea unei conflagrații europene.

Am căutat să identificăm și materialele de interes pentru țara noastră în biblioteca de odinioară a studenților din Ungaria și Transilvania, actualmente în cea mai mare parte transferată la Institutul finno-ugristik din Berlin. Potrivit cataloagelor, ea cuprinde un manuscris al lucrării lui Baltasar Walther care se referă la Mihai Viteazul (nr. 45), o scrisoare adresată unui bărbat român nenominalizat (nr. 36), precum și tipăritura dedicată apărătorilor Oradei în luptele din 1598, imprimată la Rostock (nr. 44). Găsim și exemplare din legile transilvane etc.

În tot cazul, atît la Praga, cît și în cele două orașe germane vizitate de noi, nici pe departe nu am putut epuiza informația cu privire la izvoarele care ne interesează pentru aprofundarea istoriei României.

EUGEN GLÜCK

Manifestări științifice

• INTERNAȚIONALE

În perioada 27—29 martie 1985 s-a desfășurat la Moscova Conferința unională științifico-practică a arhivistilor sovietici cu tema „Probleme actuale ale perfecționării activității arhivistice în condițiile societății socialiste dezvoltate”. Ca urmare a invitațiilor făcute de Direcția Generală a Arhivelor Statului de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S., la lucrările conferinței au sosit delegații din R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacia, Republica Cuba, R. D. Germană, R. P. Polonă, R. P. Ungară. Delegația R. S. România condusă de Vasile Moise, directorul general al Arhivelor Statului, a participat cu acest prilej atât la lucrările Conferinței, cât și la un util schimb de experiență. Între cei 300 de participanți la ședințele plenare și 500 delegați la lucrările pe secții* au fost prezenți și reprezentanții altor instituții din Moscova—Academia de științe a URSS, muzee, biblioteci, ministere etc.

Lucrările în plen au sintetizat concluziile și au stabilit sarcinile de viitor pentru fiecare domeniu de activitate al arhivistilor sovietici.

În afara participării la ședințele de lucru delegația română a vizitat Centrul de calcul și laboratorul de restaurare ale Direcției Generale a Arhivelor Statului din U.R.S.S., precum și Arhiva Centrală de stat a Armatei Sovietice. Impresionante sînt realizările pentru regăsirea documentelor pe două teme implementate: 1. Documentele referitoare la Marea

* Secțiile au dezbătut: I. Arhivele Sovietice în întîmpinarea celei de a 40-a aniversări a victoriei poporului sovietic în Marele Război de Apărare a Patriei 1941—1945; II. Problemele teoretice ale arhivisticii, arheologiei și documentologiei; III. Problemele asigurării păstrării documentelor Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S.; IV. Problemele completării Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S. și ale păstrării documentelor de către instituții; V. Problemele folosirii și publicării documentelor Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S.; VI. Problemele pregătirii și perfecționării calificării cadrelor care lucrează în sistemul arhivelor.

Revoluție Socialistă din Octombrie; 2. Documente pe teme de arhitectură, pentru restaurarea monumentelor și clădirilor vechi. Interesante s-au dovedit a fi metodele de restaurare a fotografiilor și documentelor deteriorate și realizarea unor imagini clare prin acest proces, scoaterea la iveală a textului inițial de pe suportul unui palimpsest cu ajutorul calculatorului, activitățile laboratorului de microfotocopiere și restaurare a documentelor, precum și prezentarea tipurilor de rafturi speciale pentru păstrarea cutiilor cu microfilme ale fondului de asigurare.

La Arhiva Centrală de Stat a Armatei Sovietice delegația noastră s-a documentat asupra instalației de aer condiționat pentru depozite și despre sistemul de pază contra incendiilor.

După încheierea conferinței delegații au participat la vernisajul expoziției documentare a Arhivelor U.R.S.S. închinată celei de a 40-a aniversări a victoriei asupra fascismului. Expoziția a cuprins și fotodocumentele trimise de țările socialiste pentru a ilustra participarea națiunilor lor la victoria asupra fascismului.

GABRIELA MĂRAȘOIU

*

Între 26 și 30 martie 1985 a avut loc la Leningrad ședința ordinară de lucru a Comisiei de manuscrise aflate sub patronajul Centrului internațional de informații asupra surselor istorice balcanice și mediteraneene (CIBAL) precum și o Conferință pe tema „Sisteme de descriere a monumentelor livești medievale. Surse narative asupra istoriei și culturii popoarelor balcanice”.

Au participat specialiști din Austria, Bulgaria, Grecia, R. D. Germană, Italia, Olanda, România, Spania, S.U.A. și U.R.S.S. Ambele manifestări au fost organizate de Secretariatul CIBAL împreună cu Comitetul Național al Istoricilor din U.R.S.S. și cu Institutul de Studii Orientale al Academiei de Științe din U.R.S.S., secția Leningrad.

Ședința Comisiei a fost axată pe două aspecte principale și anume: darea de seamă asupra activității deosebite în perioada 1982—1985 și discutarea proiectului de plan pentru 1986—1988.

În intervalul cuprins între 1982 și 1985 activitatea Comisiei a fost orientată spre pregătirea materialului necesar pentru redactarea, într-o etapă viitoare, a unui „Catalog general al monumentelor narative referitoare la istoria și cultura popoarelor balcanice”. În această primă etapă pregătitoare s-a acționat în următoarele direcții: descrieri concrete ale unor manuscrise sau colecții de manuscrise, pregătirea unor cataloage zonale, alcătuirea bibliografiei referitoare la descrierile de manuscrise, fixarea normelor-tip și a terminologiei unice pe baza cărora să se treacă la redactarea Catalogului. În darea de seamă prezentată se recunoaște că termenele de apariție a lucrărilor au fost fixate cu „optimism” și că o parte dintre ele trebuie reportate etapei următoare. A rămas în stadiul de intenție și inițiativa de catalogare a surselor vechi neslave referitoare la istoria și cultura popoarelor balcanice: armene, grecești, latinești.

În paralel, activitatea metodică de formare a unor tineri specialiști s-a concretizat prin ținerea, în august 1984 la Sofia, a celui de al II-lea Seminar de paleografie și diplomatică slavă și a unei Conferințe consacrate problemelor speciale ridicate de ornamentarea manuscriselor.

Proiectul de plan pentru perioada următoare (1986—1988) își propune:

— continuarea lucrului în vederea alcătuirii unui inventar preliminar al surselor referitoare la istoria și cultura popoarelor balcanice. Concretizarea urmează să se facă în două etape: inventarul manuscriselor slave scrise în zona balcanică pînă la sfîrșitul secolului XV și inventarul manuscriselor slave de proveniență balcanică și extra-balcanică conținînd informații referitoare la cultura balcanică scrise pînă la sfîrșitul secolului XIII;

— definitivarea proiectului pentru inventarierea manuscriselor neslave referitoare la istoria și cultura balcanică;

— definitivarea cataloagelor zonale aflate în lucru (Polonia, Ungaria, Muntele Athos);

— publicarea bibliografiei generale și prelucrarea ei pentru calculator;

— publicarea unor lucrări pe teme strict delimitate (album de filigrane, liste de copiiști, descrieri de manuscrise ș.a.) menite să ofere materialul concret necesar în redactarea Catalogului general;

— organizarea celui de al III-lea Seminar de paleografie și diplomatică slavă și a unei Conferințe științifice consacrate de asemenea unei teme particulare;

— introducerea pe calculator a informației acumulate, sarcină ce urmează să fie rezolvată de Secretariatul CIBAL în colaborare cu țările membre ale Comisiei.

În ceea ce privește Conferința științifică care a avut loc în continuarea lucrărilor Comisiei, aceasta a reunit comunicări referitoare la: descrierea manuscriselor de origine balcanică în cataloagele generale ale manuscriselor slave și ruse din U.R.S.S., unele rezultate și probleme ale studierii surselor balcano-slave din sec. XIII—XIV (R. F. Germania), activitatea Comisiei arheografice din Bulgaria în vederea catalogării și descrierii manuscriselor slave (Bulgaria), probleme și metode de descriere a unor manuscrise slave și slavo-române din colecții bucureștene (România), prelucrarea informației bibliografice în vederea înscriserii pe calculator (Italia), documente narative armene asupra istoriei și culturii balcanice aflate la Viena, Veneția și Ierusalim (Bulgaria), microfilmarea manuscriselor de la Hilandar și editarea lor (Statele Unite), surse otomane medievale asupra istoriei balcanice (Austria), studii moderne asupra monumentelor livrești medievale armene (Uniunea Sovietică), relații ruso-balcanice într-un Cronograf din timpul lui Ivan cel Groaznic (Uniunea Sovietică), rolul arhivelor în păstrarea și folosirea surselor istorice (Spania).

Atît lucrările Comisiei de manuscrise cît și cele ale Conferinței s-au desfășurat sub semnul bunei înțelegeri și al unei rodnice colaborări științifice internaționale.

OLIMPIA GUȚU

● INTERNE

În cinstea zilei de 9 Mai, Direcția Generală a Arhivelor Statului a organizat la 25 aprilie 1985 Simpozionul „Aniversarea a 40 de ani de la victoria asupra fascismului și sărbătorirea Zilei Independenței României”, care a reunit numeroși istorici, arhiviști, activiști și reprezentanți ai presei. Cu acest prilej au fost evidențiate pe baza izvoarelor documentare pagini de eroism ale numeroaselor generații care s-au manifestat în diverse împrejurări ca apărători de neclintit ai gleei strămoșești.

Participanților la acest simpozion, atît prin cuvîntul introductiv rostit de directorul general al Arhivelor Statului, Vasile Moise, cit și prin comunicările susținute le-au fost prezentate aspecte relevante.

Pe această cale s-a adus o înaltă cinstire eroilor neamului, tuturor celor care acționînd cu vitejie pe cîmpul de luptă au pecetluit independența României.

Menționînd în continuare temele abordate, facem precizarea că, în ansamblu, ele au avut ca principal obiectiv ilustrarea luptei poporului român pentru apărarea patriei, a libertății, unității și independenței. Comunicările au fost prezentate de Vasile Păsăilă de la Academia „Ștefan Gheorghiu”: *Lupta pentru independență și unitate națională, permanență a istoriei poporului român*; Ioan Talpeș de la Centrul de studii și cercetări de istorie militară: *Contribuția României la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Caracteristici și particularități ale efortului militar românesc*; Teodor Bucur de la D.G.A.S.: *Actul de la 23 August 1944 și angajarea României în războiul antihitlerist reflectată într-un raport militar german*; Elena Gheorghe de la D.G.A.S.: *Politica externă a României în perioada 23 August 1944 — 9 mai 1945. Opțiuni și condiționări*; Rodica Mușetoiu și Silvia Vătafu Găitan de la D.G.A.S.: *Contribuția tineretului patriei noastre la lupta antifascistă, participarea sa la războiul antihitlerist*; Maria Pîrvulescu de la D.G.A.S.: *Partidul Comunist Român — conducătorul operei de edificare socialistă a țării, de împlinire a idealurilor poporului român de prosperitate, libertate și independență națională*.

Cu acest prilej participanților le-a fost oferită posibilitatea de a se reîntîlni cu lucrări editoriale reunite

într-o expoziție ce a ilustrat preocuparea istoriografiei românești pentru momentele aniversate.

VIRGILIU Z. TEODORESCU

În sala polivalentă a Muzeului județean Botoșani, în ziua de 5 martie 1985, s-au desfășurat lucrările simpozionului „40 de ani de la instaurarea primului guvern democrat din istoria României”. Organizată, în colaborare, de Filiala Arhivelor Statului Botoșani și Consiliului județean de educație politică și cultură socialistă Botoșani, reuniunea a beneficiat de participarea arhiviștilor, muzeografilor, cadrelor didactice, a reprezentanților ziarului local „Clopotel”, a activiștilor din diferite domenii de activitate. În cuvîntul de deschidere, Mihail Bodoască — secretar cu problemele organizatorice la Comitetul județean P.C.R. Botoșani —, vorbind despre semnificația istorică a instaurării primului guvern democrat din istoria României, a subliniat realizările din diferite domenii de activitate obținute de județ, cu precădere în ultimii 20 de ani.

Comunicările susținute de Virgiliu Teodorescu și Lidia Brâncănu de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Totul pentru front, totul pentru victorie — imperativ al momentelor premergătoare actului de la 6 Martie 1945* și, respectiv, *Actul istoric de la 6 Martie 1945 oglindit în fondurile arhivistice de la Direcția Arhivelor Centrale*, au reliefat rolul pe care l-a avut Partidul Comunist Român în schimbarea structurii sociale, politice și economice a țării, ecoul internațional al transformărilor revoluționare ce au urmat acestui act. În continuare, Stela Giosan și Ștefan Cervatiuc de la Filiala Arhivelor Statului județ Botoșani au prezentat comunicarea *Documente privind lupta maselor populare pentru instaurarea organelor democratice ale administrației de stat în județul Botoșani (23 august 1944 — 6 martie 1945)*, iar Doina Mureșan, de la aceeași filială, a vorbit despre *Partidul Comunist Român — organizatorul și conducătorul luptei țărănimii pentru pămint — aspecte din județul Botoșani (1944—1945)*. Ionel Bejenaru, de la

Muzeul județean Botoșani, a susținut comunicarea *Botoșănenii în lupta pentru consolidarea primului guvern democrat*. Comunicările, bazate pe documentele aflate la Direcția Generală a Arhivelor Statului, la filiala Arhivelor Statului din județul Botoșani și Muzeul județean, au evidențiat lupta eroică dusă de locuitorii județului alături de întregul popor pentru instaurarea primului guvern democrat, pentru înfăptuirea reformei agrare prin exproprierea marii proprietăți funciare, aceasta având un important rol în procesul de transformare social-economică a țărânimii și în făurirea alianței muncitorești-țărănești.

În încheierea simpozionului, Maria Bența, șefa Secției de propagandă a Comitetului județean P.C.R., a reliefat semnificația aniversării actului de la 6 Martie 1945 în contextul angajării revoluționare declanșate de Congresul al XIII-lea al P.C.R. și a aniversării a 40 de ani de la victoria asupra fascismului.

LIDIA BRÂNCEANU

În cadrul manifestărilor prilejuate de aniversarea a 40 de ani de la victoria asupra fascismului și sărbătorirea zilei independenței României, a avut loc la 4 mai a.c., la Botoșani, Simpozionul „9 Mai 1985”, organizat sub egida Comitetului județean Botoșani al P.C.R. și a Comitetului județean de educație politică și cultură socialistă la care s-au dat concursul Filiala Arhivelor Statului Botoșani. Filiala Botoșani a Societății de Istorie, Muzeul județean Botoșani.

În deschiderea simpozionului, tovarășa Ileana Jaibă, membră a C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului județean Botoșani al P.C.R., președinta Comitetului executiv al Consiliului popular județean, a prezentat comunicarea *Semnificația zilei de 9 mai în istoria poporului român*, insistând asupra realizărilor remarcabile obținute de județ, în special în ultimii 20 de ani. În continuare, au susținut comunicări dr. Andrei Cardaș, directorul Cabinetului județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă Botoșani, *Independența istorică a poporului român*; Ștefan Cervatiuc, Arhivele Statului Botoșani, *Drumul de glorie al Regimentului 16 Dorobanți Botoșani în războiul pentru indepen-*

dență; Ionel Bejenaru, Muzeul județean Botoșani, *Botoșănenii eroi și memorialiști în războiul pentru independența României: 1877—1878*; dr. Ilie Seftiuc, Academia „Ștefan Gheorghiu”, *Insemnătatea isorică a victoriei popoarelor împotriva fascismului. Învățămintele celui de-al doilea război mondial și concluziile ce trebuie desprinse în lupta popoarelor pentru dezarmare, pace și colaborare multilaterală*; Nicolae Poroi, Liceul „M. Eminescu” Botoșani, *Instaurarea dictaturii militar-fasciste în România și urmările ei*; dr. Nicolae Pelteanu, Academia „Ștefan Gheorghiu”, *Insemnătatea istorică a insurecției armate organizată și condusă de P.C.R. în hotărârea destinului războiului și deschiderea unei noi ere în istoria poporului român*; Lidia Brâncăanu, D.G.A.S., *Contribuția României la victoria asupra fascismului oglindită în documentele de arhivă*; Stela Grosan, Arhivele Statului Botoșani, *Aportul populației din județul Botoșani la efortul material și uman al țării pentru susținerea frontului antihitlerist*; Elena Dicu, Liceul industrial nr. 2 Botoșani, *Sprijinirea războiului antihitlerist de către locuitorii din fostul județ Botoșani și contribuția armatei române la victoria împotriva fascismului, reflectate în paginile ziarului „Clopotul”*; Ștefan Ciubotaru, Școala generală Sulița — Botoșani, *Cadrele didactice botoșănene și contribuția lor la războiul antihitlerist*; Gheorghe Amarandei, Școala profesională mecanici agricoli Dorohoi, *Contribuția dorohoienilor la cucerirea independenței și la înfrângerea fascismului german*.

În încheierea simpozionului, dr. Lazăr Băciucu, secretarul Comitetului județean P.C.R. Botoșani, a prezentat comunicarea *P.C.R. continuator în cuget și în faptă a celor mai strălucite tradiții și aspirații ale poporului român*.

În continuarea lucrărilor, participanții au vizitat expoziția organizată la Muzeul județean Botoșani, în colaborare cu Arhivele Statului Botoșani, care prezintă documente ce reflectă aspirația poporului român pentru independență, libertate și suveranitate națională, contribuția România la victoria asupra fascismului; realizările deosebite înregistrate de poporul român în anii construcției socialiste cu precădere în ultimii douăzeci de ani.

LIDIA BRÂNCEANU

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Dumitru Sultan, PRELIMINARIILE ALE FĂURIRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN, Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, 152 p.

În elaborarea acestei teme, care constituie o preocupare permanentă a autorului, s-au studiat numeroase documente inedite de la Direcția Generală a Arhivelor Statului și Arhiva Ministerului de Interne și o bogată bibliografie cu documente editate. În același timp, autorul a investigat literatura istorică apărută îndeosebi în Germania, Franța, Marea Britanie și Italia, precum și lucrări cu caracter memorialistic ale unor oameni politici, diplomați și militari care au participat la marile evenimente istorice evocate în lucrare. Presa, la rândul ei, a oferit autorului informații de valoare pentru aprofundarea temei, pentru reliefarea ecoului acestei lupte în opinia publică din țară și străinătate, și pentru relevarea participării maselor populare la înfăptuirea marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918.

Organizată în patru capitole, lucrarea tratează preliminarile politico-diplomatice și militare ale Marii Uniri a tuturor românilor din anul 1918, în diverse etape istorice, cu un accent mai mare pe evenimentele premergătoare, demonstrează ideea că formarea statului național român a fost un proces istoric legitim, o necesitate obiectivă a dezvoltării societății românești și un rezultat al luptei întregului popor român pentru eliberare socială și națională, pentru unitate și independență statală, pentru apărarea și menținerea ființei sale etnice.

Primul capitol este consacrat luptei maselor populare românești din Transilvania și Bucovina împotriva asupririi sociale și naționale din partea claselor exploatare și monarhiei austro-ungare, puternicei mișcări de eliberare națională și de înfăptuire a idealului național: unirea tuturor românilor aflați sub stăpânire străină cu frații lor în cadrul statului român independent. Același capitol înfățișează poziția conducătorilor României față de situația social-politică și națională a românilor de peste Carpați, solidaritatea maselor populare din țara liberă cu neînfricată mișcare de eliberare națională din celelalte teritorii românești și sprijinul moral și material acordat acestora pentru realizarea visului milenar. Autorul acordă o atenție deosebită reliefării poziției mișcării muncitorești, a militanților socialiști și a partidului socialist al

muncitorilor, a unor proeminente figuri ale științei și culturii românești față de mișcarea noastră de eliberare națională, poziția justă pe care s-au situat socialiștii români în problema națională la congresele Internaționalei a II-a. Legăturile stabilite între socialiștii din statul român independent și cei din Transilvania, Banat și Bucovina au contribuit la făurirea unității mișcării muncitorești românești. Această unitate, după opinia autorului, va constitui un factor important în lupta de eliberare națională și în realizarea statului național unitar. Apreciem că autorul reușește, de asemenea, să prezinte opinia publică internațională în cadrul căreia conducători de state, diplomați și publiciști, proeminente figuri ale științei și culturii universale au condamnat regimul de opresiune și politica de deznaționalizare a românilor și au recunoscut justețea drepturilor naționale ale poporului nostru.

În cel de al doilea capitol, „Acțiunea națională pentru scoaterea României din neutralitate și intrarea ei în război alături de Antantă (1914—1916)”, autorul se referă la amplificarea mișcării patriotice a întregului popor român în direcția intrării în război alături de tabăra care ne sprijinea înfăptuirea idealului național și la intensă activitate desfășurată pe de o parte de guvernul național liberal prezidat de Ion I. C. Brătianu, iar pe de altă parte de o serie de figuri proeminente ale vieții politice românești, pentru pregătirea națiunii române și a armatei sale în vederea intrării în război.

Al treilea capitol, dedicat intrării României în război pentru eliberarea românilor aflați sub dominația dualismului austro-ungar, prezintă împrejurările care au determinat succesele și insuccesele armatei române, invadarea teritoriului țării de către trupele Puterilor Centrale, stabilirea armatei române pe o nouă linie de luptă în sudul Moldovei, refacerea și înrolarea în rândurile ei a zeci de mii de români transilvăneni, faptele de vitejie înscrise de poporul român în marea epopee națională din vara anului 1917. Referindu-se la momentul intrării României în război, autorul precizează: „Războiul României a fost

o alegere de matură chibzuită, dreaptă și unică, neexistind altă alternativă pentru a salva pe românii din Transilvania și Bucovina de sub stăpânirea austro-ungară și de a restitui patriei aceste istorice provincii" (p. 83). În continuare, autorul înfățișează planurile austro-ungare pentru transformarea „României într-o colonie a Coroanei germane sau dominion condus de un prinț german" (p. 102), precum și condițiile internaționale grele, după ieșirea Rusiei din război, în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917, care au determinat statul român să accepte încheierea armistițiului de la Focșani și pacea de la București cu Puterile Centrale. Întemeindu-și demonstrațiile pe numeroase documente de arhivă, autorul a remarcat că poporul nostru nici în aceste grele condiții nu a abandonat realizarea idealului național ci, dimpotrivă, organizându-și o puternică propagandă patriotică în străinătate, îndeosebi în Franța, Italia, S.U.A., Marea Britanie, Belgia, și-a susținut poziția și a convins cercurile conducătoare din majoritatea statelor lumii și opinia publică a acestora, asupra dreptății cauzei românilor.

În ultimul capitol al lucrării, autorul tratează rezistența eroică a poporului român din teritoriul cotoplit de Puterile Centrale împotriva ocupației inamice și a păcii de la București, reluarea ofensivei românești din toamna anului 1918 pentru izgonirea trupelor germane și austro-ungare, destrămarea monarhiei austro-ungare ca urmare a înfringerilor de pe front și principalele momente ale mișcării revoluționare de eliberare națională a românilor din Transilvania și Bucovina din mai 1918 până la 1 Decembrie al aceluiași an, care a culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. După opinia noastră, autorul ar fi putut acorda un spațiu mai larg mișcării de eliberare națională a românilor transilvăneni în perioada 1867—1918, în special mișcării memorandiste, procesului memorandiștilor și ecoului luptei românilor în străinătate. De asemenea, de un real interes pentru cercetarea istorică ar fi fost tratarea exhaustivă a Convenției militare din 4/17 august 1916 cu statele Antantei.

VASILE BOBOCESCU

Valeriu Veliman, RELAȚIILE ROMÂN-OOTOMANE (1711—1821). DOCUMENTE TURCEȘTI, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, 795 p. + 30 fotocoșii.

Îndeplinindu-și menirea de a contribui din plin la clarificarea momentelor și aspectelor relațiilor româno-otomane, volumul de documente întocmit de Valeriu Veliman, impresionant prin problematica și dimensiunile sale, este rodul preocupărilor îndelungate ale autorului¹ de a cunoaște perioada denumită în mod convențional „epoca domniilor fanariote" sau regimul „turco-fanariot". Ilustrarea pînă la nuanțe fine a unei perioade istorice marcate de confruntări politice și militare decisive atît pentru soarta Țărilor Române, cît și pentru Europa centrală și de sud-est reprezintă un progres

așteptat de istoriografia românească nu numai din punctul de vedere al introducerii surselor noi în circuitul științific. Este vorba de saltul calitativ atît de necesar pentru școala de turcologie românească, cel înregistrat prin impunerea metodei clasice de editare științifică a documentelor: transcrierea integrală a originalului însoțită de traducerea cuprinsului său în limba română. Dificultățile decurgînd din transliterarea documentelor osmane îndreptătesc opțiunea autorului pentru soluția adoptată de editorii din Turcia: transcrierea cu caractere latine.

Extinderea acestui mod de publicare — folosit în mod curent la întocmirea anexelor documentare ale unor studii și articole — la dimensiuni neîntîlnite pînă acum a conferit volumului de față calitățile necesare receptării sale totale atît de istoriografia românească cît și de turcologia internațională.

Aceasta ne îndreptățește deci să insistăm asupra semnificației sale, fără a trece însă cu vederea meritul principal, de a fi integrat circuitului științific din țara noastră izvoare docu-

¹ Vezi *Vaka-yı Eflâk (Evenimentele din Țara Românească, recte Moldova)*, ed. V. Veliman în vol. *Saeculum*, Ed. Junimea, Iași, 1977, p. 1—48; idem, *Aspecte ale relațiilor româno-otomane în perioada 1821—1828*, în „Revista Arhivelor" vol. XL (1978), 3, p. 309—325; idem, *Noi documente turcești privind evenimentele din 1821—1822*, în „Revista Arhivelor", vol. XLIII (1981), 1, p. 65—84.

mentare noi și deosebit de însemnate, aflate acum la îndemîna tuturor specialiștilor neturcologi. Lupta autorului și a colegului său Gemil Tahsin, de a impune și de a materializa acest punct de vedere în cuprinsul celor două volume de documente osmane², editate aproape simultan sub auspiciile Direcției Generale a Arhivelor Statului, marchează un moment decisiv pentru turcologia românească. Extinderea bazei necesare dialogului continuu cu turcologia internațională a însemnat un progres real în cercetarea comparată a istoriei și dreptului Țărilor Române în raport cu alte provincii cu un statut similar de autonomie din Imperiul otoman.

Majoritatea documentelor editate de Valeriu Veliman întregeste astfel, oferind date noi și însemnate, cunoașterea nuanțată a statutului juridic recunoscut de Poartă Țărilor Române. Dacă autonomia lor politică și juridică a fost, pînă în 1774, o problemă cu caracter „intern” a Imperiului otoman, ea a dobîndit, în schimb, după această dată, și un caracter internațional. Frecvența cu care este întîlnită în documente formula consacrată definirii statutului politic și juridic al Țărilor Române³, ca și numărul mare de porunci ale sultanilor emise în urma cererilor înaintate Porții în numele domnilor, boierilor și tuturor locuitorilor, caracterizează amploarea și intensificarea luptei pentru respectarea privilegiilor acordate lor de către autoritățile otomane. Faptul că unele articole (*madde*) înscrise într-o serie de acte de privilegii: hatt-i-șerifurile din 1774, 1784, 1802, hatt-i humaiunul din 1780 reiau prevederile firmanelor editate de Valeriu Veliman, pune în lumină caracterul lor tradițional și sintetic. În aceste condiții, documentele amintite definesc perioada de pînă la 1774 ca pe o etapă de acumulări în lupta pentru respectarea statutului juridic al Țărilor Române, îndreptăcind într-un totu calitatea pe care autorul

le-o atribuie, de a reuni „întregul ansamblu de principii ale relațiilor româno-otomane”.

Informațiile noi despre schimbările de domnie din Moldova, în 1711, și din Țara Românească, în 1714, confirmă interpretarea dată modului de instaurare a „regimului fanariot” care nu ar fi fost nici o soluție preconizată dinainte de Poartă, nici o măsură punitivă, îndată după încercarea lui Dimitrie Cantemir de a dobîndi neatîrnarea Moldovei. Documentele referitoare la numirea lui Nicolae Mavrocordat, la mazilirea lui Constantin Brâncoveanu și la înscăunarea lui Ștefan Cantacuzino (doc. 1, 7, 10, 11, 12, 13) arată într-adevăr că Poarta s-a hotărît să-și instituie controlul direct asupra domniei din Principate abia în această perioadă. Mențiuni frecvente, inserate cu prilejuri diferite în textul documentelor (doc. nr. 38, 44, 49, 52, 67, 79, 82, 86, 104, 110, 112, 113, 130, 145) dovedesc încă o dată faptul că instituția domniei din Țările Române și-a păstrat din vechile prerogative: autonomia juridică și administrativă, autoritatea necondiționată asupra supușilor și teritoriului țării, dreptul de a percepe dări și taxe vamale, posibilitatea de a recruta oșteni pentru apărarea hotarelor în timpul campaniilor purtate de Imperiul otoman.

Atestarea documentară a tradiției „legămîntului” (*ahd*) încheiat între Țările Române și Înalta Poartă (doc. nr. 11, 24), fundamentarea juridică a regimului lor de autonomie, însoțite în paralel o informație bogată referitoare la ciuntirea hotarului Principatelor în tot cursul secolului al XVIII-lea. Se completează astfel cu amănunte semnificative datele cunoscute despre urmările constituirii raialei Hotin (1713) — doc. nr. 34, 15 — încălcarea hotarului lui Halil pașa de către tătarii din Bugeac (doc. nr. 31, 40, 43, 53, 60, 135, 136), anexarea Moldovei de sus (1775) (doc. nr. 173, 182) de către „Sfîntul Imperiu Romano-German”, dar și despre rectificarea granițelor acestui imperiu cu Țara Românească (1775) (doc. nr. 206), cedarea teritoriului dintre Prut și Nistru (doc. nr. 239, 240).

Și cercetarea obligațiilor bănești față de Poartă și a așa-zisului „monopol otoman” instituit asupra comerțului românesc pornește acum de la cu totul alte premise documentare. Dispunem așadar nu numai de lămuriri prețioase cu privire la semnificația deosebită a Codicelui legislativ (*Kanun-name*) emis la 28 martie 1793 — și

² Volumul pe care-l prezentăm și cel întocmit de Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documentele turcești 1601—1712*, București, 1984, 532 p. + 35 pl.

³ Teritoriu „separat de cancelarie, scutit de a fi călcat cu piciorul și liber în toate privințele”.

nu în 1792 cum s-a crezut pînă acum —, ci și de toate datele necesare întocmirii unor studii speciale despre darea de bairam, rikâbiyye etc. Problemele de aprovizionare ale Imperiului otoman, care au subordonat comerțul Țărilor Române, ocupă de asemenea un loc aparte în cuprinsul documentelor osmane.

Analiza succintă a modului în care sînt ilustrate aspectele principale ale relațiilor româno-otomane, uneori pînă la detaliu, ne îndreptățește să insistăm asupra caracterului reprezentativ prin excelență al volumului întocmit de Valeriu Veliman pentru epoca „domniilor fanariote”. Trebuie să relevăm deopotrivă efortul deosebit impus de selecția judicioasă a celor 260 de documente dintr-o mulțime impresionantă păstrată în fondul de microfilme al Direcției Generale a Arhivelor Statului, precum și pe cel de transcriere a unor texte cu adevărat dificile din punctul de vedere al grafiei și al idiomului turco-osman — sintetiză a 3 limbi: turcă, arabă, persană. Încărcată de construcții persane, în-deosebi, limba documentelor redactate în secolul al XVIII-lea a reprezentat o încercare maximă pentru calitățile de paleograf și

de traducător ale lui Valeriu Veliman, care nu a preocupat nici un efort de a da o identificare cât mai completă numelor corupte de locuri și persoane, exprimîndu-și uneori îndoiiala asupra unor lecturi. Astfel formele Estin și Betraș (doc. nr. 33) corespund numelor baronilor Stein și Petrasch, în timp ce forma Montaya este de fapt numele marelui — locotenent conte Montoya de Cardona (doc. nr. 142).

Meritul autorului, de a fi reușit să întocmească și să editeze în condiții cu adevărat științifice acest volum impresionant, îl obligă și mai mult să-și continue efortul de a publica și alte documente referitoare la relațiile româno-otomane din secolul al XVIII-lea și să folosească același sprijin și aceeași înțelegere de care s-a bucurat din partea Direcției Generale a Arhivelor Statului pentru a impune astfel metoda sa ca regulă generală de editare a documentelor osmane. Înnoirea necesară adusă modului de editare a acestor documente s-a transformat astfel într-un termen de comparație peste care nu se va mai putea trece de acum încolo.

CRISTINA FENEȘAN

Ismet Dërmaku, RILINDJA KOMBËTARE SHQIPTARE DHE KOLONITË SHQIPTARE TË MËRGÏMET NË RUMANI DHE NË BULLGARI. (Renașterea Națională Albaneză în coloniile albanezilor emigrați în România și Bulgaria), Prishtinë, 1983, 458 pagini.

O carte cu bogate surse de arhivă românești apărută în străinătate care se referă la o importantă problemă de istorie modernă și are legătură directă cu țara noastră, cu importante implicații în întregul spațiu sud-est european, prezintă o însemnată ieșită din comun. Încă din prefața lucrării, autorul avertizează asupra surselor de documentare citind în prim plan pe cele cercetate în țara noastră, la care adaugă aproape toate lucrările reprezentative ale istoricilor români în care este tratată mișcarea de renaștere națională a poporului albanez. Este vorba de publicarea tezei de doctorat a cunoscutului arhivist iugoslav Ismet Dërmaku — multă vreme director al Arhivelor centrale din Kosovo, azi redactor șef al publicației acestei instituții și conferențiar la Universitatea

din Prishtina —, rod al unor temeinice cercetări în arhivele mai multor țări, al studierii tuturor lucrărilor referitoare la activitatea patriotică a emigranților albanezi din România și Bulgaria, la lupta pentru cucerirea independenței de stat a Albaniei, la 28 noiembrie 1912. De la început trebuie să remarcăm faptul că ne găsim în fața prezentării aproape exhaustive a documentelor privitoare la problema tratată, încît cu mare greutate vor mai putea fi adăugate alte surse de documentare, spațiul de manevră al viitorilor istorici pe această temă rămîind mai ales în domeniul interpretării, al corelării și, desigur, aici rămîind încă multe probleme de elucidat, al analizei conjuncturii în care ele au fost elaborate. Autorul, bun cunoscător al raporturilor româno-albaneze de-a lungul veacurilor, are meritul de a fi

adunat într-o singură lucrare tot ce se cunoaște pînă acum în legătură cu relațiile mișcării de renaștere națională albaneză cu țara noastră, analizînd documente din diferite surse, inserînd lucrări ale specialiștilor români, dar și ale unor oameni de cultură albanezi ce au publicat o parte a scrierilor lor în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului nostru. Citarea și prezența unor documente din vremea lui Mihai Viteazul, de la Simion Movilă, dar mai ales de pe tot parcursul secolului al XIX-lea — cu referiri la larga ospitalitate acordată de poporul român emigranților albanezi, la substanțialul ajutor acordat acestora în lupta de emancipare națională — pun într-o lumină reală rolul poporului român în mișcările de eliberare națională ale tuturor popoarelor din Balcani, lucrarea istoricului Ismet Dërmaku întregind în mod fericit acest aspect.

Cu toate că lucrarea se referă la activitatea emigrației albaneze de pe teritoriul României și Bulgariei, ea fiind încadrată în mișcarea generală a poporului albanez din întregul Imperiul otoman, ea aduce prețioase informații asupra vieții sociale și politice, despre obiceiurile și tradițiile dintr-o arie geografică mult mai largă, completînd tabloul legăturilor dintre mișcarea culturală a albanezilor din România cu cei de la Constantinopol

și Cairo sau, mai departe, cu albanezii stabiliți în Italia, Franța sau America. În acest sens ni se par deosebit de interesante știrile despre modul de aplicare a reformelor tanzimatului în Albania sau cele despre legăturile stabilite între administrația otomană și populația albaneză. Trezînd peste unele erori de transcriere a numelor românești, a faptului că în prezentarea unor evenimente politice din Țările Române din secolul al XIX-lea sînt folosite lucrări mai vechi ale istoricilor români, mai puțin documentate decît cele actuale, lucrarea de față prezintă în mod pertinent influența mediului revoluționar existent în țara noastră asupra patrioților albanezi, substanțialul ajutor al populației și al autorităților față de cauza independenței de stat a Albaniei, raporturile prietenești continue existente între cele două popoare. Bogata ilustrație a volumului (fotocopii ale documentelor), bibliografia, indicele de nume și localități, rezumatul cărții în limbile albaneză, sîrbă și engleză ușurează în mod substanțial lectura și înțelegerea vastului material prezentat. Semnalînd cu căldură lucrarea colegului Ismet Dërmaku, considerăm că aducem o modestă și utilă informație tuturor specialiștilor din domeniul istoriei universale, cu precădere al celei sud-est europene.

GELCU MAKSUTOVICI

SOMMAIRE

CONTENTS

L'ÉPOQUE CEAUȘESCU — TEMPS DES BRILLANTS ACCOMPLISSEMENTS

N. FROST — Le IX-ème Congrès du Parti
Communiste Roumain — début de l'époque
la plus éclatante de l'histoire du peuple
roumain 121

UNE PAGE RAYONNANTE POUR L'HISTOIRE NATIONALE ROUMAINE : LE JOUR DE 9 MAI 1945

P. ABRUDAN — Documents reflétant la
participation de l'armée roumaine à la
guerre anti-hitlérienne 125

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

GH. DUZINCHEVICI — Quelques détails
sur les relations moldavo-polonaises du
temps de Casimir IV-e (1447-1492) . . . 137
FL. IVANIUC — Raretés cartographiques
dans la collection Serafina et Gheorghe Răut . 148
D. IVĂNESCU — Un siècle et demi depuis
la création de l'Académie „Mihăileană” de
Iassy 159

THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE

A. CACIORA — Le tri des documents à
l'intérieur des unités archivistiques des
fonds judiciaires 169
T. MOT — Considérations sur le tri pra-
tiqué à l'intérieur des unités archivistiques . 172

LEGISLATION

D. BLĂNARU — Aspects juridiques de
l'activité archivistique ayant pour objet les
documents secrets d'état 176

NOUVEAUX ACCROISSEMENTS

L. MERA — Nouvelles acquisitions aux
Archives d'État de Cluj 181

REVUE DES FONDS ET DES COLLECTIONS

L. ȘTEFĂNESCU — Le fonds documentaire
„Matei Basarab” du Musée d'histoire du
Municipe Bucarest (Catalogue) (I) 184

DOCUMENTS

FL. TANĂSESCU — Erudits roumains sur
l'idéal de l'indépendance de la patrie . . 191
M. APOSTOL — Un dramaturge inconnu :
Nicolae Carageali-Costache 199
M. SPIRIDONEANU — Le journal d'Irène
Mavrocordat (VI) 203

SCIENCES SPÉCIALES

M. CIUCA, T. MATEESCU — Les Archives
générales de la Valachie 213

ARCHIVISTES D'HIER ET D'AUJOURD'HUI

AL. MATEI — Ion Rusu-Sărățeanu . . . 223

LA VIE SCIENTIFIQUE 226

COMPTES RENDU 233

CEAUȘESCU EPOCH — YEARS OF BRILLIANT ACHIEVEMENTS

N. FROST — The 9th Congress of the
Romanian Communist Party — the starting
point of the most brilliant epoch in the
history of the Romanian people

9 MAY — A GLORIOUS PAGE OF THE NATIONAL HISTORY

P. ABRUDAN — Records relating to the
participation of the Romanian Army in
the anti-Hitler war

SURVEYS AND PAPERS

GH. DUZINCHEVICI — Some details on the
Moldo-Polish contacts during the time of
Cazimir the 4th (1447-1492)
FL. IVANIUC — Cartographic curiosities in
„Serafina and Gheorghe Răut” Collection
D. IVĂNESCU — 150 years since the sett-
ling up of „Academia Mihăileană” from Iassy

ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

A. CACIORA — Records selectioning inside
the archival units of judge's fonds . . .
T. MOT — Some remarks as regards the
inner selection of archival units

LEGISLATION

D. BLĂNARU — Juridical aspects of the
archival activity concerning the State secret
records

NEW ACCESSION

L. MERA — New accessions at the State
Archives of Wallachia

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

L. ȘTEFĂNESCU — The documentary fonds
„Matei Basarab” of the Bucharest History
Museum (Catalogue) (I)

RECORDS

FL. TANĂSESCU — Romanian scholars on
the ideal of Romania's independence . .
M. APOSTOL — An unknown playwright :
Nicolae Carageali-Costache
M. SPIRIDONEANU — From Irina Mavro-
cordat's diary (VI)

SPECIAL SCIENCES

M. CIUCA, T. MATEESCU — The general
Archives of Wallachia

FORMER AND NOWDAYS ARCHIVISTS

AL. MATEI — Ion Rusu-Sărățeanu

SCIENTIFIC LIFE

BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS . .

INHALT

СОДЕРЖАНИЕ

DIE EPOCHE CEAUȘESCU — JAHRE GLÄNZENDER ERRUNGENSCHAFTEN

N. FROST — Der IX. Parteitag der Rumänischen Kommunistischen Partei, Beginn der glänzendsten Epoche in der Geschichte des rumänischen Volkes 121

DER 9. MAI — LEUCHTENDE SEITE IN DER NATIONALEN GESCHICHTE

P. ABRUDAN — Dokumente über die Teilnahme der rumänischen Armee an den Krieg gegen Hitlerdeutschland 125

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

GH. DUZINCHEVICI — Einzelheiten über die moldauisch-polnischen Beziehungen in der Zeit Kasimirs des IV. (1447—1492) . . . 137
FL. IVANIUC — Kartographische Seltenheiten aus der Sammlung Serafina und Gheorghe Răut 148
D. IVĂNESCU — 150 Jahre seit der Gründung der fürstlichen Hochschule „Academia Mihăileană“ aus Jassy 159

ARCHIVTHEORIE UND —PRAXIS

A. CACIORA — Bewertung der Dokumente innerhalb der archivalischen Einheiten der Gerichtsbestände 169
T. MOT — Betrachtungen über die Bewertung innerhalb der archivalischen Einheiten 172

GESETZGEBUNG

D. BLĂNARU — Juristische Aspekte bei der mit staatsgeheimen Dokumenten verbundenen Archivarbeit 176

NEUERWERBUNGEN

L. MERA — Neuerwerbungen bei der Archivzweigstelle Cluj (1981—1982) 181

BESTANDS— UND SAMMLUNGS—VORFÜHRUNGEN

L. ȘTEFĂNESCU — Der Urkundenbestand „Matei Basarab“ des Museums für Geschichte des Munizipiums Bukarest (Katalog) (I) . . . 184

DOKUMENTE

FL. TĂNĂȘESCU — Rumänische Gelehrte über das Ideal der vaterländischen Unabhängigkeit 191
M. APOSTOL — Ein unbekannter Dramatiker: Nicolae Carageali-Costache 199
M. SPIRIDONEANU — Aus dem Tagebuch der Irene Mavrocordat (VI) 203

HILFSWISSENSCHAFTEN

M. CIUCA, T. MATEESCU — Das allgemeine Archiv der Walachei 213

ARCHIVARE VON GESTERN UND HEUTE

AL. MATEI — Ion Rusu-Sărățeanu 223

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN 226

BUCHBESPRECHUNGEN UND -VORFÜHRUNGEN 233

ЭПОХА ЦАУШЕСКУ — ГОДЫ БЛЕСТЯЩИХ ДОСТИЖЕНИЙ

И. ФРОСТ — IX-ый съезд РКП — начало блестящей эпохи в истории народа 121

9 МАЯ — СВЕТАЯ СТРАНИЦА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИИ

И. АБРУДАН — Документы об участии румынской армии в антигитлеровской войне 125

СТУДИИ И СООБЩЕНИЯ

Г. ДУЗИНЧЕВИЧ — Подробности о молдо-польских связях времени Казимира IV-ого (1447—1492) 137
Ф.Л. ИВАНИУК — Картографические редности в коллекции Серафимы и Георгия Рăut 148
Д. ИВĂНЕСКУ — 150 лет от создания лесной Михайлиновой Академии 159

АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

А. КАЧОРА — Отбор документов в рамках архивных единиц судебных фондов 169
Т. МОЦ — Об отборе внутри архивных единиц 172

ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО

Д. БЛĂНАРУ — Юридическая сторона архивного дела с документами, содержащими государственные тайны 176

НОВЫЕ АКВИЗИЦИИ

Л. МЕРА — Новые аквизиции в госархивах судетца Клуж 181

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИИ

Л. ȘTEFĂNESCU — Документальный фонд „Matei Basarab“ в Музее истории Бухарестского муниципалитета (Каталог) (I ч.) . . . 184

ДОКУМЕНТЫ

Ф.Л. ТĂНĂȘЕСКУ — Румынская интеллигенция об идеале независимости родины . . . 191
М. АПОСТОЛ — Неизвестный драматург: Николае Караджали-Костаче 199
М. СПИРИДОНЕАНУ — Из журнала Ирины Маврокордатовой (VI ч.) 203

СПЕЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

М. ЧУКУЭ, Т. МАТЕЕСКУ — Общий Архив Валахии 213

БЫЛЫЕ И НЫНЕШНИЕ АРХИВИСТЫ

А.Л. МАТЕИ — Ion Rusu-Sărățeanu 223

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ 226

РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ КНИГ . . . 323

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare, dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă,
P.O. Box 12—201, telex 10376,
prsfir București, Calea Gri-
viței nr. 64—66, telefon
40.35.26

R.M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

C. 1224 — I. P. „INFORMAȚIA”
str. Brezoianu nr. 23—25, București
Republica Socialistă România

